

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ETKİLİ İLETİŞİM VE ŞENLİK ÖRNEKLERİ

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Ridade FİDAN

Anabilim Dalı: İLETİŞİM SANATLARI

Programı: İLETİŞİM SANATLARI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nüket GÜZ

AĞUSTOS 2005

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince benden desteğini esirgemeyen ve yolumu aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Nüket GÜZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca katkılarından dolayı Prof. Dr. Simten GÜNDEŞ'e Doç. Dr. Rengin KÜÇÜKERDOĞAN'a, Öğr. Gör. Dr. Işıl ZEYBEK'e değerli çalışma arkadaşlarım Arş. Gör. Sinem TUNA ve Yeşim ÇELİKHAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman yanımda olan ve çalışmalarımı yürekten destekleyen yaşamımın parlak yıldızları Elbruz FİDAN, Semra FİDAN, Hayati FİDAN, Sabiha FİDAN, Mürşide ŞEN, Guşef ŞEN, Gujan ŞEN, Müfit SEZGİN, Kadriye SEZGİN, İbrahim SEZGİN, Burcu TURAN ve Yasemin YANBAY'a sonsuz teşekkürler...

Ağustos , 2005

Ridade FİDAN

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	iv
ÖZET.....	v
1. GİRİŞ.....	1
2. ŞENLİK	
KAVRAMI.....	5
2.1. ŞENLİK KAVRAMININ TANIMI.....	5
2.2. ŞENLİK ZAMANI VE UZAMI.....	11
Parçalanmış Zaman.....	11
Boş Zaman.....	21
Zaman Baskısı.....	27
Kısıtlanmış Uzam.....	37
3. ŞENLİK SÖYLEMİ.....	40
3.1. İLKEL YAŞAM VE ŞENLİK ANLAYIŞI.....	40
3.2. BİR İLETİŞİM BİÇİMİ; ŞENLİK DİLİ.....	42
4. ŞENLİĞİ DESTEKLEYEN/ENGELLEYEN ÖĞELER.....	47
4.1. DESTEKLEYEN: DİONYSOS ŞENLİKLERİ.....	50
4.2. ENGELLEYEN: ERK TEKELCİ YAKLAŞIMLAR.....	58
Erk Tekelci Yaklaşımlara Örnek Gülün Adı Romanı.....	58
5. ÇAĞCIL YAŞAM SÖYLEMİ VE EĞLENCE.....	64
5.1. ÇAĞCIL YAŞAM DİLİ.....	73
5.2. ÇAĞCIL YAŞAMI EYLETEN TÜKETİM VE REKLAMLAR.....	80
5.3. ÇAĞCIL YAŞAMDA EĞLENCENİN KONUMU.....	85
6. SONUÇ.....	92

Anabilim Dalı	:	İletişim Sanatları
Programı	:	İletişim Sanatları
Danışmanı	:	Prof. Dr. Nüket Güz
Tez Türü ve Tarihi	:	Yükseklisans – Ağustos 2005

KISA ÖZET

ETKİLİ İLETİŞİM VE ŞENLİK ÖRNEKLERİ

Ridade Fidan

Bu çalışmanın amacı şenlik yaşamını ve gündeki yaşamı tanımlayarak şenlik ve gündelik yaşamın kavramlarını tartışmaya açmaktadır.

Bu çalışma şenlik ve gündelik yaşamın ne olduğunu karşılaştırmalı bir yöntemle tanımlayarak başlamıştır. Şenlik ve gündelik yaşam karşıt konumlarda yer almaktadır. Karşıtlık gündelik yaşamın ve festivalin kavramlarıyla başlar ve bu anlamda zaman ya da uzam gibi kavramların tanımlanması şenlik zamanının ne olduğunun anlaşılması için önemlidir. Şenlik yaşamı başladığında gündelik yaşamın bütün kavramlarında bir kırılma yaşanmaktadır. Şenlik ve gündelik yaşam arasındaki karşıtlık aynı zamanda doğa ve kültür arasındaki karşıtlığı da göstermektedir. Bu karşıtlık ve kırılmalar da doğa ve kültürle ilişkilenmekte bu da insanın doğasıyla ilgili temel kavramları anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Şenlik, Gündelik Yaşam, Eğlence, Gülmece, Komedi, Tragedya Modernizm.

Department : Communication Art
Program : Communication Art
Supervisor : Prof. Dr. Nüket Güz
Degree Awarded and Date : MA – August 2005

ABSTRACT

EFFECTİVE COMMUNİCATION AND FESTİVAL EXAMPLES

Ridade Fidan

The purpose of this study is to determine the festival and daily life and open a discussion about concepts between daily and festival life.

This study begins with the determination of festival and daily life and use a comparative method. Festival and daily life settles in opposite sides. The opposite begins with the subjects of daily life and festival life so to find out the subjects like time or space is very important to understand the festival time. When festival life starts all of the daily life's concepts are being broken. The opposite of daily and festival life shows the opposite of nature and culture. This opposite and break of concepts begins to combine with nature and culture and all this allows to understand basic terms of the human.

Key Words: Festival, Daily Life, Entertainment, Laugh, Comedy, Tragedy, Modernism

1. GİRİŞ

Şenlik denildiğinde çok sayıda bireyin katılımına açık ve eğlencenin ön plana çıktığı etkinlikler anlaşılır. Ancak şenlikleri bu denli geniş ve bulanık bir tanımla açıklamak olası değildir çünkü ‘şenlik’ler değişik ayırıcı özellikler barındırır. O zaman hiç kuşkusuz bu çalışma ‘şenlik’lerin içeriğini oluşturan kavramların betimlemesi, sınıflandırılması, bir bireşim sunmasıyla belirginleşmelidir. Bu bağlamda kavramaların nasıl bir yaşam biçimi aktardığını saptamak da çalışma açısından önemlidir. Çünkü ‘şenlik’ler açıkça gündelik yaşamdan bir farklılaşmayı göstermektedir. Bu farklılaşmanın temelleri ve nedenleri insan/toplumun, doğa/kültür gibi bir çok karşıt kavramın yapısı ve bu yapıların biçimlendirdiği yaşam biçimleriyle ilgili bir çok bilgiyi içermektedir.

Çalışmanın ilk bölümü bu anlamda ‘şenlik’ kavramının içerdiği kavramların bulunmasını amaçlamıştır. Bu kavramlar içinde belirleyici olanlar ve gündelik yaşamdan farklılaşmaya göndergeleyenler başlıklar altında toplanarak ‘şenlik’lerin gerçek tanımlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Böyle bir yaklaşımda “gündelik yaşam” ve “şenlik yaşamı” birbiriyle bir karşıtlık ilişkisi içindedir. Bu, Lévi-Strauss’un da belirttiği “doğa” ve “kültür” karşıtlığını bir sonucudur. “Doğa” ve “kültür” karşıtlığı insanla beraber ortaya çıkmaktadır çünkü insan doğaya öykünerek doğayı değiştirmesi ve yeniden üretmesi kültürü yaratmaktadır. Yarattığı kültürün doğadan belirgin karşıtlıklarla ayrılan kendisine özgü belirleyici kuralları ve yaptırımları vardır. Bu yaptırımlar doğa gibi insan davranışları ve yaşantısı üzerinde üstünde etkili olarak insanı biçimlendirir. Böylece insan aynı zamanda kültürün bir ürününe dönüşür. Ancak insan kültüre ait olduğu kadar doğaya da aittir ve bu bağlamda gündelik yaşamı içinde “kültür” ve “doğa” kavramlarının yarattığı karşıtlık ve bu karşıtlığın etkilerinin üstesinden gelebilmek zorundadır. “Doğa”nın kendine özgü kuralları da insanın oluşumunda ve yaşamında etkilidir. Kısaca insan hem “doğa” hem de “kültür”ün yasalarına uygun olarak yaşamayı öğrenir. “Doğa” ve “kültür” karşıtlığının yol açtığı sorunları inceleyen bir çok kuramın ortaya çıkış nedeni bu karşıtlığın aşılmasının güçlüğüne gönderge bulunur.

“Gündelik yaşam” bu bağlamda yerini kültürün yanında almaktadır. Özellikle modernizmle beraber gündelik yaşam uygulamalarını etkileyen doğrudan kültürün kendisidir. “Şenlikler”se “gündelik yaşam”la bir karşıtlık ilişkisi içindedir. Böylece “doğa/kültür” karşıtlığı bağlamında “şenlikler” yerlerini doğanın yanında alırlar. Gerçektende şenlikler öncelikle bilinmeyenle ve doğayla kurulan iletişim biçimlerinin sonucunda gelişen etkinliklerdir. Baharın gelişini kutlamak gibi doğa olaylarıyla doğrudan ilişkili amaçları vardır.

Bütün bunların yanında “şenlikler” eğlenmeyi örgütleyen etkinliklerdir. “Şenlikler” sınırsızca eğlenmeyi amaçlayan insanlardan oluşur. Bu çalışma aynı zamanda eğlenen insanın “doğa” ve “kültür”le olan ilişkisini de sorgulamaktadır İnsanı ‘gülen tek hayvan’ kimliğiyle tanımlayan Aristoteles’in de belirttiği gibi gülmek ya da eğlenmek gibi kavramlarda bir bakıma insanın doğasıyla ilgili edimlerdir. Aynı zamanda eğlencenin çeşitli amaçlarla kullanılması “kültür”ü de oluşturmaktadır. Böylece ‘şenlik’ler aracılığıyla yalnızca toplumun değil insanın doğası ve gereksinimlerinin diğer yüzü de görünür kılınır. ‘şenlik’lerin katılımcıları gündelik yaşam kültürünün kuralları dışında da varolma ve kendini gerçekleştirebilme olanağına kavuşur. Gündelik yaşam bir bakıma bilinç üzerine yükselmektedir. Ancak ‘şenlik’ler sınırsız eğlencenin gücüyle birleştiklerinde bilinçaltının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu anlamda toplumların bilinçaltılarında biriktirdikleri ve insana dair olan her türlü düşünce, istek, ‘şenlik’lerde kendisine özgür bir alan yaratabilmektedir. Bir bakıma ‘şenlik’leri gözlemlemek insanın ve toplumların gündelik yaşam karşısında karanlıkta kalan yüzünü görmek demektir.

Bu anlamda gündelik yaşam ve ‘şenlik’ler arasındaki karşıtlık ilişkisi, ‘şenlik’ler ve gündelik yaşam kavramların karşılaştırılarak incelenmesine olanak sağlamıştır. Bu inceleme “kültür”ün ve “gündelik yaşam”ın görmezden geldiği ya da bastırıldığı ancak doğaya ve insana ait olan bir çok kavram bu çalışmanın ışığı altında ‘şenlik’ler aracılığıyla görünür kılınmaya çalışılmıştır. Çünkü ‘şenlik’ler toplumsal kurallara karşılık insanların kendi doğalarını anlatabildikleri özgür alanlar yaratabilme güçleriyle karşımıza çıkarlar. Böylece bütün bu kavramların temelleri ve zaman içinde geçirdiği değişimler araştırıldığında insana kültüre ve doğaya dair bir şeyler söyleyebilmek olanaklı görünmektedir.

Şenliklerin içeriğini oluşturan kavramlar ve işlevleri tanımlandıktan sonra 'şenlik'lerin bugünkü anlamlarına ulaşmalarında oldukça etkili olan Dionysos 'şenlik'leri incelenmiştir. Dionysos 'şenlik'lerinin nasıl bir gereksinim olarak ortaya çıktığı açıklanmaya başlandıkça 'şenlik'lerin dinsel kuttörenlerle olan ilişkisi daha iyi anlaşılmiştir. Dionysos 'şenlik'leri eğlencenin sınırları yıkmadaki gücünü vurgulamak anlamında önemli örneklerdir. Çünkü 'şenlik'ler bir bakıma gündelik yaşama karşılık bir başkaldırıyı da anlatır. Dionysos 'şenlik'leri ve Dionysos adına üretilen Söylenlerde de özellikle gündelik yaşam karşısında insana dair diğer özelliklerin nasıl yaşam alanı bulduğuyla ilgili önemli kaynaklardır. Bu anlamda 'şenlik' kavramı Dionysos 'şenlik'leriyle beraber gerçek anlamına ulaşır.

Aynı zamanda eğlencenin, gündelik yaşamın temel dayanaklarından biri olan din karşısında ki görünümü ve gerçekte 'şenlik'lerin neyi tehdit ettiğiyle ilgili görüşleri ise Umberto Eco'nun Gülün Adı adlı romanıyla aktarmaya çalıştım. Bu roman Aristoteles'in kayıp olduğu ileri sürülen Poetika'nın komediyle ilgili bölümüyle ilgili olması açısından önemlidir. Komedinin tragedyaya karşısındaki görünümü, bir bakıma eğlencenin din karşısındaki görünümünü ve yine bununla bağlantılı olarak 'şenlik'lerin gündelik yaşam karşısındaki anlamını yansıtmaktadır. Kitabın kahramanlarının karakterleri ve ana karakterlerinin birbirleriyle kurdukları iletişim biçimleri aracılığıyla bu kavramlara yeni bakış açıları Gülün Adı'yla sunulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü şenlik kavramının günümüz dünyası açısından taşıdığı anlamı sorgulamaktadır. Şenlikler bir iletişim biçimi olarak anlaşıldığında yaşamımızın bir çok alanının 'şenlik'leri oluşturan kavramlarla iç içe geçtiğini görmekteyiz. Bir bakıma 'şenlik'li yaşam başkaları tarafından bizler adına üretilmektedir. Özellikle kitle iletişim araçları 'şenlik'li yaşam üretimi anlamında çok önemli kaynaklardır. Tüketim kültürünün yaygınlaştığı günümüz dünyasında eğlencenin 'şenlik'lerdeki biçimiyle sınırları aşan bir yapıya ulaşması en çok kitle iletişim araçlarıyla gözlemlenmektedir. Bu anlamda kitlelere ulaşmanın en kolay yolu gündelik yaşamın bütün kavramlarını eğlenceyle işleyerek sunmaktan geçmektedir. Ancak bu durum beraberinde bir çok tartışmayı da getirmektedir. Eğlencenin vurgusunun kitle iletişim araçlarında bu denli artması gerçekten 'şenlik'li bir yaşama mı yoksa şenliğin gerçek anlamından bir uzaklaşmaya mı işaret

etmektedir? Ya da yine eğlencenin artışıyla beraber gerçekte kitleleri uyuşturmakta bir araca mı dönüşmektedir. Bu bağlamda ‘şenlik’ dilinin günümüz yaşantısı açısından oldukça farklılaştırıldığı yine bu bölümde incelenmektedir.

Şenlikler insanlık tarihi denli eski etkinliklerdir. İnsana ve toplumlara yönelik önemli bilgileri içlerinde tutarak günümüze ulaştırmaktadırlar bu bakımdan şenlik dilinin gündelik yaşamdan ayrıldığını belirtmek oldukça önemlidir. Kısaca neden böyle bir ayrımın ortaya çıktığı ve neden şenliklerle gündelik yaşamın karşı karşıya kaldığını incelememin bütününde anlatmaya çalıştım. Aynı zamanda günümüz dünyasında bu farklılaşmayı ortadan kaldırmaya çalışan kitle iletişim araçlarının kitlelerle kurduğu iletişim biçimlerinin etkinliği de bu çalışmada sorgulanmaya çalışılmıştır.

2. ŞENLİK KAVRAMI

2.1. ŞENLİK KAVRAMININ TANIMI

‘Şenlik’ler bir çok kavramı iç içe barındıran ve bu kavramların birbirini etkilediği etkinliklerdir. Başlangıçları için belirli tarihler söylemek kolay görünmese Şenlik Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisinde şöyle tanımlanmaktadır: “**1.** Şen olma durumu, özelliği. **-2.** Eğlenti: *Bu gece mahallede şenlik var.* **-3.** Bir bayram, bir kutlama dolayısıyla düzenlenen tören ve eğlentilerin tümü: *23 Nisan çocuk şenliği.* **-4.** Belli bir sanat ya da sanatçıya ayrılmış gösteri dizisi; festival: *Cannes Film şenliği.* **-5.** Tkz. Kavga, gürültü, patırtı: *Bizim komşularda dün gece şenlik vardı.* **-6.** Şenlik görmemiş, kaba, görgüsüz, terbiyesiz kimse için kullanılır.”¹ Webster ise şenlikleri şu biçimde tanımlamaktadır: “Dinsel zaman ya da kutlama, büyük sevinç için bir fırsat; kültürel olaylar programı-Bir şölene ya da bir tatile ait olmak.”²

Bütün bu tanımlar ışığı altında “şenlik”lerin bir çok insanın katılımıyla belirli zaman ve yerlerde, eğlenceyi ya da şen olmayı örgütleyen etkinliklerdir. Şenliklerin başlangıçlarına baktığımızda ilkel insanların din anlayışının şenlikleri oluşturmada önemli bir öge olduğunu görmekteyiz. Ancak buna karşın öncelikle ‘şenlik’lerdeki en belirgin eylem öncelikle eğlenmektir. Öyle ki şenliğin bütün edimleri eğlenceden doğar gibi görünmektedir. Şenliğin kökenini oluşturan şen olma durumu da bunlardan biridir. Mutluluk, sevinç ya da neşe gibi duyguların etkileşim içinde belirli bir yoğunlukla yaşanması şen olmayı yaratır. Bu anlamda “şen olmak” şöyle tanımlanabilir: “**şen** s. **1** yaşamaktan mutluluk duyduğunu davranışlarıyla gösteren, sevinçli, canlı, neşeli (kimse). **2** insanı neşelendiren, eğlendiren, neşeli, eğlenceli (şey). Ör. *Şen bir masa oluşturmuştuk.* **3** mutluluk, sevinç, neşe belirtisi olan (şey). ör. *İçerden şen kahkahalar geliyordu. şen olasin Halep şehri → işte geldik gidiyoruz, şen olasin Halep şehri. şen şakrak* (ya da *şatır*) **1** s. çok neşeli, şakrak. ör. *Adam şen şakrak kahkahalar atıyordu. 2) be.* çok neşeli bir biçimde. Ör. *Tanrı,*

¹ Adnan Berk, “Şenlik”, *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, 1 Basım.

² Dana F. Kellerman, “Festival”, *New Webster’s Dictionary; Of The English Language*, 7th. Edith.

yeni evinizde şen şatır oturmak nasip etsin.”³ Şen olmak bir duygu halidir ve mutluluk, sevinç ya da neşe gibi diğer duygularla ilişki içindedir ve şen olmak diğerleriyle de etkileşim içine girilmesine neden olan güçlü bir edimdir. Şen olmanın Webster sözlüğünde ki tanımı ise “Sevinçli olmak ya da sevinç göstermek; neşeli ruh hali; neşeli canlı;” biçiminde tanımlanabilir. Şen olmanın diğerleriyle de etkileşim yaratmaktaki gücü şenliklerin çok sayıda insanla birlikte olmayı sağlayan etkinlikler olmasına da göndergede bulunmaktadır. Bu anlamda “şenlik”ler “şen” olmayı sağlarken çok sayıda insanın “şen” olma durumunu bir arada duyumsamasını sağlamak bakımından önemlidir. Böylece çok sayıda insan “gönüllü” bir birliktelik bir arada bulunur. “Gündelik yaşam” içinde çeşitli nedenlerle bir araya gelmek “zorunda kalan” insanlar şenliklerde isteyerek bir arada bulunurlar. Zorunluluğun ortadan kalkması bir arada bulunmayı çekici duruma getiren en önemli etmenlerden biridir. Aynı zamanda şenlikler “şen” olunan yerlerdir ve “şen” olmak şenliklerde bulaşıcıdır. Kısaca şen olan diğer insanları da şen olmaya davet ederken bütün zorunlu insan ilişkilerini ortadan kaldırarak yalnızca ‘eğlenme’ adına bir araya gelen insanlar yaratır. Şenliklerdeki belirleyici kavramlar ‘mutluluk’, ‘neşe’, ‘sevinç’ gibi duygulardır ve şenlikler bütün bu duyguları katılımcılarıyla da kitlesel anlamda devinime geçirmek adına yapılmış etkinliklerdir.

‘Şenlik’lerin bütün bu kavramları üretebilmesinin en önemli nedeni eğlenme eyleminin önceliğidir. Eğlenmek ise şen olmayı bütünüyle kapsar ve hoşça vakit geçirmek, keyif vermek gibi özellikleri içinde barındırır. Eğlenmek aynı zamanda çok güçlü bir edimdir. Beraberinde hoşnutluğu, keyif almayı ve mutluluğu sürüklediği için eğlenmek arzulanan bir eylemdir. Böylece ‘şenlik’lerde insanlar eğleneceklerini bilerek bir araya gelirler. “gündelik yaşam”sa eğlenceyi üretmek üstünde yükselmez. “gündelik yaşam” öncelikle barınma beslenme gibi temel gereksinimleri karşılamayı amaçlar. Bu temel gereksinimlerin karşılanması için belirli bir çaba gerekmektedir ve bu çaba ancak ‘çalışma’ edimiyle gerçekleştirilebilir. ‘Çalışmak’sa ‘ciddi’ bir edimdir ve ‘haz’, ‘mutluluk’ ya da ‘sevinç’ gibi duyguları üretmekle ilgilenmez tam tersine bunlardan kaçınır. Ancak bu duygular insana dairedir ve bunları ertelemek ya da kaçınmak olası değildir. Mutluluk Meydan Larousse’da “mutlak iç huzur ve hoşnutluk” ile ilişkilendirilmektedir.

³ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Doğan Kitapçılık AŞ, 2004) 1423.

Berberinde haz ve zevk gibi duyguları da üretmektedir. Bütün bu duyguların önemi Antikçağ Felsefecileri tarafından da vurgulanmıştır. Antikçağ felsefecileri mutluluğu insanın en önemli hedeflerinden biri olarak değerlendirir. Aynı zamanda Larousse'da da belirtildiği gibi “antik çağda, mutluluk, en yüce iyilik olarak anlaşılır.” Bu bağlamda insan gerçekte mutlu olmak adına varolmakta, düşüncelerini ve eylemlerini bu amaç doğrultusunda biçimlendirmektedir. ‘Mutluluk’ Antikçağ'da yalnızca kendi kendisine oluşan bir duygu değildir. İnsanın elde ettiği bilgi birikimini doğru kullanabilmesinin sonucunda kendisini gerçekleştirmesiyle ilişkidir. Mutluluk ulaşılması hedeflenen bir amaçtır ve beraberinde bütün yaşamı kapsayan bir çabayı getirmektedir. “Sokrates için mutlu olmak kendisiyle barışık olmak, iyi bir bilinç ve öz-saygıya sahip olmakla yakından ilişkilidir. Şu halde mutluluk, insan bütünlüğü ve kimlikle ilişkidir. İnsanoğlu olarak üstün olan ve bütünüyle insanoğlu olan kişi mutludur.”⁴

Mutluluğun bir süreç ve ulaşılabilecek bir nokta olarak anlaşılması onun elde edilmesinin ve korunmasının ne denli zor olduğunu göstermektedir. Mutluluğun içinde taşıdığı güç aynı zamanda ve insanın ‘kendisini gerçekleştirebilmesi’ ya da ‘kendisini yaşayabilmesi’ni sağlamaktadır. Bu mutluluğun ilişkili olduğu ‘neşe’, ‘sevinç’ ya da ‘şen’ olmak gibi duygular için de geçerlidir. Bütün bu duygular insanı bütünlük ve gelişimine katkıda bulunur. “gündelik yaşam”sa bu tür duygulara karşı mesafelidir. “gündelik yaşam” kendi içinde öncelikle temel gereksinimlerin karşılanması ya da ‘çalışma’ ediminin ‘ciddiyet’le sürdürülebilmesi gibi bir çok sorunu da taşıyan bir mücadele alanıdır. Mücadelenin şekli ve biçimiyle de şenliğe içkin olarak adlandırabilecek bütün duygular daha çok göz ardı edilir. Bu nedenle ‘şenlik’ler yüzlerce yıldır sağaltıcı etkinlikler olarak da değerlendirilmiş ve “gündelik yaşam” karşısında ‘yorulan’ ya da ‘sıkılan’ insanlara yeni olanaklar sunmuştur. İnsanın kendisini bütünüyle yaşayabilmesi için gerekli olan ancak “gündelik yaşam” tarafından es geçilen bütün duygu ve edimler şenliklerde söz alma şansına kavuşmuştur. Üstelik bu güçlü bir söz alış ve “gündelik yaşam” karşısında güçlü bir duruştur. ‘Şenlik’ler “gündelik yaşam”ın ‘ağır’ koşullarına karşılık ‘hafifleme’nin olanaklı duruma geldiği özgürleştirici uzamlar yaratması anlamında sağaltıcıdır. Ancak ‘şenlik’ler özel etkinliklerdir ve her zaman yapılmazlar. Baharın gelişi, yeni

⁴ Gunnar Skirbekk, Nils Gilje, *Antik Yunan'dan Modern Dönemde Felsefe Tarihi*, çev. Emrullah Akbaş, Şule Mutlu, (İstanbul; Üniversite Kitabevi Yayınları, TY) 65.

yılı kutlamak gibi belirli amaçlarla, belirli bir süre ya da yerle ilişkilidirler. Söylen dilinde bile bu böyledir. Şenlikler 40 gün 40 gece sürer. Gündelik yaşam içinde bir kesittirler. ‘Şenlik’lerin belirli bir başlangıç ve bitiş tarihleri vardır. Kısaca ‘şenlik’ler planlanmış etkinliklerdir. Şenlikler bittiğinde gündelik yaşam bütün hızıyla ilerler. Bir planlamadan söz ettiğimizdeyse bazı çelişkilerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Çünkü ‘planlama’ ediminin kendisi ‘şenlik’ uzamından çok “gündelik yaşam”ın yaslandığı bir kavramdır. ‘Şenlik’ler eğlenmek, mutlu olmak, sevinmek ya da neşelenmek gibi duyguların yaşandığı etkinlikler olma iddiasıyla karşımızdadırlar. Ancak bu duygular ne ölçüde önceden planlanabilir? O halde ‘şenlik’lerde ki ‘planlama’ın ayırt edici bir özelliği bulunması gerekmektedir.

Şenlikler belirli bir zaman diliminde belirli bir uzamla ilişkili olmak zorundadırlar ve bu zaman ve uzamın ne olacağını karar vermek bile bir planlamayı gerektirmektedir. Bir bakıma neşeli ya da sevinçli olmaya başlayacağımız bir tarihtir ve söz konusu olan. Asıl sorun ise burada başlar. Bu duyguların başlangıcı için nasıl bir tarih öne sürebiliriz? Kısaca eğlenmek, mutlu ya da neşeli olmak belirlenmiş bir zaman ve mekanla olanaklı duygular mıdır yoksa bütün bu koşullardan bağımsız olarak ortaya çıkabilmek gibi özellikleri mi vardır? Şenliklerin çelişkili görünüşleri de bu sorularla ortaya çıkmaya başlar.

Bütün bu duyguların planlanan duygular olduğunu söylemek doğru olmaz. Her ne kadar mutluluk antikçağda belirli koşulların oluşturulması sonucunda varılacak bir amaç olarak kurgulansa da gerçekte bütün bu duyguları üretmek için gerçekleştirdiğimiz eylemlerin sonucunda mutlu, neşeli ya da sevinçli olmayabiliriz. Keyif almak ya da eğlenmek gibi edimler ortaya çıkmayabilir. Bu anlamda duyguların kendilerine özgü içsel bağlantıları vardır ve farklı bir neden-sonuç ilişkisine göre hareket ederler. Ancak bütün bu duygular bütünüyle içsel süreçler değildir. Belirli koşullarla da ilişkileri vardır. Örneğin baskı ya da zorlamanın olduğu durumlarda bu tür duyguları üretmek çok daha zor olacaktır. Öyleyse öncelikle belirli bir esneklikten ve daha rahat koşullardan söz etmek gerekir. Bu tür rahat koşullarsa önceden hazırlanabilir kısaca planlanabilir. Ancak bu gündelik yaşamda alışkın olduğumuz bir planlama değildir. Çelişkiyi doğuran da bu farklı anlamlandırmadır. Planlı olmak gündelik yaşam açısından düzen ve çalışma için gerekli koşulları yaratmakla ilişkidir. Plan Ali Püsküllüoğlunun da belirttiği gibi “bir

işin, bir yapıtın gerçekleştirilebilmesi için tasarlanan düzen” olarak adlandırılmaktadır. Planlamanın içindeki tasarlama vurgusu önceden hazırlanmaya işaret eder. Bu bakımdan planlama kendi koşullarını yaratır ve bu koşullara uyulmasını hedefler. Planlama kendiliğinden ve doğaçlama oluşan eylem ya da düşünceleri erteler. Önceden üretilen taslak üzerinde bireylerin gerekli adımları yerine getirmesini şart koşar. Eğlenmeye beraberinde bir kendiliğindenlik ya da doğaçlamayla oluşan düşünce ve eylemleri sürükler. Birini diğerine eklemleyerek yenilerini yaratır. Ancak bütün bunlar o anda olur. Önceden tasarlanmışlık eğlenme eyleminin neşe ya da sevinç gibi duyguların karşısında yer alıyor gibi görünmektedir. Çünkü planlama anlık gelişen duygu ve düşünceleri es geçecektir. Bu noktada bir zorunluluk ve zorunluluğun yaratacağı baskı devreye girecektir. Gündelik yaşamda anladığımız anlamda planlama da bireylerin istekleri gözetilmez. Böylece birey istek ve dileklerini karşılamasa bile planlanan eylemi yapmak ‘zorunda kalır’. Ancak şenliklerde eğlenmenin önünde engel oluşturduğu varsayılan baskı ya da zorlama öğeleri bir süreliğine de olsa ortadan kaldırılabilir. Şenliklerde olan da bir bakıma budur. Kısaca şenliklerde de koşullar vardır ancak bu koşullar “gündelik yaşam” la gelişen yaptırımları ya da “gündelik yaşam”ın kendisi bir süreliğine ortadan kaldırılır. Bireylerin kendilerini istedikleri gibi ifade etmelerine sağlayan özgür uzamlar yaratılır. Bu tür özgür uzamlar ise “gündelik yaşam” ve ona içkin olan, ciddiyete dayanan bakış açılarını ortadan kaldırdığında daha farklı duyguların üretilmesi olanaklıdır.

Şenliklerin planlama anlayışı bu nedenle gündelik yaşamdan bir ayrılmayı ifade eder. Şenlikler öncelikle zaman ya da uzam gibi fiziksel koşulları planlarlar. Ardından bu süreç ve uzam içinde ‘çalışma’ eyleminin ertelenmesini planlarlar. Aynı zamanda gündelik yaşamda baskıyı ya da zorunluluğu oluşturduğu varsayılan iktidar odaklarını da iptal etmeyi planlarlar. Önceliği isteklerin olacağı bütün koşulları da planlar. Kısaca şenlikler özgürlüğü planlama işine soyunurlar. İsteklerle özgür bir biçimde doğrudan ilişkiye geçmek şenliklerin planlarından biridir. Ve bütün bunlar için eğlence en önemli araca dönüşür. Bu gündelik yaşamdaki anlamından oldukça farklı bir planlama sürecidir. Bu yüzden gündelik yaşam tarafından bakıldığında şenlikler plansızlığı planlamaktadırlar.

Bu noktadan sonra şenliklerle ilgili çok daha ayrıntılı bir tanımın ortaya çıktığını görmekteyiz. Görüldüğü gibi şenlikler alışlagelmişin dışında eylemler ve kurallar planlayarak bunları üretebilen etkinliklerdir. Açıkça şenlikler, ‘gündelik’ olamayandır. Kısaca gündelik yaşamda bir kırılma meydana getirirler ve farklı bir uzam, zaman, anlamlandırma ve kurallar bütünüyle ilişki kurarlar. Şenlikler gündelik yaşamın diyalektiği olarak da ifade edilebilirler. Bu bağlamda şenlik ve gündelik yaşam ilişkisi karşıtlığa dayanır. Mikhail Bakhtin’de şenliklerin bu özelliğini vurgulayarak karşıtlık ilişkisinin yarattığı tersine çevrilmeden söz etmiştir. “Karnavelesk yaşam *alışıldık* seyrinden çıkmış bir yaşam olduğu için de, bir ölçüde “ters yüz edilmiş bir yaşam”dır, “dünyanın tersine çevrilmiş tarafı”dır (*monde à l’envers*)”⁵

Şenliklerin planlamayı nasıl ‘plansızlığı planlayarak’ tersine çevirdiğinden yukarıda söz etmiştik. Ancak tersine çevrilen yalnızca planlama kavramı değildir. Şenlikler gündelik yaşamın dilini de tersinden okurlar. Bu bakımdan şenlik zamanının bile farklı bir zaman anlayışını aktardığını iddia edebiliriz. Çünkü şenlik zamanı da tersine çevrilmiş bir zamandır.

Ancak çelişki hala sürmektedir. Eğlenmeyi, mutlululuğu, neşeyi ya da sevinci belirli bir zaman dilimiyle sınırlamak onların doğasına uygun görünmemektedir. Bir bakıma kaç saat ya da kaç gün eğlenileceğini ya da mutlu olacağını belirlemek çok zordur. Çünkü bütün bu duygu ve edimler zamandan bağımsız olarak ilerlemektedir. Ancak şenlikler belirli bir zaman dilimiyle sınırlandırılmıştır. Bir bakıma hangi tarihten başlayarak kaç gün eğlenileceğini mutlu ya da sevinçli olunacağını belirlemektedir. Bütün bunlara karşın yine de eğlence ya da neşe gibi kavramlar şenliklerde ortaya çıkmaktadır.

⁵ Mikhail Bakhtin, *Karnavaldan Romana: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001) 238.

2.2. ŞENLİK ZAMANI VE UZAMI

Parçalanın Zaman

Zamanın bilinmesi, gündelik yaşamın temel belirleyicilerinden biri toplumsal yaşamın gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik yaşam doğrudan zamana bağlıdır ve gündelik yaşamın ilerleyebilmesi ve düzenlenebilmesi ancak zamanın bilinmesi ve düzenlenebilmesiyle olanaklıdır. Ancak gerçekte zaman bireyin dışında ilerleyen bu anlamda bölümlere ayrılması ya da düzenlenmesi olanaklı görünmeyen bir kavramdır. Buna rağmen toplumsal gelişmeler ve gereksinimlerle de zaman yapay olarak bölümlenerek bir ölçüm aracına dönüştürülmüştür. Bu ölçüm biçimi giderek toplumların yaşantı biçimlerine işlemiş kısaca zamanın ölçümü konusunda evrensel bir uzlaşım belirlenmiştir. Toplumsal gündelik yaşam bu uzlaşımına uygun olarak sürekliliğini korumuş ve gündelik eylemlerin birbirini takip ediş sırası yapay zaman algısına uygun olarak düzenlenmiştir. Kısaca toplumsal yaşamın içinde kalmak ve gündelik yaşamını sürdürmek isteyen bir birey artık üstünde uzlaşılın zamanı bilmek ve bu bilgisinin gerektirdiği biçimde davranmak durumundadır. Her eylemin gerçekleştirilmesi için ön görülen zaman bölümleri bulunmaktadır. Aynı zamanda bu eylemlerin sürdürülebilir yani ertesi gün de tekrar edilebilir olması toplumsal düzen açısından oldukça önemlidir. Bu sürekliliğin sağlanabilmesinde saatin ya da zamanın bilinmesi çok önemli bir rol oynar. Böylece bir eylem daha sonraki günlerde aynı zaman biriminde tekrarlanabilir. Toplumun her alanına yayılan çok çeşitli eylemler bütünü göz önüne getirildiğinde zamanın bilinmesinin ve bu eylemlerin sürdürülebilir olmasının gerekliliği daha iyi anlaşılacaktır.

Zamanın ölçülmesinden söz ettiğimizde yukarıda da belirttiğim gibi zamanın yapay bir biçimde bölümlere ayrılmasından söz etmekteyiz. Bu, gündüzün ardından gecenin ya da baharın ardından kışın gelmesinden daha farklı bir bölümlendirmeyi ifade etmektedir. Modern yaşamda zaman, en küçük birimlerine mekanik bir biçimde ayrılarak ölçülmektedir. Gerçekte zaman modern yaşamdan önce de gündelik eylemlerin ya da yaşamın belirlenmesinde temel bir kavramdı. Ancak zaman mevsimlerinin birbirini ya da gündüzün geceyi izlemesi gibi doğa olaylarının akışını ve bu akışın beraberinde sürüklediği değişimleri ifade etmekteydi. Bireyler

yaşamlarını bu değişimlere göre biçimlendirmekteydi. Özellikle tarıma dayalı toplumlarda zamanın ne anlama geldiğini gözlemlemek yapay modern zaman anlayışıyla farklılıklarını ortaya koymak açısından önemlidir. Tarımsal toplumlarda yaşam toprağa ve doğaya bağlıdır. Toprakta ve doğada meydana gelen değişimler topluluğun eylemelerini belirler. Belirli dönemlerde toprak ekilir, tohum belirli bir süre içinde gelişir ve yine belirli bir dönemde hasat kaldırılır. Topluluk istese de bu süreleri kısaltamaz ya da uzatamaz sadece ona uyum sağlar ve bu nedenle zamanı kendi dışında kontrol edemediği ve değişimi sağlayan bir olgu olarak anlar. Hasattan önce çalışır hasadın ardından kuttörenleri eşliğinde eğlenir ve yeniden ekebileceği zaman dilimine kadar bekler.

Modern yaşamla beraberse zaman öncelikle doğaya uyumlanarak ilerlemesinden daha farklı anlaşılmiş ve bölümlenmiştir. Geçmişte olduğu gibi çiftçiye harekete geçiren doğal zaman yerini, modern insanın zaman anlayışına bırakmıştır. Bu anlayışın temel ölçüğü saattir. Saat, zamanı en küçük parçalara ayırarak ölçmekte, bu da zamanın parçalanabilir olduğu yanlısını yaratmaktadır. Bireyler herhangi bir eylemi gerçekleştirmek için artık doğadaki herhangi bir değişimi beklemez, saate bakar. Çünkü saat ona nerde ne yapması gerektiğini söyleyen bir araca dönüşmüştür. Kısaca modern yaşamın bireyleri doğayı takip etmek yerine, saatin kaç olduğunu bilerek gündelik yaşamlarını sürdürebilirler. Bu nedenle saati bilmemek ya da saate uygun davranmamak gündelik yaşam açısından bir aksaklığı ya da bir kırılmayı ifade eder. Saati bilmemek ona bağlı olan eylemi de atlamak anlamını taşıyacaktır. Çünkü gündelik yaşamın bütün eylemleri doğrudan saatle ilişkili olarak tasarlanır ve uygulamaya geçirilir. Ancak bireyler, gündelik eylemlerin bu denli zamana bağımlı olmasıyla, zamanı bilmek ve ona göre devinmekle ilgili bir kaygı ve baskıyı gündelik yaşamlarında sürekli olarak duyumsayacaktır. Gündelik eylemlerdeki bir aksamanın dozundaki artış aynı zamanda toplumsal eylemleri etkileyeceğinden bu baskı toplumsal olarak da bireye dayatılacaktır. Aynı zamanda birer birer bireyler de olası bir aksaklığa karşılık bu baskıyı diğerlerine dayatmayı sürdürecektir. Kısaca toplum saate bağımlıdır ve saat olmadan gündelik yaşam sürüp gidemez. Modern kültür saatin bilinmesi ve saate uyulması konusunda oldukça titizdir. Böylece zaman toplumsal bir kontrol aracına dönüşerek bireyin hangi eylemi nerede yapacağına karar verir. Bir bakıma saat kendisini bireye dayatarak onun gün içinde nerede olacağına ve ne yapacağına

sürekli olarak karar verir. Birey toplumsal düzenin içinde kalmak istiyorsa bu dayatmayı kabul ederek davranır. Böylece özellikle zamanın kullanımıyla ilgili olarak işleyen sistem giderek bireyin müdahale edemediği kurallarla ilerler. Gerçekte zaman hep bireyin dışında ilerleyen bir olgudur ve bu bakımdan birey zamana uyumlanmak durumundadır. Ancak anımsamak gerekir ki modern gündelik yaşamın zamanı doğal zamandan farklılaşmış yapay bir zamandır. Zamanı bu biçimde bölümleyen doğa değil insan ya da kültürdür. Bu yüzden insan artık kendisinin yeniden ürettiği zaman anlayışına yabancılaşmaktadır. O halde modernleşmeyle iki farklı zaman algısının ortaya çıktığını iddia etmek yanlış olmaz. Modernleşme öncesi toplumlar zamanı, doğada ve insanın kendisinde meydana gelen değişimlere uyumlandıkları bir zaman birimi olarak algımlarken modernleşmenin getirdiği yaşam biçimleri zamanı yapay biçimde bölümlenmektedir. Böylece insan bir kez de modern gündelik yaşamda ürettiği yeni zaman kavramı sayesinde doğadan uzaklaşmış ya da yabancılaşmış olur. “Çünkü bir zamanlar insanlar, yabancı zamanla kuşatılmıştı, zaman her yere uzanıyordu, tanımlanmamıştı, çitlenmemişti, adlandırılmamıştı, bilinmezdi, her yönüyle, burada, gece yarısının ışığının diyarında hiç bitmeyen en uzun akşamdan bile uzun süren bir gizemdi. Bu sonsuzluğa bırakılan biz insanoğullarını, şaşkın cep saatlerimiz ve kısa hayatlarımızın zavallılığı içinde, saatleri gösteren kol saatleriyle yabancı zamanın büyük sonsuzluklarını hesaplamaya çabalayıp duruyoruz. Sonra zamanı izlemeye başladık, onu saatlere bölmeye, hesaplamaya, ölçmeye işaretlemeye, alıp satmaya... Yabancı doğayla insan yer değiştirdiği gibi, yabancı zamanla insan da artık yer değiştirmişlerdi. Dakikaların ölçüldüğü kritik bir andan sonra, Batı toplumunun tuhaf zaman hesaplaması standartlaştı, bir norm haline geldi; Batı saati, zamanın genel Durumu, Yabancı zaman ise bir istisnaya dönüştü.”⁶⁶ Kısaca modernleşmenin kültür üzerinde artan buna karşılık doğadan giderek uzaklaşan vurgusu doğa ve kültür arasındaki karşıtlığı daha da büyütülmektedir. Ancak bu noktada modernleşme kuramlarında da tartışılan bir çelişki belirlemektedir. İnsan kültüre ait olduğu kadar doğaya da aittir. Bu bağlamda doğa karşısında yaşanan bir yabancılaşma insanın kendisiyle de yabancılaşmasına neden olur. Bu da kültürün birey üstündeki baskısını arttırmasıyla sonuçlanır. Zaman kavramının doğadan ayrılarak mekanik ve yapay bir kavrama dönüşmesi onun da birey üzerinde baskıya dönüşmesine yol açacaktır.

⁶⁶ Jay Griffiths, *Tik Tak; Zamana Kaçamak Bir Bakış*, çev. Ertoğ Altınay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2003) 275.

Modernleşmenin belirginleştirdiği en önemli kavramalardan biri hızdır. Teknolojideki gelişmeler gündelik işlerin süresini ve mesafeleri kısaltmaktadır. Gündelik yaşam giderek hızlanırken birey de bu hıza uygun olarak devinmeyi öğrenmek zorundadır. Böylece zaman üzerindeki vurgu artar çünkü hız açıkça zamanla ilişkili bir kavramdır. Birey daha da hızlı devinmeye çabaladıkça zamanı daha iyi kullanmayı da öğrenmek ya da başka bir deyişle ‘zamana yetişmek’ zorunda kalır. ‘Zamana yetişmek’ zamana uyumlanmaktan da farklıdır. Zamanın giderek bireyin dışında ona dayatılan ve bireyin yakalamak zorunda olduğu bir kavrama dönüşmesi anlamını taşır. Bu koşuşturmaya ya da yetişme telaşı zaman baskısının artarak bireyin edimlerini etkilemesine ve denetlemesine neden olmaktadır. Giderek gündelik yaşamın temel belirleyicilerinden biri zaman kaygısı olarak ortaya çıkar. İnsanın doğal birincil gereksinimleri bile yeni zaman anlayışının buyruğu altındadır. Mesela artık birey acıktığı zaman yemek yemek ya da yorulduğunda dinlenmek yerine gündelik eylemlerin sırasına ve saatin gerektirdiği eyleme bağlı olarak davranmak zorundadır. Zamana yetişebilmek için bu etkinliklere istediği kadar zaman ayıramayacak yine ona dışsal bir unsur olan saatin söylediği zamana uygun devinmek zorunda kalacaktır. Kısaca birey artık saatin gösterdiği zamanda saatin gösterdiği zaman kadar, çalışır, dinlenir ya da yemek yer.

Zamanın bu denli bireyin dışında bir kavrammış gibi kültür içine işleminin önemli sakıncaları vardır. Sadece gereksinimlerin ertelenmesi açısından bir sakınca değildir bu. Aynı zamanda bireyin istekleri de ertelenecektir. Zaten zamana yetişmeye çalışan bireyin artık isteklerini gerçekleştirecek zamanı kalmamıştır. Bunun bir sonucu olarak da birey zamanın kendisine değil başkasına ait olduğu yanılmasına kapılır. Zaman başkalarının kontrolündeymiş gibi algılanır. Zamanın ne biçimde ölçüleceği ve bu ölçüme göre hangi eylemlerin gerçekleştirileceği çoktan toplum tarafından kararlaştırılmıştır ve birey artık doğrudan bu sisteme ayak uydurmak durumundadır. Bu düzenlemenin özünde yine toplum tarafından üretilen gündelik işlerin yerine getirilebilmesi yatmaktadır ve modernleşmeyle en çok işin en kısa sürede yapılabilmesi temel amaçlardan biri haline gelmiştir.

Foucault bedenın gündelik yaşamda zamanla ilişkisiyle ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Çalışmalarının temelinde akıl hastaneleri ve hapishaneler gibi

sıkıdüzen odaklarını yerleştirerek bu merkezlerde zamanın nasıl bölümlenerek ve kullanıldığını göstermiştir. Bu merkezlerde zamanın nasıl işlediğinin anlaşılması gündelik yaşamda zamanın işleyişi ve kullanımı hakkında bilgi sahibi olmak açısından gereklidir. Akıl hastanesi ve hapisane gibi sıkı düzen odaklarının asıl amaçları delileri iyileştirmek ya da suçluları ıslah etmek değildir. Bu merkezlerdeki asıl amaç toplumun içine yayılan ve giderek görünmez hale gelen iktidar mekanizmasının kararlarını uygulama ve bu mekanizmanın talepleri doğrultusunda düzeni sağlamaktır. Bu anlamda suçlular ya da deliler öncelikle bu tür mekanlara kapatılarak toplumdan tamamen yalıtılmaktadırlar. Ardından bu kapatılma kendine göre bir yapı yaratarak deli ve suçluları her anlamda kuşatılır ve yapıya boyun eğmelerini sağlamaktadır. Sıkıdüzen yapıları içinde kavramlar denetimin işleyebilmesi için yeniden üretilmektedir. Zaman ve uzam da sıkıdüzen odaklarında bu anlamda yeniden üretilmektedir.

Zaman bu merkezlerde delilerin iyileştirilmesi ya da suçluların ıslah edilmesi anlamında kullanılmaz. Zaman sıkıdüzen odaklarında bir denetim aracıdır. Hangi saatte kimin ne yapıyor olacağını belirlemek adına zaman düzenlenmiştir ve zamanın düzenlenmesinde bireylerin gereksinimleri gözetenmez. “Her bireyin, günün belirli bir dilinde bulunacağı “uygun bir yer”i vardır.”⁷ Uygun uzam ve zaman dilimi başkaları adına kontrol edilebildiğinde denetim ve baskı giderek büyür. Öyle ki sıkıdüzene tabi bireylerin kim olduklarının hiçbir önemi kalmaz iktidara, kurallarının yerine getirerek boyun eğmeleri beklenir. İktidar zaman ve uzam denetimini sağladığında giderek güçlenmektedir. Bu anlamda özellikle sıkıdüzen odaklarında zaman iktidarın denetiminde olduğu için iktidara aitmiş gibi görünür. İktidarın bu konudaki talimatları ve denetimi kesindir ve hiçbir beden zamanın bu türlü kullanımından kaçamaz. İktidar hangi saatler arası yemek yeneceğine, uyunacağına ya da çalışacağına karar vermiştir ve bedenler yalnız o gün değil ondan sonraki günlerde de bu kurallara uyumlanmak zorundadır. Foucault’un sıkıdüzen odaklarını incelemesinin en büyük nedeni yaşamın diğer alanlarının kısaca sıkıdüzen odakları dışında kalan gündelik yaşamın da benzer bir çıkmaz içinde bulunduğunu göstermektir.

⁷ Anthony Giddens, *Toplumun Kuruluşu*, çev. Hüseyin Özel, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999) 203.

Gündelik yaşam içindeki kurallar sıklıkla düzen odaklarında olduğu kadar belirgin ya da baskın değildir. Bireylerin gündelik yaşam içinde elbette sıklıkla düzen odaklarıyla karşılaştırıldığında bir çok olanağa ve seçim şansına sahip olduğu söylenebilir. Ancak buna rağmen kültürün oluşturduğu kuralların bireyleri yönlendirebilme açısından sıklıkla düzen odaklarına benzediğini söyleyebiliriz. Bireyler içlerinde buldukları kültür ve toplumun kurallarına uyarak gündelik yaşantılarını sürdürebilirler. Kurallarsa zamanla bireyler tarafından fark edilmez olur. Zaman tıpkı sıklıkla düzen odaklarında olduğu gibi yeniden üretilmiştir ve birey fark etmeden zamanın beklentilerine uygun olarak devinir. Kültürün yarattığı bir çok kural artık toplum tarafından doğrudan fark edilmeden yalnızca uygulanır.

Zamanın bölünmesi yalnızca bireylerin belirli zamanlarda uygun yerde olmalarına neden olmamaktadır. Aynı zamanda bedenin bir makine gibi algılanmasına ve bireyler üzerinde farklı bir zaman baskısı türünün oluşmasına da yol açmaktadır. “Etkinliklerin zamanlanması, bunların ölçülmüş zaman aralıkları içinde düzenlenmesinden daha fazla bir şeydir. Bu “beden ve devinimlerinin düzenlenmesinin” belki de en önemli koşuludur. Sıklıkla düzensel güç yalnızca özgül jestler üzerindeki denetimden oluşmaz, ancak jestlerin bedenin bir bütün olarak konumlanması ile ilişkilendirildiğinde en çoklaşır. Bedenin etkin kullanımı, hiçbir şeyin atıl ya da kullanılmadan bırakılmadığı anlamına gelmektedir; dikkat bütünüyle bireyin ilgilendiği edime odaklanmış olmalıdır. Sıklıkla düzen altına alınmış bir beden eğitilmiş bir bedendir.”⁸ Gündelik yaşamda herhangi bir işin üretilmesindeki ilk hedef çıktıdır. Çıktıdan en çok verimi almak için saat aralıkları ve hız hesaplanır.. Beden işte bu hesaplama uyar. Bedenin istek ve gereksinimleri ertelenmiş ya da yok sayılmıştır. “Ne var ki, bütün bu direnişe rağmen, çalışma programı gayet yoğundur; emeğin yoğunluğu ve çalışmanın temposu, büyük ölçüde, işçilerden çok sermayeyi gözetecek biçimde düzenlenmiştir. AT&T’de çalışan telefon memurlarının/memurelerinin her 28 saniyede bir telefona cevap vermesi sözleşmelerine bir koşul olarak yazılmıştır; kamyon sürücüleri insan bedenin tahammül edebileceği sınırlarda çalışır, ölümü göze alarak uyanık kalmak için hap yutarlar; hava trafik kontrolörleri aşırı bir stres altında iş yaparlar; montaj hattında çalışan işçiler kendilerini uyuşturucu ve içkiye verirler. Bütün bunlar insanca çalışma

⁸ Giddens 206,207.

programları yerine kar saikinin belirlediği bir günlük çalışma temposunun ayrılmaz parçalarıdır.”⁹ Açıkça insan bedeni hedeflenen çıktının gerçekleştirilebilmesi için zorlanmaktadır. Çünkü çoğu zaman bedensel beden işi istenen zamanda yapmaya yetecek beceriye sahip olmayabilir. Ancak bunun bir önemi yoktur çünkü beden kendisine verilen işi yapmak zorundadır. Kısaca bedenin yetenekleri ve gereksinimleri dikkate alınarak işin süresi ona uyumlanmaz. Tam tersine beden eğitilerek parçalanan zamana ve yapılacak işe uygun hale getirilir.

Gündelik yaşam da işte bu biçimde bölümlenmiş zamana bağlıdır. Gün içinde yerine getirilmesi gereken işlerin belirli zaman dilimlerinde bitirilmesi ve bireylerin kendi gereksinim ve isteklerini göz ardı ederek bu zaman birimlerinin gerekliliklerine uyarak bedenlerini eğitmeleri beklenir. Ancak insan bir çok değişkenin etkisi altında bulunan çok yönlü bir varlıktır. ‘An’ın getireceği yeni koşullara göre farklı istekleri bulunabilir. Bir bakıma insan zekasının anlamı da budur. İnsan zekası yalnızca boyun eğmek ya da uyumlanmak anlamını taşımamaktadır. Aynı zamanda karşılaştığı olaylar karşısında yeni olanı yaratma yeteneğine de sahiptir. Gündelik yaşamın dilimleniş zamanı açısından bu tür yönelimlerin bir anlamı yoktur. İnsan kurallar ve planlamalar içinde belirli saat zorunluluklarına ve kurallarına uymak durumunda olan bir makine olarak anlaşılmaktadır. “Modern toplumların genellikle, modern öncesi toplumlara göre saat-zamanına daha çok güvendikleri gözlemlenir. Modern toplumlarda zaman çoğunlukla toplumsal etkinlikler açısından yapılandırılmaz. Saat-zamanı, modern toplumların ve onların kurucu toplumsal etkinliklerinin örgütlenmesinde merkezi bir önem taşımaktadır. Bu tür toplumlar, zamanın (mekanın) boşaltılması ve zamanın soyut, bölünebilir ve evrensel olarak ölçülebilir bir şekilde hesaplanmasının gelişimi çevresinde konumlanmışlardır.”¹⁰ Kısaca sıkıdüzen odaklarında olduğu gibi gündelik yaşamda da zaman bölümlenerek bir ölçüm aracına dönüştürülmüştür. Günlük etkinlikler saate bağımlı olarak gerçekleşir bu da zamanın ölçülebilir bir şey olduğu yanılısamasını yaratır. Çünkü gündelik yaşam saate göre planlamıştır. Çeşitli etkinliklerin birbirini belirli bir düzen içinde izlemesi beklenir. Çalışmak ya da uyumak gibi çok çeşitli etkinliklerin bütünü için günün belirli bölümleri vardır.

⁹ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, (İstanbul: Metis Yayınları, 1999) 261.

¹⁰ John Urry, *Mekanları Tüketmek*, çev. Rahmi G. Ögdül (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999) 15.

Böylece bireyler zamana bağımlı duruma gelir ve zamanın farkında olarak, saatin kaç olduğunu bilerek yaşamak gerekir. Belirli bir eylemin saatini atlamak o eylemi kaçırmak kısaca günü ve yaşamı kaçırmak anlamına da gelmektedir. Böylece bireyler zaman sınırlamasına uygun olarak davranmak zorunda kalır.

Zaman sınırlanmasına uygun olarak davranmaya çalışmak güçlü bir baskıyı da getirecektir. Yalnızca zamana uygun hareket etmenin zorunluluğun yarattığı can sıkıntısından doğacak bir baskı değildir bu. Aynı zamanda isteklere karşılık düşen özgür yaşam enerjisinin bastırılması ve yaratıcılığın engellenmesiyle oluşacak bunalımdan söz etmek gerekir. Birey artık belirli işlevleri olan bir makine olarak algılanmaktadır ve bu işlevleri yerine getirmesinin dışında ondan bir beklenti yoktur. Bireyin kendi zekasıyla oluşturacağı olanaklar verili işin daha kısa sürede bitmesini sağlamadığı ölçüde anlamsızdır. Birey zaman baskısı ve bunalımlara karşılık gelen bir yaşam biçimi oluşturmaya alışır ve kendisini gerçekleştirmekten giderek uzaklaşır. Çünkü baskı gerçekte kendini gerçekleştirebilmeyi engelleme üzerindedir. Birey gündelik yaşam içinde kendi istek ve gereksinimlerini belirleme ve bunları karşılayabilmek için yeni yaratılar üretme sürecinden dışlanır. Böylece başkalarının yarattığı zamana uyumlanan bir gündelik yaşam zamanına sahip olur. Ancak bu sınırlamaya uygun davranmak ve sürekli saatin farkında olarak yaşamak, gözle görülür bir zaman baskısını da getirmektedir. Üstelik şunu da vurgulamak gerekir ki gündelik yaşamın zamanı kıttır bu nedenle istekler yetişmesi gereken işler adına ertelenmek edilmek zorundadır. Kısaca bireyin kendi istek ya da gereksinimlerini kendi koyduğu zaman birimleri içinde ve istediği sürede gerçekleştirmesine gündelik yaşamda olanak yoktur. Oysa istek insanın doğasına ait duygulardır. Bu nedenle ertelenmeleri ya da yok sayılmaları bireyin kendi kendisini yok saymaya çalışması anlamına gelecektir. Kısaca modern gündelik yaşamda istekler doğanın ritmi yerine saatin tik taklarına bağlanmıştır. Oysa yine istek ilişkilendirilebilir kısaca onlara benzer bir karaktere sahip 'eğlenme' ya da 'gülme' gibi edimleri göz önüne aldığımızda, ortaya çıkmak için saati beklemediklerini görürüz. Bireyin içinde bulunduğu koşullara göre bu edimler ortaya çıkar. Ancak bu koşulların doğasını belirlemek de çok kolay değildir. Çünkü bu tür edimler büyük ölçüde insan doğasına aittir ve dışsal koşullara bağlı olsalar da içsel koşulların vurgusu daha yüksektir. Kendini rahat hisseden insanın eğlenmeye yakın olduğunu belirtebiliriz. Ancak bu eğlencenin nasıl ortaya çıktığını anlatmak için yeterli değildir. Bu yüzden istek gibi

duyguları ve bu duygularla gelişen eylemleri saate bağımlı kılmak bazen işe yarar gibi görünse de gerçekte yersiz bir çabadır. Kısaca birey gündelik yaşamın zorunlu talepleriyle kendi gereksinim ve istekleri arasında sıkışarak gerçekte kendisini yaşamayı erteler.

Şenlik yaşamına geldiğimizdeyse birdenbire gündelik yaşamdaki bütün bu kavramların ters yüz olduğunu ya da kırıldığını görmekteyiz. Şenlik zamanında öncelikler gündelik yaşamda olduğu gibi ‘çalışma’, ‘daha verimli’ ya da ‘daha hızlı olma’ değildir hatta bu edimlerin tümü ertelenir ya da yok sayılır. Şenlikler doğrudan insanların gereksinim, istekleri üzerinde yükselen etkinliklerdir ve bunların yerine getirilmesi için birey gündelik yaşamda olduğu gibi dolaylı bir yol izlemek zorunda değildir. İstek, istek ya da gereksinimlerin gerçekleştirilebilmesine doğrudan olanak sağlayan bir etkinliğin içindedir. Gündelik yaşamın insanın kendisine yabancılaşmasına yol açan doğasına rağmen şenlik zamanı baskı altına alınan her türlü düşünce ve edimin dile getirilme ve devinime geçme olanağına özgürce

Şenlikler insanlık tarihi kadar eski etkinliklerdir ve gündelik yaşama karşılık bir çok özelliklerini binlerce yıldır korumaktadırlar. Şenlik zamanı öncelikle doğal zamana uyulmuş bir zaman anlayışı üzerinde yükselir. Kimse şenliklerde saatine bakmaz ya da eğlenmek için beklemek zorunda kalmaz. Şenliklerde birincil olan insanın gereksinimleri, isteklerdir. Şenliklerde kim ne yapmak isterse onu yapar. Bu anlamda şenlik zamanı gündelik yaşam zamanını kırar ve yapay zamanı şenlik insanlarına unutturur. Çünkü eğlenebilmek ya da istek, gereksinim ve istekleri özgür bir biçimde eyleme geçirebilmek için gündelik yaşamın kendisinin ve zamanının unutulması gerekir. Birey gündelik yaşamın getirdiği baskılardan kurtulabilmek için şenlik uzamındadır ve şenlikler bu özgürleşmeyi sağladıkları için bu denli güçlü etkinliklerdir. Bu anlamda eğlence başladığında zamanın nasıl geçip gittiği algılanmaz. Eğlence gündelik yaşamın saatine uygun olarak başlamaz ya da bitmez. Bizzat doğanın kendi ritmine ya da kendi zamanına uyumlanmıştı. Eğlenen insan 2 saat içinde eğlenme ediminden vazgeçmek gibi bir kuralın baskısı altında değildir. Eğlenmeye devam edip etmemesindeki karar bireyin kendisine aittir. Örneğin şenliklerde gece bile gündelik yaşamdaki anlamını taşımaz. Gece artık uyumak için değildir. Çünkü unutmamak gerekir ki şenlikler 40 gün sürdüğü gibi 40 gece de sürer. Bireyler ‘istedikleri’ zaman dinlenir, uyur eğlenir ya da herhangi bir eylemi

gerçekleştirir. Bedenin doğal istekleri gündelik yaşamda olmadığı kadar belirleyicidir ve bir bakıma zaman şenliklerde eğlenen insana uyumlanmıştır. Bu da şenliklerde zaman baskısının ortadan kalkmasına bir bakıma artık saatin hiçbir anlama taşımayan bir araca dönüşmesine yol açar.

Ancak eğlenen insan için zaman yoktur. Bir bakıma eğlence zamanın nasıl geçtiğinin algılanmasına engel olur. Zaman akıp gider. Bu anlamıyla zaman başka bir edime geçmek için gerekli bir ölçek değil keyif alınan herhangi bir şeyin yapılmasına olanak sağlayan bir süreçtir. Çünkü çalışma yoktur ve bireyler kendi isteklerinin yönlendirdiği eylemleri gerçekleştirmektedir. Örneğin şenliklerde gece artık uyku anlamını taşımaz. İsteyen dilediği zaman dinlenebilir. Bunun için saate bakmaz. Zaten unutmamak gerekir ki şenlikler 40 gün sürdüğü gibi '40 gece' de sürer. Bir bakıma eğlencenin ardından yine eğlence gelir. Zaman baskısının ortadan kalkması ve diğer koşulların sağlanmasıyla bütün eylemler eğlenceyle iç içe geçer. Böylece gündelik yaşamın kesilip eylemlere göre bölümlenmiş zamanın yerini akıp gidebilen bir zaman algısı alır.

Şenliklerin katılımcıları, gündelik zamanın yarattığı kalıplardan ve baskıdan bir süre de olsa gerçek anlamda uzaklaşarak eğlenebilmeyi başaran insanlardır. Ancak gündelik yaşamın bütününe yayılan bu türlü bir baskıdan kurtulmak kolay görünmemektedir. Bu yüzden şenlikler sınırların ötesine geçerek "gündelik yaşam" tamamen erteleyen etkinliklerdir. Gündelik yaşamın getirdiği baskıdan eğlenerek kurtulmaya çalışan kitleler bu eğlenceyi de sınırsızlaştırmışlardır. Gündelik yaşam baskısı ne kadar vurgulu ise onu unutmak ya da bir süreliğine ertelemek adına, eğlence daha sınırsız hale gelmektedir. Gündelik yaşam sorunlarından kurtulabilmek şenliklerde asıl amaç olmasa da eğlencenin sınırsız olmasına yol açan en önemli nedendir. Bu anlamda şenliklerde özellikle algıları uyuşturmak adına içki tüketimi çok yüksektir. Şenlik insanı gündelik yaşamda karşılaştığı bütün kuralları şenliklerde yıkma eğilimi içindedir. Sınırsızlık başkaldırıyla olanaklıdır ve başkaldırı aynı eğlence gibi şenlikteki kavramların içine işler ve şenlik zamanı gündelik yaşamın zamanına karşılık bir başkaldırıya dönüşür. Şenlik insanı gündelik yaşam içinde edindiği sorumluluklardan ve sorumlulukların dayattığı yaşantı biçimlerinde uzaklaşmak anlamında elindeki bütün koşulları zorlarken en çok başkaldırıdan yararlanır. Başkaldırı varolana ve süregelene karşıt bir yapılanmayı ifade eder. İçinde

bulundurduğu güç kitleselleştikçe başkaldırı da büyür ve yaşamın her uzamını doldurmuş gibi görünen “gündelik yaşam” bu nedenle bir kez daha kırılır. Başkaldırı yeniyi yaratma ve bireyin ‘kendisini gerçekleştirme’ yönündeki bütün engellerin yıkılması anlamını taşır.

Boş Zaman

Boş zaman kavramı binlerce yıldır tartışılan bir konu olagelmıştır. Boş zaman “gündelik yaşam”ın bir ürünüdür. “Gündelik yaşam” içinde bireyin, istek ya da gereksinimlerine ayrılan kısaca “kendisini gerçekleştirme” için kullanılan zaman olarak düşünülebilir. Ancak “gündelik zaman”ın birey üstünde yarattığı baskıdan söz etmiştik. “Boş zaman”ın içeriği de “gündelik zaman” anlayışından etkilenmekte bu nedenle “boş zaman” tartışmalı bir kavrama dönüşmektedir.

‘Kendini gerçekleştirebilme’ yönündeki eylemlerin gerçekleşebildiği zaman birimi yüzyıllardır “boş zaman” olarak belirlenmiştir. Çünkü “boş zaman”, “gündelik yaşam”dan bir farklılaşma olanağıdır ve gündelik yaşamın ‘diğerlerinin plan ve zamanlarına uymaya zorlayan zamanı’ karşısında bireyler boş zamanın önemini farkındadırlar. Bir anlamda isteklerini gerçekleştirebilmek için özgür olduğu varsayılan bu “boş zaman”ı beklemek ya da onu yaratmak zorundadırlar. “Boş zaman”ın anlamı konusundaysa Antikçağ’lardan beri çok çeşitli görüşler vardır. Öncelikle şunu unutmamak gerekir ki Antikçağ’da boş zaman seçkin kesimin elindeki ayrıcalık olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda köleler ya da çeşitli meslek grubundaki insanlar boş zamana sahip olamazlar. Onların işlevleri çalışarak seçkin kesiminin sahip olabilmesi için “boş zaman” üretmektir. Bu anlayışın temelinde özellikle Platon’un “Devlet” adlı yapıtında ele aldığı görüşler yatmaktadır. Çünkü Platon ideal Devlet’i tasarlarlarken uzmanlaşmaya dayalı büyük bir iş bölümünden ve keskin sınırların çizildiği hiyerarşik sınıflardan bahseder. “Akıl sahibi insanlardan oluşan küçük bir sınıf, ‘ruh’ sahibi asker sınıfının desteğiyle idare eder, ‘bekçi’ adını taşıyan yöneticiler, başlangıçta her iki sınıfın paylaştığı ortak bir eğitim süresi neticesinde bu sonuncusundan seçilir. Üç sınıfın en altında yer alan kitleler yönetimin her kesiminden dışlanmıştır; onların rolü itaat etmek ve yararlı meslekler

icra ederek topluluğun gereksinimlerini karşılamaktır.”¹¹ “Boş zaman” da bu uzmanlaşma ve sınıflarla ilişkili olarak toplumun bazı kesimlerine aittir. Kısaca belirli meslek grupları “boş zaman” sahibi olurken kalanlar bu haktan yoksunlardır

“Boş zaman” ayrıca özgür zamandır ve Antikçağ’da “boş zaman” “özgür” bireylere aittir ve bireyin hangi sınıfa ait olduğunu, hangi işle ilgilendiğini ve “özgür” olup olmadığını gösteren çok önemli bir göstergedir. “Boş zaman”ın böyle bir gösterge olması yalnızca Antikçağ’a özgü bir olgu değildir. Gerçekte günümüzde de “boş zaman” bireylerin toplum içinde üstlendikleri işlevlerle ilişkili bilgi üreten bir göstergedir. Çünkü “boş zaman” Antikçağ’dan günümüze elde edilmesi güç bir kavram olagelmıştır.

Platon da boş zaman kavramını özgür bir zaman dilimi olarak algılamakla ideal toplumu yaratma yönünde bilgi birikiminin boş zaman aracılığıyla seçkin kesim tarafında elde edilmesi gerektiğine de inanır. Öyleyse “boş zaman” ideal devletin tasarlanması gibi çok önemli bir amaca hizmet etmektedir. Toplumsal hiyerarşide en üstte olduğuna inanılan felsefeciler sahip oldukları “boş zaman”ı daha iyi bir yaşamın, nasıl olabileceğini tasarlayarak geçirirler. “Boş zaman” a yüklenen bu önemli görev dolayısıyla herkes “boş zaman” sahibi olamaz. Çünkü Platon “boş zamanı” doldurmak için kullanılan etkinlikleri gerçekte “boş zaman” etkinlikleri olarak görmez bu etkinlikleri özgür bireylerin eğitimi için kullanmak gerektiğine inanır. Kısaca “boş zaman” değerlendirilen bir şey değil yine belirli amaçları olan değerli bir zaman birimidir. “Günümüzde hepimizin serbest zaman geçirme etkinlikleri olarak kullandığımız müzik, dinlenme, spor yapma ve oyun oynama Platon’a göre, çeşitli biçimlerde denetlenerek eğitim için kullanılmalıdır.”¹² Kısaca Platon’da “boş zaman” denetlenen bir zamandır ve bireyler kendi tercihleri doğrultusunda “boş zaman” sahibi olamazlar. “Boş zaman”ın kullanımındaki bir karışıklık toplumun uzmanlaşmaya dayalı iş bölümünü de doğrudan etkileyecektir ve Platon uzmanlaşmadaki herhangi bir karışıklığı yıkıcı bir etkisi olduğunu kabul eder. “Buna karşılık, doğuştan zanaatçı olan ya da başka bir işte para kazanan bir kimse

¹¹ R. M. Hare, *Platon, Düşüncenin Ustaları*, çev. (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2002) 85.

¹² Filiz Aydoğan, *Medya ve Serbest Zaman*, (İstanbul: Om Yayınları, 2000) 43.

sonradan zenginliği, yandaşlarının çokluğu, gücü veya bunun gibi başka bir şeyle gururlanarak askerlik rütbesine yükselmeye kalkışır ya da askerinin biri kentte öğretici veya koruyucu rütbesine, layık olmadığı halde çıkmak isterse, bunlar da araçlarını, işlerini değiştirirlerse veya bir adam bütün bunları bir arada yapmaya kalkışır, o zaman bu değişimin ve başka başka işlerle uğraşmanın kent için yıkıcı olduğunu, sanırım, benim gibi sen de düşünürsün.”¹³ Platon’un bu düşüncesi günümüz “gündelik yaşam”ının uygulama biçimlerini anlamak açısından önemlidir. Çünkü “gündelik yaşam” da büyük bir iş bölümüne ve uzmanlaşmaya dayalıdır. Bazı iş kolları arasında geçiş olanakları olsa da bunlar sınırlıdır. Modern “gündelik yaşam” da uzmanlaşma öylesine artmıştır ki belirli bir iş kolu hakkında bile farklı uzmanlık biçimleri vardır ve bu iş kolları bireylerin yaşamları boyunca aldıkları eğitimler ve uygulamalar sayesinde gerçekleştirilebilir. Uzmanlaşmış iş kolları ve yaşam biçimleri arasındaki olası bir karışıklık Platon’da olduğu gibi toplum tarafından da yıkıcı olarak değerlendirilir. Bu nedenle günümüz “gündelik yaşam”ında da herkes boş zaman sahibi olamaz kendi çalışma biçiminin getirdiği olanaklar çerçevesinde davranır. Kısaca “boş zaman”ın toplum içinde dağılımı yaşam biçimlerine göndergede bulunan önemli bir kavramdır.

Aristoteles’in de boş zaman kavramının Platon’dan çok farklı olmadığını görmekteyiz. Aristoteles boş zamanın içeriğinin özgür zaman olduğunun altını çizmektedir. Özgürlükse ‘çalışma’ ediminin olmaması anlamına gelmektedir. “Aristoteles’in tanımladığı serbest zaman, çalışmanın ve çalışma yaşamının bulunmadığı mutlu bir varoluş biçimidir. Bu mutluluk, sıkıntı ve acıyla değil, zevkle bir arada gider; çalışmada ise daha önce hiç yaşanmamış bir amaç olduğu için çalışıldığından bu mutluluk yoktur.”¹⁴ Gerek Aristoteles gerek Platon’da boş zaman gündelik yaşamda olduğu gibi iş yaşamı dışında kalan saatler değildir. Boş zaman yaşamın bütününe kaplar ve seçkin, erdemli ve mutlu bireylerin yaşamlarının üzerinde yükseldiği bir kavrama dönüşür. “Aristoteles’e göre, serbest zaman etkinlikleri, çalışma etkinliğinde olduğu gibi insanlara maddi açıdan gerekli ya da yararlı etkinlikler değil, insanların özgür olarak kendilerinin seçtiği etkinliklerdir.

¹³ Platon 94.

¹⁴ Aydoğan 49.

İşte bu nedenle Aristoteles'e göre serbest zaman *özgür* zamandır."¹⁵ Ancak 'boş zaman' kavramının anlamı zamanla giderek değişmiştir. Boş zamanın amacı Antikçağ'da olduğu gibi yalnızca bilgi biriktirmek ya da düşünmek anlamını taşımamaktadır. Boş zaman açıkça çalışma dışında kalan zamandır ve bu anlamıyla daha tanımının başında çalışma dışında yapılacak diğer eylemlere göndergede bulunmaktadır. Ancak günümüz "gündelik zaman" anlayışı "boş zaman"ını etkileme ve yönlendirme gücüne sahiptir. Açıkça bireyler artık "boş zaman"ları içinde bile kendi istek ya da gereksinimlerini karşılayamamaktadır. Bunun belirli nedenleri vardır. Öncelikle bireyler "gündelik yaşam" koşulları altında isteklerini gerçekleştirecek olanaklardan yoksunlardır. "Boş zaman"ın yeterli uzunlukta olmaması ya da maddi olanakları elde edememiş olmak (günümüz "gündelik yaşam"ında kitlelerin çoğunluğu uzun çalışma saatlerine karşılık ancak geçimlik sayede maddi olanaklara sahiptir) gibi unsurlar "boş zaman"ın içeriği ve biçimi hakkında söz sahibidir. Bu yüzden özellikle modern "gündelik yaşam"da "boş zamanın" ne olduğu oldukça tartışmalı bir konudur. Çünkü "boş zaman"ın yarattığı olanaklar arasında sayılabilecek kendini oluşturma, geliştirme ya da kendini ifade etme gibi edimler bireylerin elinden alınmakta çoğu zaman ancak çalışmadan yorgun dönen bireyler kısıtlı ya da "kıt" "boş zaman"larını dinlenme için kullanmaktadır. Dinlenmenin kendisi de modern "gündelik yaşam" da sorunlu bir edimdir. Genellikle televizyonun izlemenin ya da daha çok tüketim yapmanın dinlenme anlamına geldiği günümüz "gündelik yaşam"ında "boş zaman" içinde "gündelik yaşam"ın yeniden üretildiği söylenebilir. Böylece bir bakıma "boş zaman"ın kendisi de modern yaşam da denetlenebilmektedir ve bireyler gerçek anlamda dinlenme, gereksinimlerini karşılama ya da isteklerine ulaşabilme gibi olanaklardan yoksun kalmaktadırlar. "Şimdilik boş zaman etkinliklerinin kendi mantığının ideolojisine geri dönelim: İstirahat, gevşeme, kafa dinleme, eğlence belki de "ihtiyaç" tır: Ama kendilerinde, bu etkinliklerin *zaman* tüketimi olan kendine özgü talebini tanımlamazlar. Boş zaman belki de onu doldurmak için yapılan tüm oyuncul etkinliklerdir ama öncelikle, *zamanını kaybetme özgürlüğü*, gerekirse onu "öldürme", saf kayıp olarak harcama özgürlüğüdür. (İşte bu nedenle, boş zaman etkinlikleri sadece emek gücünün yeniden üretimi için gerekli olduğundan ötürü "yabancılaşmıştır" demek yetersizdir. Bu etkinliklerin "yabancılaşması" çok daha derindir: Bu yabancılaşma çalışma zamanına

¹⁵ Aydoğan 20.

doğrudan bağımlı oluşundan ileri gelmez, ZAMANINI KAYBETME OLANAKSIZLIĞININ TA KENDİSİNDEN kaynaklanır.)”¹⁶ Birey kendisine ait olduğunu varsaydığı “boş zaman” a öylesine yabancılaşmıştır ki onu özgürce kullanma olanaklarından da dışlanmış bu anlamda “boş zaman” giderek “boş zaman” olma özelliğini yitirmiş ya da Antikçağ’da olduğu gibi belirli kesimlerin elinde ki özel bir hak olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Aynı zamanda “boş zaman”ın çok önemli bir özelliği onun “gündelik yaşam” içinde az ya da “kıt” olmasından kaynaklanmaktadır. Çok ya da ‘bol’ olduğunda gündelik yaşam açısından bir aykırılığı anlatır. Eğer “boş zaman” sahibi seçkin kesimden biri değilse işsizdir. İşsiz olması onun toplum tarafından benimsenmeyen başka özellikleri de sahip olduğunun varsayımına yol açmaktadır. İşsiz olan kişi toplum tarafından işe yaramaz olarak değerlendirilir ve sorumsuz ya da serseri gibi sıfatlarla tanımlanır. Çünkü işsiz olan yaşamını sürdürebilmesi için toplumun koyduğu kuralların dışında kurallara uymakta ve düzden açısından bir tehlikeyi göstermektedir. Çalışmamak modern “gündelik yaşam”da kabul edilebilir bir olgu değildir. Bu nedenle çalışmamayla bağlantılı olduğu sanılan yoksulluk kavramlar toplum tarafından hor görülür ve dışlanır. Aylaklık “gündelik” yaşam açısından kabul görmez. Çünkü işbölümüne dayalı ve çalışmanın yüceltiği bir toplumda çalışmayanların işlevleri yoktur bu da onların yok sayılan insanlar olmasına neden olur. “Aydınlanma Çağının ideolojisinde yoksulluk horgörülen bir hastalıktır ve yoksullara *çalışmak istemeyen kişiler* gözü ile bakılmaktadır. Yoksulları, yoksulluklarından kurtarmak için toplumun yoksulları çalışmaya zorlaması önerilmektedir.”¹⁷ Oysa aylaklık ya da serserilik aslında birer bakış açısı olarak da değerlendirilebilir. Herkes bilir ki sanatın, edebiyatın ve hatta şiirin bir parça serseriliğe ve aylaklığa gereksinimi vardır. Zaten binlerce yıldır sanatçılar toplum tarafından kabul görmekte bu yüzden büyük zorluklar yaşamışlardır. Çoğunun değeri öldükten sonra anlaşılmış belki de anlaşılamamıştır. Çünkü ölen ya da yaşayan sanatçıların yapıtları hala “gündelik yaşamın” değer sistemi doğrultusunda ölçülmektedir. Tıpkı zaman kavramının ölçümü gibi yeteneği ve

¹⁶ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004) 198.

¹⁷ Ünsal Oskay, *XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevler*. (İstanbul: Der Yayınları, 2000) 37.

farklılığı yapay bir biçimde ölçmeye çalışmak onun özünden yabancılaşmayı getirmektedir. Kısaca “gündelik yaşama” insanın dünyaya çalışmak için geldiği gibi yanılısamayı bütün bireylerine dayatmakta ve farklı olanı yaratabilmek anlamına gelen gerçek “boş zaman” dan ürkmektedir. Bu yüzden “boş zaman”, “gündelik zaman ve yaşam” tarafından kontrol edilmeye çalışılmaktadır.

Her dönem bazı kesimler boş zaman dilimlerine diğerlerinden daha çok sahip olma hakkını elde etmişlerdir. (Toplumsal anlamda iş yaşamından dışlanan bu bakımdan sonsuz boş zaman hakkına sahip bireyler dışında) Boş zaman hiyerarşik üstünlüğün de bir göstergesine dönüşmüştür. Ancak şenliklerde boş zaman kimsenin değildir ya da herkese aittir. Bu anlamda Antikçağ felsefesini referans alarak düşünürsek ironik bir biçimde şenliklerde herkes boş zaman sahibi olarak özgür erdemli ya da mutlu bireylerdir ya da mutlu, özgür oldukları için o boş zaman sahibidirler. Ancak her iki biçimde de ilk kez Devlet ya da Polis'teki hiyerarşi ortadan kalkar boş zaman herkesin eşitlenmesini sağlayan zamana şenliklerde dönüşür. Böylece boş zaman kullanımı bir sonradan kazanılan bir hak olmaktan çıkar.

“Şenlik” yaşamına geldiğimizde yukarıda bahsettiğimiz ve toplum tarafından dışlanan ve yok sayılan bütün sıfat ya da edimlerin yüceltişine şahit oluruz. Öncelikle yüceltilen “boş zaman”dır. Bu yüzden “boş zaman”la ilişkili görülen bütün edim ya da düşünceler özgür bir biçimde ifade edilme olanağına kavuşurlar. Çünkü şenlikler doğrudan “boş zaman”ın üstünde yükselir ve “gündelik zaman”ı yok sayarak yeniden “boş zaman”ı gerçek anlamıyla üretir. Şenliklerde “serserilik”, “sorumluluk” ya da “aylaklık” baş tacı edilen sıfatların başında gelir ve bizzat bu sıfatlar teşvik edilir. Şenlikler “gündelik yaşamın”, “kıt” “boş zaman”ına karşılık “boş zaman”ın “bol” olduğu etkinliklerdir. Böylece “boş zaman”ın “bol” olmasına göndergede bulunan sorumsuzluk ya da serserilik gibi kavramlar “gündelik yaşam”a başkaldırabilmeye olanak sağlarlar. “Şenlik zamanı ya da yaşamı” kültürün koyduğu bütün kuralların dışında olmak, onları ters yüz etmek ya da kırmak anlamını taşımaktadır. Toplumun koyduğu kuralların tamamen dışına çıkan şenlik insanıdır söz konusu olan ve bu kuralların dışında kalmaya aldırılmayacak bir başkaldırı gücüyle donanmıştır. Gündelik yaşamın sorumlu, ciddi asabi insan görüntüsünün karşısında eğlenen, rahat sorumsuz ya da serseri insanlar dikilmektedir. “Karnaval ruhunun etkisi karşı

konulmaz bir şeydi: İnsana, keşiş, rahip, akademisyen gibi resmi konumlarını terk ettirir, dünyayı bir de gülen yüzüyle algılamaya zorlardı. Sadece üniversite hocaları ile orta dereceli rahipler değil, baş rahiplerle üst düzey din bilginleri de neşeli eğlencelere teslim olur, ciddi dindarlıklardan uzaklaşıp rahatlarıydı.”¹⁸ “Gündelik yaşam”ın kural koyucuları ya da uygulayıcıları birdenbire bütün bu kuralların dışında bir yaşamın farkına kitlesel olarak varırlar. Şenliklerin binlerce yıldır bu denli cazip olabilmesinin en büyük nedenlerinden biri de budur zaten.

Zaman Baskısı

“Parçalanmış Zaman ve Boş Zaman” başlıkları altında gerçekte “gündelik yaşam” zaman baskısının ne anlama geldiğinden bahsettik. Zamanın parçalanmasının ve hatta boş zamanın kendisinin bile “gündelik yaşam” da birey üstünde bir baskı aracına dönüştüğüne değindik. Ancak “zaman baskısının” ürettiği bir çok kavramdan daha söz etmek ya da bazı kavramların “şenlik”lerin anlamının anlaşılabilmesi için altını çizmek gerekmektedir.

Unutmamak gerekir ki “gündelik yaşam” sorumlulukların tanımlandığı ve yerine getirildiği bir uzamdır. Bireysel yaşamın bağlı olduğu toplumsal yaşamın da ilerleyebilmesi için sorumluluklar gereklidir. Sorumluluklarsa kurallar anlamını taşımaktadır. Bireyler yaşamlarının her alanında onlardan önce geliştirilen ve kültüre ait olan kurallara uygun olarak davranmak zorundadır. Aynı zamanda insan doğaya ait de bir varlıktır ve bu anlamda doğanın kendine özgü yasaları da birey üzerinde etkilidir. Ancak kültür ve doğa bir karşıtlık ilişkisi içindedir. Kültür insan elinin doğada bulup değiştirerek ürettiği “şeyler” ve bu “şeyler”den meydana gelen ürün ve kurallar biçiminde oluşmaktadır. İnsan doğa ve kültür karşıtlığının yarattığı gerilim içinde yaşamını sürdürmeyi öğrenmek zorundadır. Kültürün gelişmesi ya da modernleşmeyle kültür ürünlerinden yeni kültür ürünlerinin yaratılmasıyla da insan giderek doğadan uzaklaşmıştır. Bu anlamda kültür ve doğa arasındaki gerilim giderek artmış birey kendi doğasına yabancılaştığı bir sürece girmiştir. Zaman kavramı da bu yabancılaşmayla doğrudan ilişkilidir çünkü zaman algısı da yeniden

¹⁸ Mikhail Bahktin, *Rabelais ve Dünyası*, çev. Çiçek Öztekin, (İstanbul: Sanat ve Kuram Ayrıntı Yayınları, 2005) 40.

üretmiştir. Doğanın doğal ritmi yerini gündelik yaşamda ölçülebilir zaman anlayışına bırakmıştır.

Kültürün ürettiği sorumluluklarsa daha önce de söz ettiğim üzere yine kültürün ürettiği yapay zamanın doğru algılanması ve kullanımıyla ilişkilidir. Kısaca zamanın iyi kullanılması, sorumlukları yetiştirebilmek, doğru zamanda doğru yerde olabilmek için içsel bir telaş gündelik yaşama egemen olmaktadır. Sorumlulukların yerine getirilmesi üzerindeki vurgu arttıkça bir süre sonra o sorumluluğun neyle ilgili olduğu bilgi de işe yaramaz olacaktır. Zamanın, sorumluluğu yerine getirmek adına doğru ya da yanlış kullanımı sorumluluk üzerindeki vurguyu arttıran en önemli unsurlardan biridir.

Bir süre sonraysa “gündelik yaşam” kültürü içinde sorumluluklar bireyin kendisinden daha önemli hale gelmeye başlar. Çünkü özellikle gündelik yaşam açısından baktığımızda sorumluluklar çoğu zaman gereksinimlerin önüne geçecek kadar önemlidir. Böylece sorumluluklar karşısında istekler yeniden ertelenmektedir. Sorumluluklar arttıkça baskı ve zorunluluklarda artmakta ve bir süre sonra gerçekte o sorumluluğun neyle ilgili olduğu ya da amacının ne olduğuyla ilgili bilgi gereksizleşir işe yaramaz olur. Çünkü asıl önemli olan sorumluluğun yerine getirilmesidir ve giderek sorumluluklar sorumluluğu üstlenen bireyden daha önemli olur ve bireyler birbirlerini giderek toplumda üstlendikleri sorumluluklara ya da işlevlerine göre tanımlamaya alışırlar. Sorumluluklar bireylerin istek ya da gereksinimlerinden daha önce gelir. Bu aslında bir yönüyle bireylerin kişiliklerine göre yaşamdan beklentileri ya da dünya görüşlerini silen bir anlayıştır. Sorumluluklar bireyin neye inandığı ya da neyi yaşamayı arzuladığıyla ilgilenmektense yerine getirilmeyi beklerler. Böylece aslında sorumluluklar karşısında bireylerin içeriklerinin de bir önemi kalmaz ve bireyler giderek üstlendikleri sorumluluklarla ilişkili kimlikler edinme yönünde eğilimler geliştirirler. Bireyin diğer kişilik özelliklerinin “gündelik yaşam” bakımından anlamı yoktur. Bu yüzden birey sorumlulukları yerine getirmeye ve toplumla uzlaşmaya dayalı kimlikler üretmek durumunda kalır. Bu tür kimlikler insana dair diğer bir çok özelliğin bastırılmasıyla oluşturulmaktadır. Bireyler isteklerini yalnızca yeterli zamanları olmadığı için değil aynı zamanda toplum tarafından uygun görülmediği için de bastırmak zorundadır. Toplumun birey üstündeki baskısının başka bir görünümüdür bu. Birey kendi duygu

ve düşüncelerini de toplum tarafından kabul görebilmek için bastırmaktadır. Çünkü isteklerin çoğu “gündelik yaşam” tarafından çeşitli olumsuz sıfatlarla tanımlanmaktadır. Bu olumsuz sıfatlarla anılmak yeniden toplum tarafından dışlanmak anlamına gelir ve bu nedenle birey bu sıfatlardan korkmaya başlar. Bu korkuysa “gündelik yaşam”ın her alanına işler. Yavaş yavaş bireyin kendisi de öncelikle çevresini sonra kendisini kültürel kuralların sürekliliği bağlamında denetim altında tutmaya başlar. Ancak bu denetim isteklerin ilişkili olduğu doğa’nın denetlenmesi anlamını da taşımaktadır. Bu nedenle bireyin “kültür” ve “doğa” arasında yaşadığı gerilim daha da artar. İşlevsel kimlikler bireyin ve isteklerine dayalı oluşturduğu kimliklerden daha önemli hale geldiğinde, birey kendini ifade etme yollarından daha çok yoksun kalır ve kendisine has dünya görüşleri ya da yaşam biçimleri oluşturmada zorlanır. Kısaca “gündelik yaşam” çok fazla sorumluluk yüklediği bireylerin kişiliklerini silerek onları sorumlulukların yerine getirilmesinden ibaret olarak görmeye başlar. Böylece bireylerin içeriğini oluşturan kendi öznel tarihleri toplum açısından görünmez ya da değersiz olur. Birey kendisini eksik yaşar ve bu eksikliği tamamlama yönünde belirli arayışlar geliştirir. Ancak geliştirdiği çözümler “zaman baskısı”nın egemenliği altındadır. Yalnızca kültürün yarattığı bir “zaman baskısı” değildir söz konusu olan. Doğanın kendi zamanı da insan üzerinde bir baskı yaratmaktadır. Çünkü insan yaşlanmaktadır. Yaşlanmak bedenini birey tarafından yeterli düzeyde kullanılmamasını anlamını taşır ve yaşlanmak ölüm anlamını da taşımaktadır. Birey aynı zamanda yaşlanarak öleceği bilgisini kabul ederek yaşamını sürdürmek durumundadır. Ölümse korku verendir.

İnsanın doğadan uzaklaşmasının bir sonucu ölüm fikrinin daha korku verici hale gelmesidir. Özellikle pagan inanışlarında ölüm yeniden doğum anlamına gelmektedir. doğaya yakın bütün toplumların öğretilerinde ölüm yaşamın bir parçası olarak algılanır. Çünkü doğada ölüm sürekli olarak insanın yanı başındadır. İnsan yemek yemek yani hayatta kalabilmek için avını öldürmek zorundadır. Modern “gündelik yaşam” darsa insan yediği eti bir zamanlar canlı olduğunu ve öldüğünü algılayamaz. Aynı zamanda doğaya yakın insan doğayı gözlemleme olanağı bulmakta ve ölümün arkasından doğumun geldiğinin farkında olarak yaşamaktadır. Ölüm korku vermeye elbette doğal zamanda da sürdürür ancak bu yapay zamanda anlayışının egemen olduğu modern “gündelik yaşam” daha çok belirgindir. Kısaca modern insan erteleyemeyeceği ve hükmünün olmadığı ölümü yok sayarak ve

unutarak yaşamaya çalışmakta bu da ölüm korkusunun birey üzerinde daha etkili olmasına neden olmaktadır. Şunu da unutmamak gerekir ki modern yapay zaman doğal zaman anlayışında olduğu gibi döngüsel değil çizgiseldir. Bu nedenle ölüm nihai bir son anlamını taşır ve çevrimsel zamanda olduğu gibi yeniden doğmak anlamına gelmez. Korkuyu yaratan ve büyüten nedenlerden biri de budur. böylece modern “gündelik yaşam”da insan sanki hiç ölmeyecekmiş gibi yaşamını sürdürür ancak bir gün öleceğinin bilgisini giderek kendi üstünde baskı yaratan bir süreç olarak duyumsar.

“Şenlik zamanı”na geldiğimizdeyse “gündelik yaşam”a dair bütün bu kavramların yeniden yerle bir oluşuna tanık olmaktayız. Öncelikle şenlik zamanının ne anlama geldiğini gözlemlemek bu yerle bir oluşun nedenlerini açıklamakta yardımcı olacaktır. Şenlikler pagan dönemlerine ait etkinliklerdir. Baharın gelişini kutlamak gibi amaçlarla ortaya çıkmışlardır. Baharın gelişini kutlamaksa aynı zamanda doğumu kutlamak anlamını taşır. Doğumu kutlamak şenliklerde ölümü yok saymak anlamına gelmez. Şenlik yaşamı içinde ölüm ve doğum bir aradadır. “Gündelik yaşam”ın ölüm korkusuyla birleşen zaman baskısı böylece bir süreliğine de olsa yok olur. Çünkü şenlikler aynı zamanda yeniden doğuma ya da yenilenmeye göndergede bulunan etkinlikler olması anlamında bireyi ölümün yaşamın bir parçası olduğunu yeniden anımsatır.

Şenlikler eğlencenin belirleyici olduğu etkinliklerdir. Eğlencenin başlayabilmesi içinse bireylerin sorumluluklar ve zaman yüzünden duyumsadıkları baskıdan kurtulabilmeleri gerekmektedir. Şenliklerde gerçekte olan da zaten bu dur. Şenlik zamanı gündelik yaşamda bir kırılma meydana getirir ve “gündelik yaşam”a dair bütün kavramlar şenliklerde ters yüz olur. Tıpkı sorumluluklar gibi. Kimse şenliklere çalışmak ya da “gündelik yaşam”da ki herhangi bir sorumluluğunu yerine getirmek için gelmemiştir. Tam tersine “şenlik”ler bütün bunları unutmak içindir. Şenlikler tıpkı başlangıçlarında olduğu gibi bütün bir yıl çalışıp sonunda hasadı kaldıran bireylerin çalışma zamanını unutmak ve yeniden çalışmaya hazırlanmak adına “deli”ce eğlendikleri etkinliklerdir. Modern “gündelik yaşam” içinde de şenliklerin anlamı budur. Şenlikler binlerce yıldır “gündelik yaşam”a göre “kuralsızlık”, “sorumsuzluk”, “işsizlik”, “aylaklık” ya da “serserilik” zamanlarıdır. Çünkü şenlikler açısından baktığımızda bireyin hangi işle ilgili olduğu, hangi

sorumluluğu üstlendiği önemli değildir. Şenlikler bütün sorumlulukların ve işlevsel kimliklerin bir kenara bırakılarak bireyin kendisi olabildiği etkinliklerdir. Şenliklerde “gündelik yaşam” tarafından hor görülen “serserilik” ya da “aylaklık” gibi bir çok sıfatın yüceltiliyor olmasının bunda etkisi büyüktür. Bu kavramların yüceltilişi şenlik insanına “gündelik yaşam” tarafında dışlanmanın kötü bir şey olmadığını söylemektedir. Çünkü şenlik etkinliğinin kendisi tamamen “gündelik yaşam”ın dışındadır. böylece bireyin “gündelik yaşam” da bastırmak zorunda olduğu ancak kendisine ait bütün özellikleri şenlik alanında ifade etmeleri için olanak doğar. Bu sıfatlar işlevlerine göre bireyleri tanımlamaya alışan “gündelik yaşam” karşısında aynı zamanda bir başkaldırıyı anlatmaktadır. “Gündelik yaşam”ım “sorumlu” ya da “ciddi” insanları şenliklerle birdenbire bir tersine çevrilmeye karşılaşır ve kişiliklerinde aslında berberlerinde taşıdıkları ancak “gündelik yaşam” tarafından baskılanan bütün kimliklerini yaşama fırsatını elde ederler. Çünkü şenlikler bireylerini yargılamaz dışlamaz ya da bir takım kalıplara uygun hale getirmeye çalışmaz. Onları oldukları gibi kabul eder. Aynı zamanda şenliklerin “gündelik yaşam” göre bir kuralsızlık anı olması bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ki kuralın da ortadan kalkmasına ve değişmesine neden olur. “Gündelik yaşam” da ki birbirini ve kendini denetleme gereksinimi ortadan kalkar.

İnsan ilişkilerindeki değişim belki de şenlik zamanın en belirgin göstergelerinden birdir. “Gündelik yaşam”ın mesafeli, kurallı iletişim biçimine şenliklerde yer yoktur. Özellikle kentleşmeyle yüz yüze iletişimin ortadan kalkması, büyük kalabalıkların bir arada yaşamasının getirdiği zorluklar sonucu herkesin birbirinin yabancı olduğu uzamlarda insanların iletişim kurmak zorunda kalması, ilişkilerin her geçen gün daha çok belirli kalıplar içine yerleşmesine neden olmuştur. Böylece diğerleriyle kurulan ilişki de sıcak, samimi ya da yakın olmak gibi özellikler giderek mesafeli ilişkilere dönüşmüştür. İlişkilerin bu yeni biçimini almasında yalnızca yabancılarla yaşama zorunluluğu yatmamaktadır. Aynı zamanda iş bölümüne ve uzmanlaşmaya dayalı toplumsal düzende, iktidarın bireyler arasında nasıl dağıldığı da önemlidir. Çünkü iktidarın dağılımı aynı zamanda toplumsal anlamda bir hiyerarşik düzene de göndergede bulunmaktadır. Hiyerarşi bireylerin birbirleriyle nasıl iletişim kuracağına dair kurallar getiren ve bilgi üreten bir kavramdır. “Ana Tanrıça mitolojide en önemli yeri işgal etmeye sürdürdüğünden (ama genellikle babaerkinin gerektirdiği şeytani özelliklerle süslenmiş olarak), kadınlar

erkeklerle aralarındaki eşitliği kaybetmeye başladılar; yalnızca toplumsal statülerinde değil, aynı zamanda kendilerini de toplumsal işbölümü, geleneksel eşitlikçi özelliklerini kaybetti ve giderek hiyerarşik bir biçim kazandı. Erkekler çalışmalarının kadınlarının çalışmalarına göre üstün olduğunu iddia ettiler; daha sonra zanaatçılar yiyecek yetiştiricilerinden üstün olduklarını ileri sürdüler; nihayet, düşünür, çalışanlar üzerindeki egemenliği ifade etti. Hiyerarşi kendini yalnız gerçek, gündelik dünyada nesnel olarak değil, aynı zamanda öznel olarak, bireysel bilinçdışında da kurdu. Neredeyse bütün deneyim alanlarına sızarak gündelik söylemin sözdizimini, özne ile nesne, insanlık ile doğa olarak beliren geleneksel statüsünden ayrı, giderek antagonist hale gelen güçlerin çizgisel bir sistemine –din, ahlak ve felsefenin tüm kaymalarıyla geçerli kılınan bir sisteme- dönüştü”¹⁹ İşlevlere dayalı kimliklerin ön plana çıktığı “gündelik yaşam”da aynı zamanda bu işlevler bireyin toplumda hangi sınıfa ait olduğunu da göstermektedir. Ait olduğu sınıf ya da konumsa onun diğerleriyle nasıl iletişim kuracağıyla ilgili kurallar koymaktadır. Böylece bireyler hiyerarşik kuralların getirdiği rollerden sıyrılarak iletişim kurabilme olanağına çok nadiren kavuşabilirler. Hiyerarşik olarak üstün olan diğeri adına kural koyabilme hakkını da elinde bulundurduğu için iletişimin yapısını da belirler. Bireylerin birbirleriyle kurduğu iletişim giderek kendiliğindenlikten çıkarak önceden belirlenen kurallar çerçevesine yerleşir. Böylece iletişimin bir özelliği olan “samimiyet” ya da “yakınlık” gibi kavramlar önemli ölçüde zedelenecek bireylerin arasında daha iletişimin başlangıcında aşılmaması toplumsal açıdan sözsüz olarak kararlaştırılan mesafeler ve kurallar girer. İletişimin amacı birbirini tanımak ya da anlamaktan çok bu kuralları doğru bir biçimde yerine getirerek toplumda belirlenen işlevlere uygun davranmak olur.

“Gündelik yaşam”ın bu türde gelişen ilişkileriye şenlik zamanı çözümlere uğrar ve hiyerarşik ilişkiler alt üst olur. Bu yalnızca kelime anlamında bir alt üst oluş değildir. Şenlik zamanı iktidarın getirdiği konumlar gerçekten alt üst edilerek bu alt üst oluş çeşitli gösterilerle de betimlenir. Sahte kralların seçilerek tahta çıkarılması ve tahtan indirilmesi gibi ritüeller şenlik zamanına içkindir. Şenliklerde kimse “gündelik yaşama”da kimin hangi konumda olduğuyla ilgilenmez. Şenlik zamanı hiyerarşinin hiçbir uygulamasına izin yoktur. “Birinci karnaval edimi, *kralın gülünç*

¹⁹ Bookchin, Murray, *Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü*, çev. Abdullah Yılmaz, (İstanbul; Ayrıntı, 1994) 150.

bir şekilde tahta çıkarılması ve ardından tahttan indirilmesidir. Bu ritüele şu ya da bu biçimde, karnaval tarzındaki tüm eğlencelerde rastlanabilir: en ince işlenmiş biçimlerinde –Satürn bayramı, Avrupa deliler karnavalı ve festivali (bu sonuncusunda kral yerine kilisenin statüsüne bağlı olarak sahte papazlar, piskoposlar veya papalar seçilir); daha az incelikli bir biçimde ise, bu tip tüm diğer şenlikler kısa ömürlü kral ve kraliçelerin seçildiği festival şölenleri.”²⁰ Şenlik zamanının en önemli özelliklerinden biri bu anlamda artık herkesin eşit olmasıdır. Kadın/erkek, yaşlı/genç, zengin/yoksul gibi “gündelik yaşam”ın içine işleyen ve iletişimi yönlendiren bütün konumların şenliklerde hiçbir anlamı yoktur. “Halbuki karnavalda her şey birbirine eşit kabul edilirdi. Normalde kast, mülkiyet, meslek ve yaş bariyerleriyle birbirinden ayrılan insanlar arasında, karnaval zamanı kent meydanında bu etkinliğe has özgür ve dostane bir ilişki egemen olurdu.”²¹

Şunu unutmamak gerekir ki “gündelik yaşam”ın yarattığı sorumluluklarla yaşamak kültürel ve kitlesel olarak içselleştirilmiş bu bakımdan kırılması oldukça güç alışkanlıklardır. Şenliğin başlaması içinse “gündelik yaşam” da ki alışkanlıkların unutulması gerekmektedir. Alışkanlıkların unutulması “eğlence”nin sürükleyen bir edime dönüşebilmesi için bir kavram daha şenlik zamanının içine işler. Bu “sınırsızlık” kavramıdır. Şenliklerde her şey “sınırsız”mış gibi algılanır. “Sınırsızlık” doğrudan “kısıtlama”nın karşısında yer alır ve bütün edimleri dönüştürür. Şenliklerde “eğlence” sınırsızdır. “Zaman” sınırsızdır. “Uzam” sınırsızdır. “Gündelik yaşam”ın sınırlı yapısı yıkılarak kuralların ötesine geçilir. Kuralların ötesine geçmek, farklı olanı denemek ve değişikliğe açık olarak keşifler yapmak zaten insan doğasına ait özelliklerdir. Ancak “gündelik yaşam”ın kuralcı yapısı insanın değiştirme isteğinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Çünkü değişim kültürün yarattığı kuralları ters yüz etmek ve yeniyi yaratmak için alışılan yaşam biçimlerini sorgulamak ve değiştirmek anlamını taşımaktadır. Toplumlarsa her zaman karşılaştıkları değişimler karşısında eski olanı ve alışkanlıklarını korumak gibi eğilimler göstermektedirler. Şenlik yaşamıysa baştan sona bu değişime teşvik eder bireylerini. Bizzat şenlik zamanı

²⁰ Bahktin 240.

²¹ Mikhail Bahtin, *Rabelais ve Dünyası*, çev. Çiçek Öztekin, (İstanbul: Sanat ve Kuram Ayrıntı Yayınları, 2005) 36.

sınırların ötesine geçilmesi ve kuralları yıkılması yönünde bireylere olanaklar sağlar. Üstelik bu kitlesel bir değişim sürecidir.

Peki kırılması bu denli güç görünen “gündelik yaşam” alışkanlıklarını ters yüz eden güç nedir? Şenlik zamanı sınırsızca algılanan bir zamandır. Bu anlamda zaman baskısının ortadan kalkmasını sağlar. Ancak herkes bilir ki şenliklerde bir gün biter. Bu nedenle aslında şenliklerde sınırlı süreli eylemlerdir. Örneğin Osmanlı şenlikleri hakkında çok önemli bilgilere ulaşmamızı sağlayan minyatürlerde “Surname-i Humayun” adlı yapıt şenliklerin süreli olmasına güzel bir örnektir. “Surname-i Humayun” da “bir taraftan şenlikle ilgili bir etkinliğin diğer taraftan gerçekte 52 gün 52 gece süren ve atlı askerin (Sipahi) ölümüyle sonuçlanan belirli bir sürecin sürekliliği ve eş zamanlılığı (zamandaş) söz konusudur.”²² Şenliğin kendi yapısı içinde sınırsızlık duygusu vardır. Şenlik bittiğinde “gündelik yaşam” bütün hızıyla devam eder. Bu yüzden şenliklerde bireyler yeniden “gündelik yaşam”a döneceklerini bildikleri için isteklerin gerçekleştirilmesine izin verirler. Şenlikler “gündelik yaşam”a dönmeden önce bireyin kendini yenilediği üzerindeki baskıdan bir süre kurtulduğu kısaca daha iyi çalışmak adına dinlendiği bir zaman birimidir. Şenliklerin eski dönemlerde hasadın ardından yapılmasının nedeni de budur.

Şenliklerde bütün bu kavramların harekete geçebilmesinin ve “gündelik yaşam”ın kırılabilmesinin en temel nedenlerinden biri “zaman baskısı”nın olmamasıdır. “Gündelik yaşam”ın kısıt olan zamanı gündelik sorumlulukların yerine getirilebilmesi ve ilişkilerin bu bağlamda düzenlenebilmesi için sürekli kurallar üretmektedir. Hiyerarşi!de böyle bir yapıdır ve daha çok zaman kazanılması ve daha çok iş üretilmesini sağlayan bir sistemdir bir bakıma. Çünkü hiyerarşik sistem kimin kiminle nasıl ilişki kuracağıının bilgisini önceden üreterek bireylere dayatır. İletişimse eğer eşitlerin olabildiği bir topluluktan söz ediyorsak kendiliğinden gelişen uzun zamana yayılır çatışmalar ya da uzlaşmalar içinde ilerler ve bu anlamda süreklidir. İletişim kendiliğinden ilerlediğinde gerçekte önceden sonuçları ya da varacağı noktada kestirilemez. Bireylerin birbirleriyle paylaşımları, kişilik özellikleri ya da gereksinimleri gibi bir çok unsur iletişim sürecinin belirleyicisi haline gelir. Ancak “gündelik yaşam” özellikle iletişim kavramı üzerinde bir zaman baskısı

²² *Signes Des Temps*, ed. Lucie Guillemette Et Louis Hébert), (Québec: Les Presses De L’Université Laval, 2005) 195.

geliştirerek iletişimin getireceği sonuçların en kısa sürede elde edilmesini bekler. Bu nedenle “gündelik yaşam”da çok yakınımız olan bireyler dışındaki insanlarla ilişkilerimizi düzenlerken toplumsal olarak üzerinde anlaşılabilir kurallar içinde davranmak bize zaman kazandırır. Kurallar bu anlamda olumlu bir amaca hizmet ediyor gibi görünmektedir. Ancak özellikle kentlerde bu kurallar üzerindeki vurgunun artması giderek bireylerin birbirleriyle yabancılaşmasına da neden olur. Kısaca iletişim kurabilmek uzun sürece yayılan bir eylem olduğunda bireyler kendilerini ifade edebilirler. “Gündelik yaşam”ın sınırlı zamanıysa bu ifadeye izin vermeyecek biçimde yapılanmıştır.

Şenlik zamanın bu noktada çok önemli bir özelliği daha iletişimin önündeki engelleri yıkar. Şenlik zamanının sınırsızcasına görünmesinin yanında şenlik zamanı dün ya da yarınla ilgilenmez. Şenlik zamanını dolduran sonsuz bir şimdidir. Zamanın döngüsel olarak algılanmasının bunda payı büyüktür. Çünkü zamanın döngüseliği kavramı da doğrudan “an” ya da “şimdi”nin üzerinden yükselir. İletişimin Çünkü aynı zamanda şenlik zamanı geleceği ya da geçmişi değil o ‘an’ı simgelemektedir. “*Kal*, mesela, Batılı düşünce yapısını denemek ister gibidir, *hem* dün *hem* yarın anlamına gelir: Anı çağın karşısına koymaktan çok uzak bir biçimde *kal*, an ve çağ anlamlarını *beraber* karşılayabilir. Hint dillerinde dünden önceki günle yarından sonraki gün de aynı kelimelerle ifade edilirken, şimdinin merkez oluşuna göz kırılır. Önemli olan şimdidir. Şimdi aşkınlaşır, yabani zamana geçer.”²³ Şenliklerde zamanın akıp gidiyor gibi algılanmasının nedeni de bu sonsuz şimdiden ya da zamanın döngüseliğinden kaynaklanmaktadır. Döngüseliğin kaynağı doğanın gözlemlenmesine dayanır. Mevsimler, gece gündüz ya da doğum ve ölüm gibi kavramlar zamanın döngüseliğini tamamlayacak biçimde birbirini takip eder. Modern yaşamın “gündelik zaman” anlayışından oldukça farklıdır bu döngüsel anlayış. Modern zaman anlayışı insanın ürettiği araçlara bağlı olarak ilerliyormuş gibi görünür ve bu anlamda çizgiseldir. “Sosyal alanları oluşturan insan toplulukları ile insanın dışındaki doğa arasındaki iktidar ve hakimiyet dengesi eski toplumlarda doğa lehine değişir. Ayrıca sosyal olayların dönemlerini, tarihlerini belirleme girişimleri de insanın dışında kalan periyodik doğal olayların ve süreçlerin gözlemlenmesinden elde edilen sonuçlara bağımlıdır. Doğanın göbeğindeki sosyal adacıkların kapladığı alanlar genişleyip,

²³ Griffiths 283.

bunlar doğa karşısında kentleşme, ticaretin gelişmesi ve üretimin mekanikleştirilmesi süreçleriyle birlikte nispi özerkliklerini artırdıkça, bu sefer de, bizzat insan yapısı olan zaman ölçüsü ve düzenleyici aygıtlara duyulan bağımlılık da tırmanmaya başlamış, buna paralel olarak da Ay'ın periyodik hareketleri, mevsimlerin değişmesi ya da med-cezir dönemleri gibi, doğal zaman ölçütlerine duyulan ihtiyaç ve bağımlılık azalmıştır. Günümüzün geniş ölçüde kentleşmiş ve sanayileşmiş toplumlarında, doğal mevsimlerle takvimin gösterdiği birimlerin akışı arasındaki bağıntı, tamamen yok olup gitmemişse de, daha dolaylı, daha gevşek bir ilişkiye dönüşmüş, ama takvim ayı ile gökteki Ay'ın hareketleri arasındaki bir zamanlar var olan bağıntı, hemen hemen kaybolup gitmiştir.”²⁴ Zaman döngüsel olduğunda gecenin gündüzle değişimi gibi gözlemlenebilen bir olaya göndergede bulunur. Çizgisel zamanda ise gözlemlenebilen sadece saatin yapay tik taklarıdır. Bu nedenle çizgisel zaman anlayışında “zaman kaybedilebilir” ya da “zaman öldürülebilir”. Döngüsel zamandaysa kaybedilen bir şey yoktur gözlemlenebilen değişimler vardır. Kısaca zaman doğa olaylarıyla kurulan ilişkide dolaylı olarak insanın algılayabildiği bir kavramdır. Zaman Antik çağda da döngüseldir ki bu o döneme ait olan Dionysos ya da Adonis şenlikleri düşünüldüğünde daha iyi anlaşılacaktır. Bu iki şenlikte gerçekte kışın arıdandan baharın ölümün ardından doğumun ve yeniden ölümün gelişimi ilişkilidir. Şenlikler içinde yapılan gösteriler ve şenliklerin üzerinde yükseldiği bütün ritüeller zamanın döngüselliğine göndergede bulunmaktadır. “Stoacılar da kozmosun sonsuz bir teşekkül içinde olduğuna inanmış; Aristoteles, “zamanın kendisi bile bir çember olarak düşünüldükçe” demiş; Platon da, zamanı, sonsuzluğun “hareket eden” veya “dönen” bir görünümü olarak tanımlamış.”²⁵ Zamanın kültürün düzenlenmesini sağlayan bir araç olmaktan çıkması ve bu anlamda aslında “gündelik zaman”ın unutulması ancak sınırsızca eğlenen insanların oluşturduğu şenlik etkinliklerinde görünmektedir. Sınırsızca eğlenen insan gerçekte “gündelik yaşam”ın sınırlarını yıkmakta bu da onu doğaya daha da yaklaşmasına olanak sağlamaktadır. Bir bakıma doğanın döngüsel ve değişimi anlatan zamanı şenliğin kendisine ve şenlik insanının bütün edimlerine işleyivermektedir.

²⁴ Norbert Elias, *Zaman Üzerine*, çev. Veysel Atayman, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000) 65.

²⁵ Griffiths 127.

Zamanın “gündelik yaşam” da çizgisel olarak algılanması ve yapay bir biçimde bölümlere ayrılması onun kontrol edilebilir gibi görünmesine yol açmaktadır. Zamanın kontrol edilmesi yönünde ki bütün çalışmalar da bireylerin diğerleri ya da kendileri üzerinde bir zaman baskısı yaratmasına neden olmaktadır.

Kısıtlanan Uzam

Özellikle sanayi devriminin ardından belirli alanlara üretim araçlarının yerleştirilmesiyle beraber kitleler kendi tercihleri dışında, gereksinimlerini karşılayabilmek adına bu merkezlerde toplanarak mekanın gerekliliklerine ayak uydurdular. Bu anlamda yine özellikle sanayi devrimi sonrasında ki süreçte mekanlar insanlara göre düzenlenmedi. Daha iyi çıktı alabilmek ilk önem sırasına yerleşti. Foucault zamanın uzamın parçalara bölünmesinin ve bedeninin bu parçalara uyum sağlama çabasının, bedenin bir makine olarak algılanmasına yol açtığından söz etmektedir. Hapishaneler ya da tımarhane bu anlamda bölünmüştür. Suçlular ya da deliler birbirinden ve toplumdan tecrit edilecek biçimde bu dar uzamlarda yaşamaya mahkum edilir. Ancak gerçekte uzamları daraltmanın ve suçluları ya da delileri bu alanlara hapsedmenin onları ıslah etmeye ya da iyileştirmeye yaradığını söylemek çok zordur. Bu noktada uzam bireylerin gereksinimlerine göre düzenlenmemekte onları tecrit etmek ya da cezalandırmak gibi başka amaçlar ön plana çıkmaktadır. Foucault işte bu anlayışın modern yaşamda uzam düzenleme anlayışına denk düştüğünü iddi eder. amaç insanların daha rahat yaşayacağı ve kendilerini gerçekleştirebilecekleri uzamlar yaratmak değildir. Bu anlamda fabrikaların ya da çalışma alanları da sıkıdüzen odaklarında olduğu gibi bölünmektedir. İşçiler ağır makinelerin etrafında sıkışık alanlarda çalışmaya zorlanmakta ve bu anlamda bedenin uzamsal talepleri göz önüne alınmamaktadır. Özellikle sanayi devriminin hemen ardından yapılandırılan fabrikaların çok ağır çalışma koşullarını ve sıkışık mekan düzenlemelerini işçilere dayattığını biliyoruz. Günümüz dünyasında mekan düzenlemelerinde insanların gereksinimleri göz önünde tutulsa da yine de bunun göreceli bir durum olduğunu iddia etmek yanlış olmaz. Özellikle gökdelenler ya da büyük iş merkezleri gibi bölünerek düzenlenmiş uzamlarda çalışanlar yaşamlarının önemli bir bölümünü tüketmektedir. Bölünme odalar yaratarak ya da büyük alanlarda masaları ve bölmelerin düzenlenmesiyle oluşturulmaktadır.

Ancak bütün bunlar kısıtlamalar anlamına gelmekte ve çalışanlar kendilerine ayrılan küçük alanları kullanarak yaşamayı öğrenmektedirler. Bu alanları dilediğince kullanılamaz. Alanlar sahiplenilerek çeşitli kurallar içinde düzenlenmiştir. Bu kuralların ihlali sahiplenmeyle bağlantılı olarak kültürel kuralların ihlali anlamına da gelecektir. Daha yüksek rütbeli bir çalışanın odasına giren ve bu odada istediği gibi davranmaya kalkışan bir çalışan bu anlamda saygısızlıkla suçlanacaktır.

Aynı zamanda çalışma uzamları doğadan giderek uzaklaşmaktadır. Doğa düzenlenmiş ancak basılması yasak olan çim parçaları ya da uygun biçimde budanmış ağaçlar biçiminde çalışanlara dayatılmaktadır. Bu anlamıyla şehir insanı doğanın fiziksel anlamda (dağlar ya da ırmaklar yüzünden) bölümlenmesinden ve yasalarından oldukça uzaktadır. Doğa ise yukarıda da değindiğim gibi bir anlamıyla bir sınırsızlık ve özgürlük alanıdır. Ancak insanlar giderek kalabalıklaşan mekanları paylaşarak ve yeni uzam kurallarına uyarak yaşamayı öğrenmek zorunda kalmaktadır. Bu kurallar ise insanın gerçekte ait olduğu doğadan yasalarından oldukça farklı işlemektedir. Özellikle günümüz dünyasını göz önüne aldığımızda toplu taşıma araçlarının, sokakların, evin hatta eğlence merkezlerinin ne oranda parçalanarak bireyleri kısıtlı alanlar içine sıkıştırdığını ve bu alanlarda yaşamaya alıştırdığını görmekteyiz.

Ancak uzamın parçalanması yalnızca modern yaşama özgü bir olgu değildir. Yerleşik düzenin biçimlenmeye başladığı her yerde daha az ölçekli de olsa mekanın parçalanarak paylaşımı ve bu parçalara uyumlanarak yaşamak zorunludur. Çalışma ve barınma beraberinde uzamın bölümlenmesini de zorunlu kılmaktadır. Böylece kamu alanları ve alanların kullanımına ilişkin kurallar ortaya çıkmaktadır. Bu da bir takım yaptırımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yaptırımlar ise beraberinde zorunlulukları ve baskıyı beraberinde getirmektedir. Saatin kaç olduğunu bilerek yaşamak zorunda olan insan aynı zamanda nerede olması gerektiğini de bilmek zorundadır. Kullanması gereken uzamlar arasında oluşabilecek bir karışıklık toplumsal yaşamdan dışlanması anlamını taşımaktadır. Evde, işyerinde ya da alışveriş merkezlerinden birinde olmanın belirli bir sırası vardır ve gündelik yaşam uzamsal karmaşayı kabul etmez. Böylece gündelik yaşam her türlü etkinlik için farklı bir uzam yaratır ve yine bireyleri bu uzamlara ayak uydurmaya davet eder. Ancak unutulmaması gereken bunun da bir tür zorunluluk ve baskı oluşturduğudur. Böylece

bireyler gerek zaman gerek uzam ve bunların yarattığı kurallara uyumlanma konusunda bir zorlamayla yaşamaya alışmak zorunda kalır. Şenliklerin bu alışkanlıkların terk edilmesi anlamındaki öneminin bir kez daha vurgulanması gerekir. Özgürlük ve başkaldırı bu nedenle şenliklerde bu kadar önemlidir. Kitleler kendilerinin ürettiği ancak aynı zamanda onları mahkum eden kültüre karşı başkaldırırlar.

3. ŞENLİKLERİN ORTAYA ÇIKIŞLARI

3.1. İlkel Yaşam ve Şenlik Anlayışı

Şenliklerin ilk ortaya çıkış nedenlerinin eğlenmekten daha farklı hedefler taşıdığından söz etmiştik. Bu anlamda baharın gelişini kutlamak tanrıları memnun etmek gibi bir takım amaçlar şenliklerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bir bakıma şenlikler başlangıçta tanrılarla ya da bilinmeyenle kurulan iletişim biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. İlkel insanlar onlar için büyük bir bilinmezlik içeren doğayı açıklamak adına çeşitli anlatılar geliştirerek bu anlatıları farklı kuttörenleri ve bu bağlamda şenliklerle ilişkilendirmişlerdir.

İlkel insan açısından bakıldığında gerek kendisi gerek de içinde yaşadığı dünya günümüze oranla daha çok bilinmezlik içeriyordu. İlkel insan bu bilinmezlik karşısında kavram ve olayları yorumlayabileceği bilimsel bilgilere de sahip değildi. Böylece olayları anlamak ve tanımlamak için bilimsel bilgiden farklı bir kaynaktan yararlanarak farklı bir neden-sonuç ilişkisi sistemi yarattı. Bu kaynağı düşlemler oluşturdu. Neden-sonuç ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan açıklamalar ve tanımlamalar düşlemlerin karakteri altında biçimlendi. Bir bakıma ilkel insan dış dünyayı nasıl hayal ediyorsa öyle algıladı ve böylece kendi düş gücünün bir ürünü olan doğüstü güçler işlerlik kazandı. “Her dönemin insanı yaşadığı koşullara göre ilk olurken mitolojik öykülere öykünerek öyküler uydurmayı ve bunları dinlemeyi sürdürür. Bir anlamda, mitolojik öyküler ve barındırdığı simgeler her dönem insanın yardımına koşan anlatılar olarak onların manevi açıdan yenilenmelerine hiç de azımsanmayacak katkılarda bulunur. İnsanın düş gücüyle ürettiği bu yenilenmiş eski öyküler büyük ölçüde simgelerden yararlanır. Böylece, efsane, mit ve kutların varlıklarını sürdürmesine olanak tanır. Sakladığı anlam ve mesajlarla insanlarla mitolojik öyküler arasında iletişim kurulmasına yardımcı olan simgeler insanın düş gücünü harekete geçirerek iç zenginliğinin ortaya çıkmasında oldukça önemli bir işleve sahiptir.”²⁶ Söz konusu olan yalnızca düş gücüyle harekete geçen “iç zenginliği” değildir. Aynı zamanda bu “iç zenginliği” insan ilişkileri ve

²⁶ Ertuğrul İşler, *Andre Gide’i Mitlerle Okumak*. (Ankara: Anı Yayıncılık, 2004) 36.

deneyimlerine yansiyarak onun dış dünya karşısındaki algılarını da düzenler. Böylece olgular ve olaylar günümüz dünyası açısından anlaşılması oldukça güç farklı bir dizgeye göndergede bulunur.

Bu dizgede ilkel insan yağmurun yağmasını suyun buharlaşmasına bağlamaz, yağmuru tanrıların elindeki güçlerden biri olarak algılar. Tanrıları düşleyerek onlarla ve onların yağmuru yağdırma nedenleriyle ilgili anlatılar yaratır. Bu anlatı bütün doğa olaylarına karşılık gelen açıklamalar geliştirirken giderek büyür ve yeni açıklamalar için yeni anlatılar bu düşünce sistemine eklenir. Tanrılar ya da diğer güçler insanın temel gereksinimlerini giderebilmesi için doğa düzenini oluşturan temel kavramlara dönüşür. “Eski kültürlerin, ilkellerden başlamak üzere, düşleri ve yanılsamaları bilgi kaynağı olarak kullandıkları düşünülürse, eski inanışın ruha üstün bir bilgelik, hatta tanrısallık yakıştırdığı kolaylıkla anlaşılır. Görüldüğü gibi, bilinçaltı, uzantısı doğaüstü varlıklara varan yücelik algılarımızı düzenler; ilkel alanda, rüyalar, önemli bilgi kaynakları olarak kabul ediyorlardı.”²⁷ Ancak bu güçler doğada düzenlemeler yaparken çeşitli hatalar yaparak aksaklıklara neden olabilmekteydi. Ürünün olgunlaşması için yağmurlar zamanında yağmayabilir ya da afetler, yüzünden gündelik yaşam aksayabilmekteydi. “Gündelik yaşam”ın sürmesini sağlayan tanrılar ya da gizemli güçler bu anlamda hatalar yapabilmekteydi. Tanrılar ve gizemli güçlerin kaynağının insan aklı olduğu anımsandığında, bu tür güçlerin insana benzer özellikler göstermesi daha iyi anlaşılmaktadır. İnsan kendi zaaflarını tanrılarla ilişkilendirmiştir. “Çünkü dünyada dolaşıp duran bu tanrılar belalı bir sır olduğundan ne pahasına olursa olsun onları kazanmak, onları alıştırmak gerekiyordu. Onlara erkeğin ve kadının güzel ve açık biçimini vermek onları insanlaştırma ve uygarlaştırmanın en iyi yoluydu.”²⁸ Tanrılar aynı zamanda doğa düzenine hükmedebilen güçlü varlıklardır. Bu anlamda tanrıların hataları insanların hatalarından daha büyük sonuçlara yol açar ve “gündelik yaşam” derinden etkilenir. Tanrıların insanlar gibi duygulara sahip oldukları da varsayılmaktadır. Böylece tanrıların kızdırılmaması ya da küstürülmemesi “gündelik yaşam”ın aksamadan ilerlemesi için gereklidir.

²⁷ Carl Gustav Jung, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükin, (İstanbul: Say Yayınları, 2003) 29.

²⁸ André Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı I; İlyada'dan Parthenon'a*, çev. Kerem Kurtgözü, (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004) 21.

İnsan bir anlamda tanrılarla ilişki kurarak doğanın düzenlenmesine ve “gündelik yaşam”ın sürekliliğine yardımcı olmak zorundadır. İnsanın tanrılarla kurduğu iletişimin niteliği bu noktada çok önemlidir. tanrılarının karakterleri ve istekleri insanlar tarafından iyi anlaşılmalı zorundadır. Kısaca insan tanrılarla “etkili iletişim” yolları geliştirmek zorundadır. “Bir yabancı, daha ilerlemiş halkların doğa ile doğaüstü arasına genellikle çizdiği çizgiyi kavrayamaz pek. Ona göre, dünya çoğunlukla doğaüstü güçlerce, yani tepilere ve nedenlere kendi malıymış gibi hükmedebilen; kendisi gibi, acımalarına, korkularına ve umutlarına başvurulardan etkilenebilen kişisel varlıklarca yönetilir. Böyle bir kavranılan bir dünyada doğanın gidişinin kendi yararına etkileme gücüne sınır tanımaz o. Dualar, söz vermeler ya da korkutmalar, kendisine tanrılardan iyi hava ve bol ürün sağlayabilir; ve kimi zaman inandığı gibi, bir tanrı kendi kişiliğinde bedenleşecek olursa, o zaman daha yüksek bir güce başvuru gereksinimi duyma; o, yani yabancı, kendi mutluluğunu, yakınlarının mutluluğunu daha da ileri götürmek için gerekli bütün güçlere sahiptir.”²⁹ Ancak tanrılar ve bilinmeyen güçler görünmez ve bir yönüyle anlaşılması oldukça güç varlıklardır. Onlarla iletişim kurabilmek bu anlamda oldukça zordur. İlkel insan kendi yarattığı anlatılardan esinlenerek kendince “etkili iletişim” yöntemleri geliştirir.

3.2. BİR İLETİŞİM BİÇİMİ; ŞENLİK DİLİ

Şenliklerin bir çok amacı beraberlerinde sürükleyen etkinlikler olduğundan söz etmiştik. Eğlence vurgusu şenliklerde çok belirgin olsa da şenliklerin kökeninde tanrılar ya da bilinmeyen güçlerle kurulmaya çalışılan iletişim yatar. Bu iletişimin özünde temel gereksinimlerin karşılanması yatarken aynı zamanda çalışmanın ardından eğlencenin gelerek toplulukların yeniden çalışmayla ilerleyen “gündelik yaşam”a hazırlanmaları da yatmaktadır. Şenlikler bu anlamda kendilerine has kuralları olan bir iletişim biçimi bir dildir. “Dicle-Fırat vadisinde oturan halklar çeşitli doğal olgularla karşı karşıya idiler. Karşılarında, her şeyi silip süpüren taşkınlıklar vardı, çocuk doğurmanın gizemi vardı; yaşamın ve ölümün gizemi vardı; hastalığın ve sancının gizemi ile yılanın gizli yolları vardı. Tüm bu şeyler hakkında,

²⁹ James G. Frazer, *Altın Dal; Dinin ve Folklorun Kökenleri*, çev. Mehmet H. Doğan, (İstanbul: Payel Yayınları, 1991) 10.

bunların kökenlerine duyulan merakı doyumak için değil, bu şeylerin gerisindeki gizemli güçleri denetleyebilmek ya da yatıştırabilmek için gerekli bilgiden daha önemli bir şey olmazdı. İyinin ve kötünün bilgisi, ahlakla ilgili bir bilgi değil, dost ve düşman afsunların ve ritüellerin bilgisi idi.”³⁰ Bu anlamda ilkel insan yağmuru yağdırabilmek için dua etmeye çıktı ya da çeşitli dönemlerde çeşitli kurbanlar vererek tanrıları memnun ettiğine inandı. Bir bakıma ilksel insan doğadaki çok çeşitli olgular ve nesnelere aracılığıyla yine doğayla yani bilinmeyen güçlerle konuşabileceği bir dil geliştirir. “Yaptakçılığın şiirselliği, uygulamak ya da gerçekleştirmekle yetinmemesinden gelir her şeyden önce. Daha önce gördüğümüz gibi , nesnelere “konuşmakla” kalmaz yalnız, nesnelere aracılığıyla da konuşur: sınırlı olanaklar arasında yaptığı seçimle kişiliğini ve yaşamını anlatır. Tasarısını hiçbir zaman tam olarak gerçekleştiremez, ama ona kendinden bir şeyler katar her zaman. Bu görüş açısından da, sözlensel düşünce yaptakçılığın düşünsel bir biçimi olarak belirir.”³¹ “Nesnelere aracılığıyla konuşmak” nesnelere ve kavramalara düş gücünden yararlanarak yaşam vermek ilkel insanın kendisini ve bilinmeyeni tanımlamak adına yarattığı bir dildir.

Şenlikler de bu türlü bir anlayışa uygun iletişim yöntemleri olarak ilkel insan tarafından üretildi. Tanrılar şenlikler aracılığıyla memnun edilir, kutsanır ya da yüreklendirilirdi. İlkel insan doğa düzenindeki olası bir aksaklığı böylece engellemiş olurdu. Örneğin baharın gelişinin kutlanması adına yapılan şenliklerde bu çok belirgindir. Baharın kutlanmasının onun gelmemesiyle ilişkili bir endişeden doğduğunu söyleyebiliriz. Tanrılar dilerse baharın gelişini erteleyebilir ya da erteleyebilirler. “Atina’da her yıl, ilkbaharın tekrar gelmesi için görkemli törenler yapılırdı –zira ilkel dönem insanları ilkbaharın, kışın yerini almayı unutacağından korkarlardı- teke ya da boğa kılığındaki Dionysos’un (Dionisos), baş yargıç olan kralın karısı yani Atina kırsalında, yılın kalan bölümünde kapalı tutulan bir tapınak ziyarete açılırdı.”³² Bahar doğa yasalarının bir zorunluluğu olarak kıştan sonra gelen

³⁰ Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi; Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları*, çev. Alâeddin Şenel, (Ankara: İmge Yayınları, 2002) 159.

³¹ Claude Lévi-Strauss, *Yaban Düşünce*, çev. Tahsin Yücel (İstanbul: Yapıkredi Yayınları 2004) 46.

³² Bonnard 16.

bir mevsim olarak algılanmaktadır. Baharı tanrıların etkileyebilmesi, baharın yalnızca bir mevsim değil başka anlamları yüklenen bir gösterge olmasına neden olmaktadır. Bahar ilkel insanın doğa karşısında yaşadığı bilinmezliğin bir göstergesidir. Böylece ilkel insan bahara başka anlamlar da yükleyerek dış dünyayı algılayabilmesini sağlayacak bir dil geliştirir. Bahar aynı zamanda doğum ve ölümle ilişkili bir göstergeye dönüşür. “Tarım yapan kişi ölümü tohumun tekrar toprağa atılması gibi ele alır, buğday başağı koparılarak (öldürülerek) hem insanlara hem de gelecek yıl yeniden doğmak için bekletilmekte ve baharın gelişi ile yeniden dirilmektedir.”³³ Böylece göstergelerin birbiriyle diziliş biçimine baktığımızda tohumun ekilmesinden dirilmesine anlatının aynı zamanda ölüm ve doğumu, kış ve baharı anlattığını söyleyebiliriz. Adonis de bu anlatılardan biridir. Adonis Myrrha’nın kendi babasıyla enstest bir ilişkiye girmesi sonucu, ağaçtan doğan bir çocuktur. Doğumunun bir ağaçtan gerçekleşmesi Adonis anlatısının daha başından doğa olaylarını açıklamak için yaratıldığının işaretlerini verir. Adonis’in yaşamı iki sürece ayrılarak ilerler. İlkini yer altında yaşayan tanrıca Persephone’nin yanında geçirir. İkincisi ise yeryüzündedir ve bunu da doğuma göndermede bulunan aşk tanrıçasıyla yeryüzünde geçirir. Bir bakıma Adonis kışın yeraltında gelişerek baharla beraber yeryüzüne çıkan bütün bitkilerin de açıklayan bir anlatıdır. “Kışın yer altında saklanan, baharla birlikte yeryüzüne dönen ve aşk cümbüşü içinde fişkirip gelişen bitkisel varlığı simgeleyen Adonis’e özellikle kadınlar tapınırlardı: Yılda bir bahar bayramları yaparlar, saksılara, sepetlere tohum dikerler, onları sıcak sularla sularlardı, böylece hızla büyüyen bu bitkiler kısa zamanda solup ölürlardı.”³⁴ Anlatılar beraberinde çeşitli kuttörenlerini de sürüklemektedirler. Böylece baharın gelişi ve bu kuttörenler anlatıya eklenirken baharı ya da doğumu şenliklerle kutlamak bu anlatının uygulama düzlemi olur. “Yunanlıların Adonis adını verdiği tanrıya Museviler, Suriyeliler, Tammuz derler. Görünüşe bakılırsa, her yıl bir takım kutsal törenler yerine getirirler; ilkin ölmüşçesine ona ağıt yakarlar, ardından ölümler arasından dirilmişçesine sevince boğulurlar. Yunan mitlerini yorumlamaya girişmiş olanlar ile mit tanrıbilimi denen dal, Adonis’in yeryüzü nimetlerinin simgesi olduğunu, toprağa ekildiği sıra ağlandığını, serpilmesiyle çiftçinin sevincine yol

³³ Erhan Tuna, *Şamanlık ve Oyunculuk*. (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2000) 27.

³⁴ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993) 11.

açtığı söylerler.”³⁵ Anlatı izlendiğinde Adonis’in de yalnızca bir tanrı olmadığı çeşitli doğa olaylarını anlatan açıklayan bir göstergeye dönüştüğü görülmektedir. Tıpkı baharın tek başına bir mevsim olmaması gibi. Bütün bu kavramlar anlatı içinde çeşitli simgelere dönüşerek yaşam ve ölüm arasındaki ilişkileri ilkel insan açısından açıklığa kavuşturmaktadır. “Bu mitte (yılın dört ayını yeraltında Persephone’yle geçirip, geri kalan kısmını da aşk ve ilkbahar tanrıçasıyla birleşmek için yeryüzüne dönen Adonis mitinde) mevsimlerin ve doğanın verimli gücünün kişileştirilmesi görülmektedir. Antik dönemden beri bu mitin yorumu böyledir.”³⁶ Şenliklerin anlatılanların uygulama düzlemlerinden biri olduğunu söylemiştik. Şenlik insanı hem eğlenme ediminden yararlanarak çeşitli simgelerin yarattığı anlatıları bir araya getirmektedir. Bu nedenle şenlikler bilinmeyen güçler ve tanrılarla iletişim kurabilmeye olanak sağlar zaten bu iletişimi de amaçlar. İletişimin doğru ve etkin kurulabilmesi tanrılarının, bilinmeyen güçlerin ya da doğanın isteklerinin doğru anlaşılacak doğru yanıtların oluşturulması ilkel insan açısından hayati bir önem taşımaktadır. İkel insan varlığının sürekliliğinin bu iletişimin düzgün kurabilmesiyle sağlandığına inanmaktadır. Böylece yalnız şenliklerde değil avcılıktan, tarıma beslenmek için gerekli her türlü eylem de bile bu iletişimin izine rastlanır. Bir bakıma ilkel insan aç kalmamak için bile kendisine bilinmeyen güçleri yönetebileceği yeni bir dil oluşturarak önlemler alır ya da bu önlemleri yaratır. “Ateşin çevresinde yapılan taklitler ve dansla ortaya çıkan oyun ise, avcılarının öldürdükleri hayvanın ruhunu kovmak içindir; çünkü avladıkları hayvanı yiyebilmek için o hayvanın ruhunu alt etmeleri gerekir.”³⁷ Bu bağlamda ilkel insan için kovulması gereken bir hayvan ruhu söz konusudur. Besinini tüketmesinin o ruhla iletişim kurarak onu kovmaktan başka yolu yoktur. Bir bakıma ilkel insan tarafından bakıldığında dışsal olaylar karşılıklarını içsel düşlemlerden almaktadırlar. Doğa ve insanın birbirine göre biçimlendiği bir dünya algısıdır söz konusu olan. İkel insanlar “Çoşku duydukları bir sorunla karşılaştıklarında, akşam oldu mu ormana gider, kendilerini yanıtlayan ağaçlarla konuşurlar. Üstelik, ormandaki ağaçlardan birinin ilkelden şu ya da bu adağı yerine getirmesini istediği de olur ve ilkel buna boyun

³⁵ Yves Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Mitolojiler Sözlüğü I. Cilt*, çev. Levent Yılmaz, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000) 25.

³⁶ Fernand Comte, *Mitoloji Sözlüğü*, çev. Mukadder Arslan, (İstanbul: Zed Yayınları, 2000) 23.

³⁷ Özdemir Nutku, *Dünya Tiyatrosu Tarihi I.* (İstanbul: Mitos Yayınları, 2000) 17.

eğmeye zorunludur. Ayrıca, tüm hayvanlar konuşabilirler ve insanlara benzer biçimde kavrayış yetilerine sahiptirler. Bunda şaşılacak yan yoktur; ilkelin dışa yansıtılmış ruhu, yani kendisini çevreleyen nesne ya da canlıda biçimlenmiş bir ruhu olduğundan, söz konusu inanış bunun yankısıdır sonuçta.”³⁸ Böylece düşünme gündelik yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli bilgiyi üretir ve gündelik yaşamın dili de giderek düşünmenin diline benzer. “Gece ateşin çevresinde otururken, av hayvanlarını çoğaltmak, ya da ertesi gün çıkacakları avın iyi gitmesini sağlamak amacıyla bir çeşit büyü yapmayı düşünen, kalkıp avlanacak hayvanları taklit eden ilk insanın bu davranışıyla tiyatro da başlamış oluyor. Taklit yoluyla yapılan büyüün ardından, dansla, müzikle, maskelerle yapılan büyü, yağmur yağdırma, ürünü çoğaltma törenleri geliyor.”³⁹ Beslenmek gibi temel bir gereksinime, dans, müzik ya da taklidin eklenerek düşünmenin nasıl bir kaynak görevi gördüğünü görmekteyiz. İlkel insan avlanma sırasında karşısına çıkan güçlükleri bu anlamda düşünerek yeniden yorumlamaktadır. Böylece av hayvanlarının çoğaltılabilmesi için düşünme gücüyle ortaya çıkan büyü ve törenler ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda av hayvanlarının çoğaltılabilmesi için yapılan törenler müzik dans ya da taklit etmek gibi eylemlerin de işin içine karışmasıyla günlük dil yavaş yavaş şenlik dilini oluşturmaya başlar. Açıkça bu eylemler bilinçaltının, düşüncelerin, duyguların ve bedeninin özgür bırakılmasını sağlamaktadır. Bu özgür bırakma eğlencenin ortaya çıkmasını sağlayacak zemini de oluşturmaktadır. Böylece biz bugün ilkel insanlara baktığımızda şenlik dilinin ‘avın çoğaltılabilmesi’ için bile kullanıldığını görüyoruz. Ancak eğlencenin, bolluğun, aşırılığın ya da sınırsızlığın zaman içinde artan vurgusu şenlikleri gündelik yaşamdan keskin çizgilerle ayırarak kendisine has bir yapıya ulaştırmıştır.

³⁸ Jung 136, 137.

³⁹ Mehmet Fuat, *Tiyatro Tarihi*. (İstanbul: MSM Yayınları, 2003) 9.

4. ŞENLİĞİ DESTEKLEYEN/ENGELLEYEN ÖĞELER

Şenlikli yaşam ya da şenliklerin dayandığı temel unsurların ilkel “gündelik yaşam”ın bir parçası olduğundan söz etmiştik. Zamanla şenliklerde eğlence belirleyici unsur haline gelerek müzik ya da dans gibi edimler ön plana çıkmışlardır. Ancak bütün bunlardan önemlisi şenlikler “gündelik yaşam”dan keskin çizgilerle ayrılarak ve “gündelik yaşam”da bir kırılma meydana getirerek bugün anladığımız anlamda şenlik kavramının oluşmasını sağlamışlardır.

Şenliklerin beslendiği en önemli kaynak düşleme gücüdür. Düşleme ilkel “gündelik yaşam”ın biçimlenmesi için her zaman bir kaynak görevi gördü. Ancak özellikle Aydınlanmayla, düşleme bir bilgi kaynağı olmaktan çıktı. Aydınlanmayla beraber akla verilen önemin giderek artması sonucu doğa olayları, deneye ve gözleme dayalı neden-sonuç ilişkileri bağlamında açıklanmaya başlandı. Bilimin giderek gelişmesi ve doğayı giderek daha az bilinmez kılması insanın doğayla kurduğu ilişkiyi kökünden değiştirdi. Akıl gerçeğin araştırılmasında temel unsur haline dönüşürken bilgi edinmek için düşleme bir kaynak olmaktan çıkarıldı ve “gündelik yaşam”ın bütün uygulama alanları akıl ve deneye dayalı bilgi çerçevesinde yeniden kuruldu. Ancak akla dayalı bilgi üzerindeki vurgunun artışı insanın doğadan daha da uzaklaşmasına ve kendisiyle daha da yabancılaşmasına neden oldu. Bu da kültürün birey üzerindeki baskısının giderek artmasına neden oldu. “Horkheimer ve Adorno’ya göre bilimsel gerçeklik doğanın baskı altına alınması ve aynı zamanda insanın baskı altına alınmasına dönüşmekteydi. Yunanlılardan on sekizinci yüzyılın *felsefecilerine* kadar, eğer Aydınlanma, toplumsal baskı eleştirisini nedenler ve bilim üzerine dayandırıyor, bu baskı altına almayı başka biçimlerde sürdürerek besler ve kapitalizmin altında olmayı isteyen birey toplumsal baskının sinsi bir kaynağına dönüşür”⁴⁰ Şenliklerse “gündelik yaşam”dan bir ayrılmaya göndergede bulunmaktaydılar ve bu nedenle düşlemenin gücü şenlik ruhuna egemen olmaya devam etti. Gerçekten de şenlik zamanı “gündelik yaşam”da kullandığımız akıl işlevsizleşmektedir. Şenlikler neden-sonuç ilişkilerine ya da bilimsel bilgilere değer vermez. Kuttörenler ve söylenler hala şenliklerin içeriğini belirleyerek ona yön vermektedir. Aynı zamanda şenlikler

⁴⁰ Mark Poster, *The Second Media Age*. (Cambridge: Polity Press, 1995) 99.

doğaya ait etkinliklerdir ve bu bağlamda doğadan giderek uzaklaşan ve toplumsal baskı süreçleri içinde kalan bireyi bu yabancılaşmadan bir süreliğine de olsa kurtarır.

“Gündelik yaşam” açısından ise düşleme yararsızdır. Yaşam düşlerin üretilmesi ve gerçekleştirilmesi üzerinde yükselmez. Öncelik temel gereksinimlerin karşılanması ve yerleşik hale gelen kültürel kurallara uygun davranışlar geliştirilmesidir. Ancak sanat gibi özel alanlar düşleme gücüne ve yaratıcılığa izin verir. Sanat zaten gündelik yaşamda bir kırılma anlamına gelir. Gündelik yaşamı ve alışlagelmiş bakış açılarını tersine çevirebilme gücü sanatın da en temel özelliklerindedir. Aynı zamanda sanat şenliklerde olduğu gibi bireylerin özgür olarak kendilerini gerçekleştirebilmelerini de sağlar. Yaratma eyleminin gücü de bir sürü kavramı ateşler. Böylece sanatçı yaratırken bir bakıma kendisi ve dünyayla karşılaşır. “Bu, bizi yaratıcı edimdeki ikinci unsura götürüyor-yani, karşılaşmanın yoğunluğuna. Gömülmek, emilmek, kapılıp gitmek, bütünüyle dalıp gitmek, vs., yaratıcı sanatçı ya da bilim adamının durumunu, ya da oyun oynayan çocuğu anlatmakta kullanılırlar.”⁴¹ Bu tanım aynı zamanda şenlik insanı içinde geçerlidir. Şenlik insanı ‘kapılıp giden’ insandır. Yalnızca eğlencenin gücüne kapılıp gitmez. Eğlence bir bakıma ‘kapılıp gitmek’ için bir araca dönüşür şenliklerde. Şenlik insanı kapılıp gittiği yerde gündelik yaşam tarafından gizlenen kendisiyle karşılaşma olanağına sahip olur. Akla ve sınırlara dayalı gündelik yaşamın baskısına karşılık kapılıp giden insan aynı zamanda bastırıldığı düşleri, istekleri gerçekleştirerek sürüklenmektedir. Kapılıp giden insan aynı zamanda kendisiyle “karşılaşmanın yoğunluğu”nu da deneyimleyecektir. Çünkü artık “gündelik yaşam” yoktur, istek ve düşlerin baskılandığı kısaca insanın kendisini eksik yaşadığı kurallar da yoktur. İnsan bir bakıma karanlıkta kalan diğer yüzüyle bütünleşme ya da “karşılaşma” ayrıcalığını şenliklerde elde eder.

Şenlik yaşamı aynı zamanda kaynaklarla kurduğu ilişki bakımından da “gündelik yaşam”dan ayrılmaktadır. “Gündelik yaşam”ın çok önemli bir özelliği kaynaklarının “kıt” olmasıdır. “Gündelik yaşam”, “zaman” açısından kıttır. Yaşam ne kadar hızlansa ve yaşamı kolaylaştırmak adına yeni araçlar icat edilse de zaman yeterli görünmemektedir. Zamana yetişmek için harcanan çaba ve koşuşturmaca

⁴¹ Rollo May, *Yaratma Cesareti*, çev. Alper Oysal, (İstanbul: Metis Yayınları, 2003) 66.

sürmektedir. Gündelik yaşam “uzam” açısından da kıttır. Bireyler kendileri için ayrılmış kısıtlı alanları kullanmayı öğrenirler. Özellikle şehirlerde her türlü uzam diğerleriyle paylaşılmak zorundadır ve bu zorunluluk daha önce de belirttiğim gibi uzamın parçalara bölünmesine ve böylece daralmasına neden olmaktadır. Gündelik yaşam özgürlük ya da eğlence gibi kavramlar açısından da kıttır. Çünkü gündelik yaşam da asıl olan temel gereksinimleri doyurmak adına çalışmaktır.

Ancak şenlikler bolluk zamanlarıdır. Gündelik yaşamın bütün kıt kaynakları bolluğa dönüşür. Şenliklerde zaman boldur. Bireyler bir yerlere yetişmeye çalışmaktan kurtularak zamanı istedikleri gibi kullanırlar. Uzam da aynı zamanda bir bolluğu temsil eder. Şenlikler bu yüzden geniş alanları tercih ederek kapalı uzamlardan kaçınır. Eğlence, neşe ya da mutluluğun da gündelik yaşama oranla şenliklerde bol olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur. Müzik, dans ya da kahkahada şenliklerde kıt değil boldur. Bunun yanında gündelik yaşamın bazı kıt gereksinimleri de şenliklerde boldur. Büyük ziyafet sofraları kurulur bu anlamda besin boldur. Sınırsız içki tüketimi vardır. Üstelik ilk kez bu bolluk adına bireyler çalışmaya en azından şenlik süresince devam etmek zorunda değildirler. Bolluk hesapsızlığın ve sorumsuzluğun bir parçasıdır. Çünkü söz konusu zaman birimi şenliklerde ‘şimdi’ dir ve bu bağlamda geleceğe dair yapılan her türlü hesaplama iptal edilmiştir. Hesapsız bir tüketimdir söz konusu olan. Kısaca şenlikler gündelik yaşamın diyalektiği olarak onun kıt olan bütün kavramlarına meydan okur ve bütün bu kavramları ‘bol’ olarak kullanır.

İşte bu “bol”luk aynı zamanda aşırılığı da çağırılmaktadır. Çünkü şenliklerde ne kaynakların kullanımının ne de eğlencenin sınırı vardır. Özellikle Dionysos şenlikleriyle, şenlikler aşırılığın ve sınırsızlığın her boyutunun yaşandığı etkinliklere dönüşmüş bu anlamda her kavramın sınırları yıktığı ve aşırı olanın yüceltildiği şenlik örnekleridir. Taşkınıklar ya da aşırılıklar şenliklerin beslendiği kaynaklardan biridir. Böylece insan tanrılara ait kaynakları ilk kez tıpkı tanrılar gibi sınırsızca kullanır ya da dağıtır. Gücün hesaplanmadan kullanımına hep tanrılara has bir özellik olagelmiştir. İnsan tanrılarının kontrolündeki kaynaklara ve güze ulaşmak için her zaman çalışmak zorundadır. “Gündelik yaşam”da insan kıt kaynakları doğru bir biçimde hesaplamak ve o kaynaklara ulaşmak için sürekli olarak çalışmak zorundadır. Düşünmeden ve hesaplamadan harcamak tanrılara mahsus bir güçtür.

Şenliklerdeyse insan tanrılar gibi olabilme olanağına kavuşarak dilediği gibi yer içer ve kaynakları dilediği gibi kullanarak kendisini tanrılar gibi güçlü hisseder. Şenliklerde aşırılık ve taşkınlık üzerindeki vurgunun artmasının önemli nedenlerinden biri de budur.

Tanrılarla iletişim kurmak için uğraşan insan aslında kendisiyle iletişim kurmaktadır. Çünkü bilindiği gibi tanrılar insan aklının bir parçasıdır. Şenliklerinde bu anlamda “gündelik yaşam”ın gerekliliklerini yerine getirmek zorunda kalan insanın kendisiyle geliştirmeye çalıştığı “etkili iletişim” biçimleri olarak tanımlayabiliriz. Bir bakıma insan aslında tanrılarla iletişim kurduğunu zannederken kendi bilinçaltıyla ya da kendisiyle iletişim kurmaktadır.

4.1. DESTEKLEYEN: DİONYSOS ŞENLİKLERİ

Şenliklerin çok çeşitli amaçlar barındıran etkinlikler olduğundan söz ettik. Ancak şenliklerde ki en belirleyici eylemin eğlence olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir. Şenlikler çeşitli dinsel kuttörenler olarak başlasalar bile sonuçta eğlenceyle iç içe girer bir bakıma eğlence bütün eylemlerin içine işleyerek onları yönlendiren bir eyleme dönüşür. Şenliklerde eğlencenin bu denli ön plana çıkması ise Dionysos şenlikleriyle giderek daha belirgin hale gelmiştir. Dionysos’un kişiliğine atfedilen bir çok olgu Dionysos şenliklerinin ve genel şenlik kavramının içeriğini belirlemiştir. Bir bakıma Dionysos’un söylenler aracılığıyla üstlendiği işlev tamamıyla şenliklerin oluşturulmasını sağlamış ve onlara dinsel bir alt yapı hazırlamıştır.

Bu anlamda “Dionysos sevinç dağıtandır. Onunla birlikte acı yok, buna karşılık gülüş ve haz, Musalar ve Aşklar vardır. Onsuz bilge olduğunu sananın vay haline. Gurur ve çılgınlıktır insanın bilgeliği. İnsan huzuru ancak tertemiz imanda bulur. Bilgelerin ve akıllıların vay haline.”⁴² Böylece Dionysos insan benliğinin bastırılan ve gündelik yaşam tarafından görmezden gelinen ancak bütünüyle insana ait olan kavramların tanrısı durumuna dönüşür. Öncelikle haz ve mutluluğu peşine takar. Ardından gündelik yaşam tarafından aşağılanan isteklere anlam kazandırır.

⁴² André Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 3; Euripides'ten İskenderiye'ye*, çev. Kerem Kurtgözü, (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004) 40.

Dionysos bir bakıma insanın “gündelik yaşam” karşısında karanlıkta kalan yüzüdür ve bilgelik yolunda öncelikle bu karanlık yüzle karşılaşmak önem kazanır. Çünkü insan bir bütündür ve yalnızca “iyi”, “güzel” “doğru” gibi özelliklerden oluşmaz. Beraberinde bütün bu özelliklerin karşıtlarını da taşır ve besler. “Yaratıcılık insanın doğaya bir başka türlü coşkuyla karışmasını şart koşar, karanlık güçlerin gizine ermesini. İşte bu gücü de Dionysos, şarap tanrı simgeler.”⁴³ İnsanın kendi karanlık yüzüyle karşılaşması bilgeliği özgürlüğü sürükleyecektir ve insanın kendisini her anlamda tanımamasını sağlayacaktır. Ancak insanın kendisiyle bu biçimde karşılaşması özellikle “gündelik yaşam” düşünüldüğünde cesaret isteyen bir edimdir. Zaten cesaret “gündelik yaşam” karşısında bir başkaldırıyı kitlesel anlamda örgütleyebilir. Bu anlamda Dionysos Olimpos’un ve gündelik yaşamın bütün kavramlarına kafa tutan ve onları baş aşağı çevirmekten çekinmeyen cesur bir tanrıdır. Başkaldırmak ve sınırları yıkmak adına neşe, haz, mutluluk ve eğlence gibi kavramları kullanabildiği için tam da şenliklerin tanrısıdır. “Dionysos doğum, ölüm ve yeniden doğum konularında sunduğu çerçeve içinde, bir mitolojik bütündür; sıra dışı ve çok gösterişli bir gücü vardır; bunlarla birlikte gerçekliğini de her zaman duyurur. Bitkiler dünyasının, mevsimlerin yenilemesinin tanrısıdır ama, bunlarda daha çok, insan ve hayvan üretkenliğinin tanrısıdır. Tutkusal coşkunun temsilcisidir; bu kimliğiyle iç engellemelerimizden oluşan zincirlerin kopuşunu, yok oluşunu simgeler. Toplu eğlentilerin, gevşemelerin, hep birlikte sarhoşluğa dalmanın tanrısı kimliğiyle, insanın içinde var olan, fakat ahlaksal ve toplumsal kuralların kösteklediği usdışı davranma dürtülerinin özgür bırakılmasına destek olur. Üretkenlik ve diriliğin taşkın görünümüne bürünmüş kimliğiyle, kurulu düzenin değişmez karşı koyanıdır.”⁴⁴

Gündelik yaşamın belirlediği kurallar içinde yaşamaya alışan bireyler bir süre sonra o kuralların öngördüğü gibi davranmaya ve değerlendirmeler yapmaya alışır. Değerlendirmelerse yargıların üretildiği bir süreci getirecektir. Böylece dış dünya “iyi/kötü”, “doğru/yanlış” ya da “güzel/çirkin” gibi karşıtlıklardan biri olarak değerlendirilir. Birey içinde yaşadığı topluma ayak uydurabilmek adına onun değer

⁴³ Erhat 44.

⁴⁴ Rosa Agizza, *Antik Antik Yunan'da Mitoloji Masallar ve Söylenceler; Olympos'tan Hades'e, Parnassos'tan Elyision Bahçeleri'ne Savaşlarla Dinselliğin İç içe Geçtiği Söylenceler Evreni*, çev. Zühre İlkelen, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001) 98,99.

ve yargı sistemini özümser. Çerçevesindeki olayları bu sistem çerçevesinde değerlendirmeye alır. Ancak Dionyos “içsel engellemelerden oluşan zincirlerin kopuşu”nu sergileyen bir tanrıdır. Bu gerçekte toplumsal ve bireysel kısaca kültürel değer yargılarında bir kopuş anlamını taşımaktadır. Alışıla gelen bakış açıları yıkıma uğrar. Birey dış dünyayı ve kendisini bambaşka gözlerle görmeye başlar. Kötü olan böylece özgürleştirici olana, iyi olan yanlışa dönüşebilir. Zaten gerçek bilgelik de özünde yargılardan arınabilmiş bir bakış açısına sahip olmayı gerektirmektedir. Birey bilgelik adına ancak keskin yargılardan kaçabilirse öğrenme sürecini başlatabilir. Öğrenme süreciyse bir aynı zamanda bir yaratım sürecidir. Kültürel değerlerin dışında ve katılan bakış açılarına karşılık yenilerini görebilmek ve öğrenebilmek yaratmayı da sürükleyecektir. Zaten Dionysos da yaratıcı bir tanrıdır ki bunu gösteren ilk göstergelerden biri onun baharla olan ilişkisidir. Bahar ölümün ve eskinin yer,ne yeniden doğmanın mevsimidir. Böylece şenliklerde yaratıcı güçle ve kuralları aşarak farklı olanı görme ve üretebilme süreciyle ilişkiye geçerler. “Zincirlerinden özgürleşen insan” olayları yeniden değerlendirerek yaratıcı gücünün farkına varır ve yeniyi üretmenin peşine takılır. Bu noktada sanatçının üretkenliğine benzer bir yaratıcı gücün ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Çünkü sanatı üretme süreci daha önce de söz ettiğim gibi bir özgürlük ve başkaldırı sürecidir. “Eskiye reddetmek, kabullenmemek doğal olarak başkaldırı ve direnmeyi yazın sanatın gündemine taşır. Zaten sanat ve yazının özünde her ikisi de vardır. Başkaldırı ve direnme yalnızca eskiye reddetmeyi değil aynı zamanda yeni bir oluşum ve başlangıcı da ifade eder.”⁴⁵

Bu anlamda şenliklerde başkaldırı ve eskiye reddetmenin yaratıcı gücünden beslenerek gündelik yaşam karşısında bir süreliğine de olsa haz ve sevinçten örülü yeni bir yaşam yaratırlar. Dionysos yeniden doğumu ve yaratıcılığı simgeleyen ve iki kere doğan bir tanrıdır. Dionysos’un iki kere doğması oldukça önemlidir. çünkü o diğer tanrıların aksine ölümü bilir bir yanıyla tıpkı insan gibi ölümlüdür ve insana yakındır. “Haz”, “mutluluk” ya da “istek”lerin insanın en belirgin ancak baskılanan özelliklerinden biri olduğuna da böylece göndergede bulunulur.

Dionysos’un annesi Semele’nin Zeus’u görmek istemesi sonucunda Zeus’un yıldırımlarından biri Dionysos’a hamile Semele’yi öldürmüştür. Ancak Zeus

⁴⁵ İşler 87,88.

Dionysos'u kurtarır ve ona ölmüş olmasına rağmen yeniden yaşam verir. “Zeus, Semele'nin karnında taşıdığı ve henüz altıncı ayındaki çocuğu vakit geçirmeden çekip çıkardı. Onu hemen kalçasına dikti ve süresi dolduğunda çocuğu canlı ve tam şeklini almış olarak oradan çıkardı. Bu çocuk, küçük Dionysos'tu, “iki kere doğan” tanrıydı.”⁴⁶ Dionysos'un doğumu bile şenliklerin ruhuna uygun bir ters çevirmeyi simgeler. Çünkü Dionysos dişi olan Semele'den değil erkek olan Zeus'tan doğar. Böylece şenliklerin karşılaştığı her kavramı tersine çevirmekteki gücü doğa olaylarını tersine çevirmeyi başararak bir kez daha ispatlanmış olur. Dionysos doğum anından itibaren karşılaştığı her şeyi tersine çevirme gücünü beraberinde en önemli gücü olarak taşır. Dionysos'un iki kere doğan bir tanrı olması bu noktada şenliklerin karşıt görünümlü kavramları yan yana bir arada tutmasına göndergede bulunur. “Yaşam” ve “ölüm” bunlardan ilkidir. Dionysos her ikisine de sahiptir. İkisini de yaşamıştır. Şenliklerde de özellikle “yaşam” ve “ölüm” yan yanadır. Ölümün korku veren yüzünün şenliklerde yeniden doğuma olanak sağlaması anlamında değişimi simgeleyen bir basamağa dönüştüğünden bu nedenle şenlik insanın şenliklerde ölümle karşı karşıya kalmaktan korkmadığından söz etmiştik. Ölümün bu biçimde kabullenilişi gerçekte yaşamın da daha iyi anlaşılmasına olanak sağlar. Çünkü karşıt görünümlü kavramlar birbirlerine göre değer olarak birbirlerini var ederler. Yalnızca iyinin olduğu kötünün olmadığı bir yerde gerçekte iyi de yoktur. İyinin karlı karşıya gelerek kendi değerini alabilceği bir kavram olmadığına “iyi” kavramının da “değer”i olmaz. Saussure'nin “değer” kavramıyla anlatmaya çalıştığı da budur. Saussure göre dilde ki sözcükler bile değerlerini birbirleriyle kurdukları karşıtlık ilişkisinden alırlar. “Sözcüğü, benzer değerlerle, karşıtlık ilişkisi kurabileceği öbür sözcüklerle de karşılaştırmak gerekir. Sözcüğün içeriği, ancak kendi dışındaki öğelerin yardımıyla gerçekten belirlenebilir. Bir dizgenin parçasıdır sözcük, onun için de yalnızca bir anlam içermekle kalmaz, özellikle de bir değer taşır. Bu ise apayrı bir şeydir.”⁴⁷ Dildeki sözcüklerden yola çıkarak her kavramın bir değer taşıdığını söylediğimizde kavramların “değer”lerinin ne olduğunu anlayabilmek için diğer kavramlardan yardım almak gerekecektir. “Dil öğeleri arasındaki bağıntı ve ayrılıklar, her biri belli bir değerler düzeni yaratan değişik iki

⁴⁶ Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü; Yunan ve Roma*, çev. Sevgi Tamgüç, (İstanbul; Sosyal Yayınları, 1997) 157.

⁴⁷ Ferdinand De Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berka Vardar, (İstanbul: 2001, Multilingual Yayınları) 169.

alandan ortaya çıkar. Bu iki düzeyin karşıtlığı, her birinin öz niteliğini daha iyi anlamamızı sağlar. Dilin varlığı için zorunlu olan, anlaksal etkinliğimizin iki biçiminin karşılığıdır bunlar”⁴⁸ Bütün karşıt görünen kavramlar birbirlerinin değerlerini hem biçimsel hem de içeriksel olarak ortaya çıkararak ve birbirlerinin tanımlanmasına yardımcı olurlar. Dionysosun ikilikler tanrısı olarak karşıt görünümü özellikleri kendi içinde barındırması ve bunu şenliklere aktarması aynı zamanda “aydınlık/karanlık”, “bilinç/bilinçaltı”, “ölüm/yaşam” gibi bir çok ikiliğin birbirine çevrilebildiği ve birbirini var ettiği bir uzam yaratmaktadır.

Gündelik yaşam bütün ikilikleri çok belirgin çizgilerle birbirinden ayırmıştır. Gündelik yaşam ölümü görmemezlikten gelerek yaşam üzerindeki vurguyu artırır. Ya da gündelik yaşam aydınlığa gereksinim duyar karanlığı ve onunla bağlantılı olarak bilinçaltının varlığını yok sayar. Böylece bir bakıma insanın gerçek benliğini yansıtan kavramlar görünmez kılınır. Dionysos’ sa insanı kendi karanlığıyla “neşeli”, “isyankar” ya da “çoşkulu” bir biçimde baş başa bırakır. “Gündelik yaşam” da insan kendisiyle eksik bir ilişki kurar. Karanlığıyla karşılaşmaktan kaçınır ve hem kendi korkularını hem de diğerlerininkini bastırır. Karanlık ve korkular bastırıldıkça büyür ve giderek bireyin davranışlarını kontrol etmeye başlar. Ancak bu yalnızca ölüm karşısında duyulan bir korku değildir artık onun tamamlayıcısı olan yaşamdan da korkmaya başlar. Çünkü insan kendisini eksik yaşadığı sürece, kendisini oluşturan süreçlerden de korkacaktır. Dionysos şenlikleri ise yaşamı anlatırken Dionysos’un ‘iki kez doğan’ ve ölümü bilen bir tanrı olduğunu anımsatır. Dionysos bir bakıma yaşamı yaratan ikiliklerin tanrısıdır ve karşıtlıkların birbirine dönüşme gücünü bilir.

Yaşamın coşkulu yüzünün şenliklerde daha da belirgin hale gelmesinin bir nedeni şenliklerin gençlik üzerinde yükselen etkinlikler olmasıdır. Yaşla özdeşleştirilen bir gençlik değildir bu. Baharın ve Dionysos’un ruhunu anlayarak “yeniden doğmayı” başaran kısaca “gündelik yaşam”ı unutarak eğlenen herkes “genç”tir. Zaten Dionysos da genç bir tanrıdır ve gençliği herkese dağıtmakla meşguldür. Şenliklerin katılımcıları da tıpkı Dionysos gibi artık “gündelik yaşam”ın, “yaşlı” ya da “yorgun” insanları değildir. “Şu hoş gençlik, Bakkhos’un yüzünde neden durmadan parlıyor? Şu genç çocuk saçları neden bu kadar zarif bir şekilde

⁴⁸ Saussure 178.

omuzları üzerine dökülüyor? Çünkü daima deli daima sarhoş olan bu tanrı hayatını oyunlar, danslar, ziyafetler içinde geçirir ve Pallas'la en ufak bir ilişkide bulunmamaya dikkat eder o, bilge geçinmekten çok uzaktır.”⁴⁹ Erasmus bilgeliği bu alıntı da “gündelik yaşam”da yüceltilen bilgelikle ilişkilendirmektedir. “Gündelik yaşam” açısından bilgelik hazların ve arzuların erdem adına yok sayıldığı bir bilgeliktir. Dionysos da bu açıdan “gündelik yaşam” açısından bilge bir tanrı değildir çünkü “iki kere doğarak” öncelikle insanların tanrılar karşısında ki en belirgin zayıflıklarından biri olan ölümü bilir. “Gündelik yaşam”ın bilgeliği tanrılar gibi olmayı öğütler insan. Ancak tanrılar gerek karakterlerindeki özellikler gerek de güçleri bakımından ulaşılmazlardır. Zaten “gündelik yaşam” insan dair bir şeyler beklemez bireylerinden. İnsanı güçsüz bulur ve insanı güçsüzleştirdiğine inandığı istek ve gereksinimleri bastırmaya çabalayarak insanlardan tanrılar yaratma işine soyunur. Oysa Dionysos “iki kere doğması”na ve ölümü bilmesine kısaca insanlara benzer güçsüzlükleri taşımasına rağmen aynı zamanda bir tanrıdır ve bu anlamda ölümsüzlüğü ve tanrılarının gücünü de tutar elinde. Üstelik bunu insanlara şarap ve neşe dağıtarak, onları bütün zayıflıklarıyla oldukları gibi kabul ederek yapmaktan da çekinmez. “Düzen” karşısında “başkaldırı”, “aydınlık” karşısında “karanlığı” devinime geçiren bu tanrı ve onu izleyenleriyse olsa olsa “gündelik yaşam” açısından “deli” olabilirler. Şenliklerinse zaten akla değil deliliğe gereksinimi vardır gerçekte. Sadece deliler içlerinden geçen bütün düşünceleri diledikleri gibi tıpkı şenlik insanları gibi çekinmeden ve gündelik yaşam da başına geleceklere aldırmandan dile getirebilir. Yalnızca deliler tıpkı şenlik insanları gibi zaman ya da uzamı dilediklerince kullanırlar. Sonra deliler çalışmaz bütün yaşamları sonsuz bir boş zamandır şenlik insanların şenlik zamanlarında boş zamanı kullanma biçimleri gibi. Aynı zamanda deliler tıpkı şenlik insanları gibi diğerleriyle ilgilenmez onları yargılamaz ya da denetlemez. Bu yüzden gerçek “bilgelik” için ona çok yakın olan “delilik” gereklidir. “Demek ki bilgilerle deliler arasında hiçbir fark yoktur, eğer bir fark varsa bu tamamen delilerin lehinedir; çünkü, ilk önce, salt kanaatten ibaret olan mutlulukları kendilerine çok daha aza mal olur. Sonra, bu mutluluk onlarla çok daha fazla kimse arasında paylaşılır. Zira yalnız olarak tadılan haz, gerçek bir haz değildir”⁵⁰ “Delilik” şenliklerde “bilgelik” olurken “yeniden doğmanın” sırrına eren

⁴⁹ Erasmus, *Deliliğe Övgü*, çev. Nusret Hızır, (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2002) 37.

⁵⁰ Erasmus 112,113.

insan da tanrılaşmaya başlar. Zaten ölüm kötü bir şeydir “Ölüm kötü bir şey; tanrılar böyle karar vermiş yoksa kendileri de ölürlerdiler.”⁵¹ Ölüm korkusundan özgürleşerek yaşamla yeniden birleşme şenliklerde başlar çünkü Dionysos “yeniden doğan” bir tanrıdır ve ölümlerle/yaşam ikiliğini hem kendi hem de şenliklerin kimliğinde var eder.

Dionysos ve şenlikler insanın tanrılarla ya da kendi bilinçaltıyla iletişime geçebilmesine olanak sağlar. Çünkü tanrılar daha önce de söz ettiğim gibi bilinçaltına ait kavramlardır. Dionysos şenliklerinin katılımcıları tanrılarla iletişim kurabilmenin yolunu tanrılaşma olarak bulmuşlardır. Bir bakıma “etkili iletişim”in gerçek dili şenlikler aracılığıyla ortaya çıkar ve bireyin kendisiyle kurduğu ilişkiden diğerlerine doğru yayılır. Dionysos’un gücünün kaynaklandığı “şarap”, “sarhoşluk”, “tersine çevrilme”, “özgürlük”, “sınırları aşma”, “yaratma” ve “başkaldırma” gibi kavramlar şenliklerde Dionysos’tan yani tanrıdan insanlara indirilir. İnsan böylece tanrıların ellerinde bulundurdukları güçleri bir süreliğine de olsa elde ederek tanrılaşır ya da tanrılarla iletişim kurar. Üstelik bu “gündelik yaşam”da olduğu gibi güç değildir. İnsan eğlenerek tanrılarla iletişim kurmaktadır. Dionysos insanlara şenlikli bir yaşamda tanrılaşma ya da diğerleri ve kendileriyle “etkili iletişim” kurabilme şansını vermektedir. “Yunan dili bu güce eren insanın durumunu iki sözcükle yansıtmıştır: “Mainomai” ve enthousiasmos”. Doğa sınırlarına ve gücüne ermek, yani tanrılaşmak, insan için ulaşımı en çok özlenen aşamadır. Dionysos bu ereğe varmanın yolunu herkes için ve kolay kolay açar: Bu yol şarap ve sarhoşluk.”⁵² Dionysos bu anlamda aynı zamanda tanrılar ve insanların konumlarında da bir ters yüz edilmeye olanak sağlar. Tanrıların kuralları altında kendisini ve yaşamını biçimlendirmeye çalışan insanı öncelikle bu kurallardan kurtararak özgürleştirir. Dionysos şenliklerinin insanı Olimpos’un şımarık tanrıların ve gündelik yaşamın isteklerini yerine getirmekten bir süreliğine kurtulan özgür insanlardır. Çünkü kendisini olduğu gibi kabul eden bu anlamda insana oldukça yakın olan bir tanrının koruması altındadır artık.

⁵¹ Sappho in. Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, (İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2004) 148.

⁵² Erhat 95.

Böylece insanların tanrılar karşısında ki güçsüzlüğü de Dionysos'la ters yüz olur. Üstelik insanın gündelik yaşamda açısından zayıflamasına neden olan hazları, arzuları, neşe ya da sevinç gibi duyguları şenliklerde tanrılar gibi güçlü olmalarını sağlayan araçlara dönüşür. Tanrıların elinde tuttıkları yaratma gücü de insanların elindedir. İnsan özgürleşerek kendi yaratıcı gücünün farkına varmıştır.

“Gündelik yaşam” ve “şenlik yaşamı”nın bu kavramlarla karşı karşıya gelişine Nietzsche’de de tanık oluruz. Apollon ve Dionysos karakterlerinin yarattığı karşıtlık Nietzsche açısından bakıldığından tam da “gündelik yaşam” ve “şenlik” arasında ki diyalektiğe denk düşer. “Apollon bir Işık Tanrısı’dır, tasarımlar evreninin özünü aydınlatan güzel ışık da onun buyruğu altındadır. Günün kolay anlaşılabilir boş gerçekliğine karşın, bu niteliklerin olgunluğunu dile getiren, daha yüksek bir gerçeklikle yaşam değerli kılınmış, çekici olmuştur.”⁵³ Apollon ışığın tanrısıdır ve bilgelik yolunu aydınlıkta bulur. Onun bilgeliğinin gücü ise “gündelik yaşam”ın temel dayanaklarından biri kaynağını akıldan alan ölçülü yaşamdır. Dionysos ise aklın karanlıkta kalan, isteklerin bastırıldığı bölümü ile ilişkilidir ve onunla bütünleşmeyi amaçlar. Apollon Dionysosca bir anlayışı evcilleştirmek görevini yüklenmiştir. “Apollon aydın, durgun, ölçülü gücü simgeler, ışıktır, doğayı görme, varlığı akılla algılama ve akıl yetisine dayanan yöntemlerle biçimlendirme gücü ve yeteneğidir, Apollon plastik sanattır.”⁵⁴ Aklın salt bu anlatımla kullanılması insanın kendisini bütünüyle anlatmamaktadır. Apollon böylece insanı olduğu gibi yansıtmaktan çok ona örnek oluşturan bir tanrıdır. İnsanın kendisini gerçekleştirmesinde söz konusu olan ‘karanlık’ ve ‘aydınlığın’ diyalektiğidir. Bu yüzden Apollon ve Dionysos ya da “gündelik yaşam” ve ‘şenlik’ gibi kavramlar karşı karşıya gelmektedir. Apollonun aydınlığı insanın kendisiyle ve diğerleriyle daha mesafeli bir ilişki kurmasını öngörmektedir. Tıpkı “gündelik yaşam”ın beraberinde yarattığı iletişim biçimleri gibi. Ancak şenlik yaşamı “gündelik yaşam”ın uzak iletişim biçimlerini ertelemekte ya da ters yüz etmektedir. İçtenlik ve yakınlık şenlikteki iletişimin belirleyicisi haline gelir. Şenliklerde eğlenen insan açısından beraber eğlendiği insanların kimliklerinin dolayısıyla onları “gündelik

⁵³ Nietzsche, *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu; Bütün Yapıtları 1*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, (İstanbul: Say Yayınları, 2003) 19.

⁵⁴ Erhat 44.

yaşam”daki anlamıyla tanınmanın bir anlamı kalmamıştır. Üstelik toplumsal roller ve hiyerarşik kurallar bütünü de iptal edilmiştir. Bu anlamıyla şenliklerde yabancı yoktur. Eğlenen herkes tanıdaktır. “*Dionysosca* olmanın büyüü altında, yalnızca kişi, kişiyle bağlantı kurmaz, doğanın coşkunuğu altında sevince kapılarak, birbirine dış bileyenler, yabancılaşanlar, yitirdiği oğlu ile buluşunca sarmaş dolaş olan bir insan gibi, birbirleriyle kaynaşır.”⁵⁵ “Gündelik yaşam”ın yabancılığı içinde bir bakıma birbirini yitiren insanlardır söz konusu. Şenlik samimiyeti yeniden kurarak uzaklaşmaya dayanan bütün iletişimleri yeniden gündelik yaşama erteler.

4.2.ENGELLEYEN: ERK TEKELCİ YAKLAŞIMLAR

Erk Tekelci Yaklaşımlara Örnek Gülün Adı Romanı

Şenliği ya da eğlenceyi engelleyen bir çok etkiden söz etmiştik. Özellikle erkin yorumlanılış ve kullanılış biçimi bu etkiyi yaratmaktadır. Çünkü şenlik ve eğlence genellikle erk tekelci yaklaşımların karşısında bir başkaldırıyı ifade etmekte bu nedenle tehlikeli olarak etiketlenmekte ya da yasaklanmaktadır.

Şenlik ya da eğlencenin din karşısında bu türlü bir görünümü vardır. Özellikle tek tanrılı dinler “eğlenen” insan görünümünden hoşlanmaz. Çünkü yukarıda da belirttiğim gibi eğlenen insan aynı zamanda bir başkaldırı gücüyle donanmış insandır ve erk tekelci hiçbir yaklaşım kendilerine başkaldırabilecek başka bir erki hoş görmez. Aynı zamanda tek tanrılı dinler ölçülü ve düzenli bir yaşamı önermekte şenlik yaşamının düzen bozucu taşkın ruhuyla bu anlamda uzlaşmamaktadır. Bir örnek olarak “Gülün Adlı” adlı yapıtı da gerek düşünbilimin gerek de dinin bir erk tekelci yaklaşım olarak yalnızca eğlenmeye değil gülmeye de göndergede bulunan bir dünya anlayışını yasakladığını görmekteyiz.

Gülün Adı bir manastırda esrarengiz bir biçimde işlenen cinayetlerin nedeni ve katilin kim olduğuyla ilgili bir yapıt görünümündedir. Söz konusu cinayetlere neden olan bir kitaptır ve kitap Aristoteles’in kayıp olduğu iddia edilen Poetika’sının

⁵⁵ Nietzsche 21.

komedi ile ilgili bölümüdür. Kitap Jorge adında bir rahibin eline geçer. Jorge kitabın varlığını gizleyerek, kitabı bir labirent olarak inşa edilen bir kütüphanede saklar. Ancak Jorge kitabı sadece saklamakla yetinmez aynı zamanda kitabın sayfalarını zehirler. Bu anlamda kitabı okumak isteyen herkesi öldürür. Çünkü ona göre ya da kitapta simgelediği erk tekelci yaklaşıma göre kitabın içeriği bir çok cinayetin işlenmesine neden olacak güçtedir. Yalnızca içerik değildir bu gücü yaratan. Kitabın yazarının Aristoteles olması da önemlidir. Aristoteles o dönemin en çok saygı gören düşünürlerinden biridir ve Aristoteles düşün alanında ki erki elinde tutmaktadır ve geniş kitleleri etkilemeyi başarmaktadır. Kitabın komediyle ilgili olduğu düşünüldüğünde ise gülmenin ve eğlenmenin cinayet işlenmesine neden olacak bir tehdidi erk karşısında içinde bulundurduğunu gözlemlemekteyiz.

Bu anlamda Aristoteles'i tragedya yapıtıyla onaylamaktadır. Tragedya erk tekelci yaklaşımın da üstünde temellendiği gibi ağır başlılığa ciddiyete, katılığa ve düzene göndergede bulunan bir yaşam biçimini onaylamaktadır. “O halde *tragedya*, ahlaksal bakımdan ağır başlı, başı sonu olan, belli bir uzunluğu bulunan bir eylemin taklididir;”⁵⁶ Kitapta erk tekelci yaklaşımı simgeleyen karakter Jorge'nin ilk sözleri de zaten komedinin, gülmenin ve eğlenmenin karşısındadır. <<Verba vana aut risui apta non loqui>>⁵⁷ (Boş ya da gülünecek sözlerin söylenmesi uygun değildir.) Din gülmenin beraberinde sürükleyeceği diğer edimlerden ürker çünkü bu edimler erke başkaldırır, erki erteler, yok sayar ya da ters yüz eder. Bu anlamda İsa'nın betimlemelerinde İsa hep acı çekerken görülür ve toplumsal belleğe de bu biçimde işlenir. Gülün Adı adlı yapıtta da İsa'nın ya da erk tekelli yaklaşımın gülme konusundaki tutumuna bir çok gönderge vardır. Gülün Adlı adlı yapıtta erki elinde bulunduran rahip zaten gülmenin tamamen karşısındadır ancak bunu yaparken erkin yani dinin ya da tanrıların yardımını alır. “<<Güldürüler, kafirler tarafından seyircileri güldürmek için yazıldı; iyi de olmadı. Efendimiz İsa, hiç güldürü ya da masal anlatmadı; yalnızca cenneti nasıl elde edeceğimizi bize açık seçik meseller olarak anlattı O.”⁵⁸ Bu noktada erk tekelci yaklaşımların binlerce yıl boyunca her

⁵⁶ Aristoteles, *Poetika*, çev. İsmail Tunalı, (İstanbul;Remzi Kitabevi, 2002) 22.

⁵⁷ Umberto Eco, *Gülün Adı*, çev. Şadan Karadeniz, (İstanbul: Can Yayınları,1987)123.

⁵⁸ Eco 191.

türlü erk kaynağını kullanarak “eğlence” ve “gülme”nin karşısına dikildiklerini söylemek yanlış olmaz. Bu edimler özgürlüğü ve tanrılara kafa tutabilme erkini içlerinde barındırdıkları oranda tehlikelidirler.

İsa'nın gülmemesinin bir nedeni de erke sahip olmanın ciddiyet gerektiren bir iş olmasıyla ilgili toplumsal belleğe işlenen inançlardır. Zaten çok gülen hafiftir, gerçekten uzaktadır ve bu nedenle sözü geçmez ya da saygı görmez. Aslında “gülmek” ya da “eğlenmek” en az “ciddiyet” kadar erk dolu edimler olduğu için bu karşıtlık vardır. Kısaca erk tekelci yaklaşım en az kendisi kadar güçlü olan başka bir erk biçiminden ürker ve onu baskılamak ister. Böylece eğlenceyi sapkın olarak değerlendirir. Gerçekten de öyledir. Eğlence “gündelik yaşam”dan bir “sapma”yı ifade etmektedir. Eğlenme ya da gülme bu sapmaya olanak sağlayacak erkle donanmıştır. Bir çok anlatıda bu erke bir gönderge olarak tanrının yaratma edimine sözle değil kahkahayla başladığı iddia edilir. “Başlangıçta Gülme vardı. Yaklaşık İÖ üçüncü yüzyılda yazılmış simya konusundaki bir Mısır papirüsüne göre dünya böylece oluşmuştur. Tanrı, Yaratma ediminde tek bir sözcük, tek bir hece bir yöntemi vardır. Kaosla yüzleşir, onu kahkasıyla uzaklaştırılır, ışığın içine ve çoşku dolu bir dünya salar.”⁵⁹ Böylece gülmek tanrısal bir erke içerir. Bu yüzden de giderek daha tehlikeli olur.

Aynı zamanda eğlenmek ya da gülmek hızla kitleselleşmeye olanak sağlayan edimlerdir. Tıpkı şenliklerde olduğu gibi insanlar eğlencenin olduğu yerde bir arada olmak ister. Bir bakıma eğlence tek başına olmaz diğerinin katılımı ve kalabalığı kendisine çeker. Gerçekte bütün dinlerin ve erk tekelci yaklaşımların en önemli hedeflerinden biri de inanlardan oluşan ya da erke boyun eğen bir kitle yaratabilmektir. Böyle bir kitlenin bir aradalığını sağlamanın en önemli araçları da baskı ya da korku olacaktır. Ancak eğlenen insanlardan oluşan kitle bütün bunlardan uzakta bir birliktelik içinde bu uzaklığı yüzünden erke başkaldırmaktadır. O erkin korkutarak boyun eğdireceği insan olmaktan çok uzaklaşmıştır. Eğlencenin erke başkaldırmaya neden olabilecek bir kitleselleşmeye neden olmaktadır.

⁵⁹ Barry Sanders, *Kahkahanın Zaferi; Yıkıcı Tarih Olarak Gülme*, çev. Kemal Atakay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001) 17.

Gülün Adı adlı yapıttaki ilk kurban da neşeli bir dünyanın ve kahkahanın izini süren zaten bu yüzden erk tekелci yaklaşım tarafından ölümlle cezalandırılan bir rahiptir. “O sayfaları sessiz bir hayranlık ve gülme arasında izliyordum; çünkü resimler kutsal sayfaları yorumlasalar da kaçınılmaz olarak neşe eğilimi taşıyorlardı.”⁶⁰ Yaptığı kenar süsleriyle ünlüdür ve bu kenar süsleri dünyayı ters yüz etmeleri bakımından da önemlidir. Neşe ve eğlenceyi davet eden de bu ters yüz oluştur.“Bu, kenarlarında duyularımızın bizi alıştırdığının tam tersi bir dünyanın betimlendiği bir mezmurdu.”⁶¹ Sapkınlığın başladığı bir dünyadır bu ve bu dünyada erk tekелci yaklaşımın sözü geçmez. Aristoteles ise insanın doğada gülebilen tek hayvan olduğunu söylemektedir. Aristoteles insanın özünü tanımlamak için gülme anında yararlanıp insanı *animal ridens* (“gülen hayvan) olarak adlandırırdu.”⁶² Bu anlamda neşe, eğlence ya da gülme insana ait özelliklerdir ancak erk tekелci yaklaşımlar bu edimleri ve duyguları baskılayarak gerçekte insanın benliğini egemenlik altına almak istemektedirler.

Bu “gündelik yaşam”ın da sorunlarından biridir. “Gündelik yaşam”da da insan olduğu gibi tanımlamak ve kabul etmekten çok kendi kuralları içinde yeniden biçimlendirmeyi hedeflemektedir. Böylece duyguların ve isteklerin baskı altına alınması ve suskunluk “gündelik yaşam”ın en belirgin ve yüceltilen özelliklerinden birisi haline dönüşür. “Gündelik yaşam” öncelikle bu suskunluğu bireyin kendi kendisiyle kurduğu ardından diğerleriyle kurduğu ilişkiye yansıtır. Suskunluğu bozarak içsel seslerinin ya da isteklerin dile getirilmesi ve diğerleriyle toplumsal kurallar dışına çıkılarak istenildiği gibi iletişim kurulması ancak delilere has bir özellik olarak kabul görür. “Gündelik yaşam” gerçek yüzünü saklayan sahtekar bir ciddiyet üzerine yerleşir ve sözcükler bireyin dilediği gibi kullanımına değil toplumsal kuralların gerekliliklerine göre düzenlenir. Örneğin “gündelik yaşam” resmi ilişkiler bağlamında küfürden ya da müstehcen cümlelerden korkar. Oysa komedinin ya da şenliğin dünyasında her türlü cümleye ve bastırılan düşüncelere izin verilmektedir. “Ortaçağda bir kişini adeta *ikili bir yaşam* sürdürdüğü (kuşkusuz belli

⁶⁰ Eco 122.

⁶¹ Eco 120.

⁶² Sanders 22.

çekincelerle söylenebilir: Biri, yekpare ciddi ve kasvetli, katı bir hiyerarşik düzene dayanan, dehşet dogmatizm, hürmet ve dindarlık yüklü *resmi* yaşam; diğeryse özgür ve kısıtlanmış, ikircikli gülme, küfür ve saygısızlıkla dolu, küçük düşürmeler ve müstehcenliklerle iç içe geçmiş, herkes ve her şeyle içli dışlı bir temasın sürdüğü *karnaval meydanının yaşamı*.⁶³ Birey şenliklerde dilediğini dilediği gibi söyleme özgürlüğüne sahip olur. Bu öylesine erk dolu bir özgürlüktür ki “gündelik yaşam”ın suskunluğu kırılır yerini yüksek sesle konuşan, şarkı söyleyen ya da gülen insanlar alır. Aynı zamanda yüksek sesle konuşma, şarkı söyleme ya da gülme “ortalamadan daha kötü karakterler”in uzamı olan komediye aittir. Komedinin erk tekelci yaklaşımlarca yok sayılmasının bir nedeni de budur. Bu tür edimler toplum tarafından hoş görülmez toplum bireylerinden ciddiyet ve sorumluluk bekler. Bu “gündelik yaşam”ı ve erk tekelci yaklaşımların değerli ve gerçek olanı ölçmek için ciddiyet gibi kavramları kaynak almalarının bir sonucudur. Tragedyanın seçkin örnek alınması gereken gerçek dünyasında da erdem komedi ile örtüşmez. Kahramanlıklar, ciddiyet ya da ağırbaşlılık öne çıkar. Şen kahkahalar küçümsenir. Esneklik kabul görmez.

Şenliklerdeyse ciddi insan komiktir ve şenlik zamanının dışında kalmıştır. Çünkü henüz ‘gündelik yaşamın’ katılığından kurtulamamıştır. ‘An’ın getirdiğinin peşine neşe ve sevinçle takılamaz. “Grekler eskiden davetlilerine: *İçin, yahut kalkın gidin* derlerdi, hakları da vardı. Madem ki insanız, gerçek ihtiyatlılık, yapımızın kaldırdığından daha fazla bilge olmamaktan ibarettir. Ya kabalığın deliliklerine tatlılıkla katlanmalı, ya da kalabalıkla birlikte hatalar deryasına kendimizi kaptırmalıyız. “Fakat diyeceksiniz, böyle bir hareket deliliktir.” Bunu kabul ederim; ama siz de hayat komedyasını oynamanın gerçekten bu olduğunu kabul edersiniz.”⁶⁴ Eğlencenin, mutluluğun ve şenliğin hafifliğine katılamayan insan bir bakıma hala ‘katı’dır. Oysa şenlik gündelik yaşamın ağırlıklarından silkinerek Dionysos gibi ‘yeniden doğmak’tır. Ve şenliklerde en az gündelik yaşam kadar gerçeklerdir. Böylece “gündelik yaşam” da olduğu gibi ‘gerçek’ yalnızca ‘ciddiyet’, ‘iyi’ ya da ‘doğru’yla bir işbirliği yapmaktan kurtulur ve ‘şenlikler’ ‘gerçeği’ yeniden yorumlayabilmek için farklı bakış açıları yaratır. Bu farklı bakış açıları sayesinde bir

⁶³ Bakhtin 247.

⁶⁴ Erasmus 66.

bakıma şenliklerle beraber dış dünya da ‘yeniden doğar’. Çünkü “Gülmek bizi yeniden, nesne sevgisine, kır sevgisine ve ekmek, şarap, barış gibi en insanca temel nimetler sevgisine kavuşturur gülmek içimizde ağaçların ve çiçeklerin güzelliğini, çiftlikteki ve ormandaki hayvanların ürkek sevimliliğini canlandırır; gülüşler kuşların anlatılmaz dilini konuşur. Gülüş “doğalca” yaptığımız el kol hareketleriyle birlikte, aşkın gel gitleriyle açılıp saçılan fizyolojik bir olaydır. Gülüş, sevincin lirik sesidir.”⁶⁵ Erk tekelci yaklaşımlarsa erklerini tehdit eden en güçlü edimin eğlenme olduğunu bildiklerinden binlerce yıldır eğlenmeyi yasaklamak adına birçok yöntemleri geliştirmişlerdir.

⁶⁵ André Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 2; Antigone'den Sokrates'e*, çev. Kerem Kurtgözü, (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004) 218.

5. ÇAĞCIL YAŞAM SÖYLEMİ VE EĞLENCE

Birinci bölümde şenliklerin başlangıçları, şenliklerin başlangıçlarından beri korudukları ve şenlikleri oluşturan temel özellikler ile ilgili bilgiler verildi. Bu anlamda şenlikler “gündelik yaşam”ın gizlediği ya da baskı altında tuttuğu, tutum ve davranışların ortaya çıkmasına olanak sağlayan uzamlar yaratmaktadır. “Gündelik yaşam” uzam, zaman ya da iktidar gibi çok çeşitli kavramlar altında biçimlenmekte ve sürekli devinim halinde bulunarak değişmektedir. Ancak bireylerin “gündelik yaşam”ın yarattığı kurallar karşısında “kendini gerçekleştirme” yönünde yaşadıkları baskı sürekliliğini korumaktadır. Bireyler ya da toplumlar çok çeşitli seçenekler içinde tercihlerini kullanırken bile “gündelik yaşam”ın dayattığı yaşam biçimlerine göre davranmakta bir bakıma yeniden “gündelik yaşam” için de kalmaktadır. Şenlikler bireyin kendi istekleri ve kültürel kurallar arasında yaşadığı çatışmalar sonucu ortaya çıkan etkinlikler olarak tanımlanabilir. Kültürün dayatmacı tutumu altında “gündelik yaşam”a karşı bir meydan okuma olarak varlıklarını sürdürürler. Geniş kitlelerin kendilerini ifade etme olanağına kavuştuğu ve sınırsız eğlence edimiyle de bir bakıma “gündelik yaşam” karşısında bireyin karanlık kalan yüzüne ışık tuttıkları içinde erkin çoğu zaman yasakladığı etkinlikler oldular. Bu nedenle şenlikler “gündelik yaşam”da bir kırılma anlamına gelen kavramları canlı tutarak bireye “gündelik yaşam” dışında olanaklar sundular ya da “gündelik yaşam”ın bütün kavramlarını ters yüz edebilme güçleriyle belirginleştirdiler. Ancak günümüz dünyasına geldiğimizde şenliklerin “gündelik yaşam” karşısında ki gücünün yeniden sorgulanması gerekmektedir. Bir bakıma şenliklerin geçmişte taşıdıkları anlamı taşıyıp taşımadıkları ve amaçlarının ne ölçüde “gündelik yaşam” da bir kırılma meydana getirdiğini sormak önemli görünmektedir. Çünkü günümüz “gündelik yaşam” dili çok farklı unsurlar altında işlenmekte ve bu unsurlar bireyi her yerden kuşatarak “gündelik yaşamı” kırabilme olanaklarını elinden almak için uğraşmaktadır. Bu bakımdan şenliklerden söz edebilmek için öncelikle şenliklerin karşısına yerleştirilen “gündelik yaşam”dan ve “gündelik yaşam”ın içine işleyen “tüketim”, “hız”, “teknoloji”, ya da “kitle” gibi kavramların yarattığı yeni kültürden söz etmek gerekmektedir. Bu kavramlar yaşam biçimlerini daha önce dünyanın tanık olmadığı bir hızla değiştirme ve yeniden tanımlama gücüne sahip olmaları anlamında

önemlidir. Kısaca “gündelik yaşam”ın dili artık değişmiştir ve bu değişim şenlik dilini de etkilemektedir.

Sanayi devrimiyle öncelikle batı toplumları ardından diğer topluluklar hızlı bir değişime tanık oldular. Sanayileşen merkezler büyük göçler alırken bu merkezler giderek kalabalıklaştı ve bugün anladığımız anlamda kentlerin oluşmasında bu göçler önemli bir adım oldu. Değişen siyaset ve üretim ilişkileri ulus-devlet projesini yaratırken, ulus-devletlerin yeni uygulama uzamları kentler oldu. “Kentlerin ve batı burjuvazisinin, hem ekonomik ilerlemenin merkezleri, hem de siyasal erdem simgesi ve şiddetten kaçış olarak görünmeleri, Avrupa’da 19. yüzyıl sınai kapitalizmine geçişin bir ürünüdür. “Kent” idealinin böylece genişletilmesi, açıktır ki, insan toplumlarının biçimlenmesinde kendine yeterli ve başat bir güç olarak ekonomik yaşam duygusunun ortaya çıkmasına bağlıdır.”⁶⁶ Kentsel düzen ekonomik ve siyasi değişimlere yanıt verebilen modern yaşamın kuralları altında hızla devinen yeni bir yapı olması anlamında bir zorunluluktur. Kentler daha önce görülmedik sayıda insan yığınının bir arada yaşamasına olanak sağlamaktaydı ancak bu kalabalık bir çok sorunu da üretmekteydi. Türdeş olmayan yaşam biçimlerine sahip büyük kalabalıklar ulus-devletin ve kentsel düzenin yeni kuralları altında yaşamlarını yeniden biçimlendirmeyi öğrenmek zorunda kaldılar. Toplumsal devinim yarattığı bu yeni insan topluluğunu tanımlamak için sadece kalabalık ya da farklılık kavramlarıysa bir noktadan sonra yeterli görünmedi. Kitle kavramı kentsel düzenle oluşan yeni kültürün bireylerini tanımlamak için daha anlamlıydı. Hem kalabalığa hem de farklılığa göndergede bulunmak gibi özelliklere sahipti. Ancak bundan daha önemlisi kitlelerin yukarıdan dayatılan ve yönlendirmeye açık olan yapısına göndergede bulunmasıydı. Böylece çok farklı yaşam biçimlerine ya da seçimlere sahip görünen bireylerin belirli bir kültür içinde uzlaştıklarını ya da uzlaştırdıklarını söylemek imkanı hale geliyordu. Çünkü gerçekten de günümüz “gündelik yaşam”ının ürettiği kuralların belirgin zorlamaları getirdiğini ve geniş kitleleri benzeşen yaşam biçimleri içinde tuttuğunu iddia edebiliriz. Siyasi ve ekonomik gelişmelere koşut olarak okuryazarlığın ve eğitimin önemli hale geldiği yeni iletişim biçimlerinin geliştirdiği bir yapı oluştu ve sanayileşmeyle oluşan kitlesel ve kentsel yaşamın yeni bir dili oldu.

⁶⁶ R. J. Holton, *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık*, çev. Ruşen Keleş, (Ankara: İmge Yayınları, 1999) 21.

Yeni kentsel yaşamın dili ve kitlelerin üzerinde yükseldiği en önemli temellerden biri sanayileşmeyle gelişen büyük ölçekli üretimdir. Ekonomik yapılanma bir çok gereksinimi de sürüklemiştir ve okur-yazarlık da kentsel düzenin öncelikle iletişim, ardından ekonomik devrimin sürekliliği için bir zorunluluk haline gelmiştir. Yeni kentsel düzen daha önce görülmedik biçimde bir iletişim ağını ve buna paralel olarak bir bilgi birikimini zorunlu kılmıştır. Büyük kalabalıklar beraberinde “kitle iletişim araçları” gibi kavramları sürüklerken aynı zamanda kitle iletişim araçlarının haber ve iletişim üzerinde ki belirleyici ve yönlendirici gücü bu gün kitle kültürü olarak adlandırdığımız kavramın oluşmasında da önemli bir söz sahibi olmuştur.

Sanayi devriminden önce haber alabilmenin kaynağı yüz yüze iletişimken kalabalık kentlerde yüz yüze iletişim ya da bu iletişim biçimiyle “gündelik yaşam” a dair haber elde etmek olanaklı görünmemektedir. Aynı zamanda kitlelerin içinde yer alan çok sayıda farklı yaşam biçimi ve buna koşut olarak insan ilişkilerinin birbirleri karşısında artan mesafesi yüz yüze iletişimi güçleştiren önemli olgulardan biridir. Kentlerde insan ilişkilerinin temel belirleyicisi “yabancı”lıktır. Büyük kalabalıkların bir arada belirli bir düzen altında yaşamalarının bir sonucu herkesin birbiri karşısında daha önce görülmedik bir biçimde yabancı olmasını gerektirmektedir. Kentsel ilişki sistemi, samimi, sıcak ya da kişisel bağlantıların güçlendirdiği ilişki biçimlerinden daha fazlasına göndergede bulunmaktadır. Kentsel yaşam içerisinde belirli kurallar bütün ilişki sisteminin yapısını belirleyecek biçimde temellenmiştir. Ulus-devletlerle gelişen siyasi ve ekonomik yapılanma bu temelleri oluşturur ve ulus-devletlerin vatandaşları bu bağlamda yabancılarla ya da daha az tanıdıkları kalabalıklarla ilişkilerini düzenlerken bu sistemin dayattığı kurallardan yararlanır. Yüz yüze ilişkilere dayanan daha kişisel ilişkiler bile asgari düzeyde belirli anlaşmaları beraberinde getirmektedir. Bir bakıma toplum gerek hukuksal kurallar çerçevesinde gerek de yazılı olmayan ancak kitleler tarafından kabul edilen belirli uzlaşımlar altında birbirleriyle ilişki kurmayı öğrenirler. Stuart Hall’ın da belirttiği gibi iletişim sistemi belirli bir toplumsal oйдаşma anlamını taşımaktadır. Toplumsal oйдаşmanın özelliği kitlenin birlikte hareket etmek istemesiyle ortaya çıkan bir oйдаşma türü değildir. Daha çok tamamen farklı uygulama ve düşünce alanlarına dahil yaşam biçimlerinin birbirleriyle bir arada düzen içinde yaşayabilmesini sağlayan zorunlu bir bağdır. Kısaca bu bağ bir irade oluşturmaz. Zaten bu nedenle topluluk kelimesi

yerine kitle kelimesi daha anlamlıdır. Kitleler daha önce de belirttiğimiz üzere yönlendirilmeye açık olan bir kalabalığa göndergede bulunmaktadır. “Ama bu artık basitçe büyük çoğunluğun kendiliğinden ‘temeller üzerinde uzlaşma konusunda uzlaşması’nda ortaya çıkan toplumsal düzen biçimi değildi: Güçlendirilen basitçe ‘toplumsal bağ’ değildi. Özel bir toplumsal düzene gösterilen rızaydı (consent); özel bir toplum biçimi etrafındaki oydaşmaydı: Belli bir toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılar dizisinin kuralları içinde bütünleşme ve bu kurallara tabi olma. Doğrudan ya da dolaylı bir anlamda, kuralların bunlar için ‘işlediği’ söylenebilirdi. Toplumsal düzen şimdi oldukça farklı bir girişime benzemekteydi. Toplumsal düzen, toplumsal siyasi ve hukuksal disiplinin güçlendirilmesini gerektirmekteydi. Var olana eklenmişti; verili sınıf, iktidar ve otorite düzenlemelerine, toplumun oturmuş kurumlarına eklenmişti.”⁶⁷ Böylece her ne kadar modernizmin bireyselliği sürüklediği iddia edilse de kitle kavramıyla beraber bireysel seçimlerin yönlendirilebilir olduğu ya da en azından kurumsallaşan oydaşma ilişkileri bağlamında çözüldüğü gözlemlenmektedir. Kısaca modern yaşamın kuralları içinde bireyselliğin ne derece gerçekçi olduğunu söylemek giderek zorlaşmaktadır.

Yeni iletişim kalıplarını belirleyen de bir bakıma siyasi ve ekonomik düzen içinde gelişen kültürün dayatmalarına gösterilen rızayla oluşan oydaşmanın sağlanmasıydı. Bu oydaşmanın çerçevesinde kişisel istek ve bireysel taleplerden çok gereklilikler iletişim biçimlerinin yapısını belirlemekteydi ve bu da daha çok kural anlamını taşıdığı ölçüde, kendiliğinden gelişen iletişim biçimleri önünde önemli bir set oluşturmaktaydı. Bireysellik, istek ya da yeni düşünce ve devrim biçimleri oluşturmaktan çok sistem içindeki seçeneklere uygun ekonomik gerekliliklerin yerine getirilmesine dayanmaktaydı. Bu anlamıyla bireysellik, ilişki biçimlerine işlediğinde yabancılaşma kentsel yaşamda alışılan bir kavrama dönüşmekteydi.

Kısaca kitlesel yaşamda herkes kendi başına bakmanın bir çaresini bulmak zorundadır. Bir bakıma iletişim için eskisi kadar zaman yoktur. Zaten yaşamın büyük bir kısmı ekonomik gereksinimlerin karşılanması yönünde ve “çalışma” edimi etrafında örgütlenmektedir. İletişim modern dünyada “çalışma” ediminin

⁶⁷ Stuart Hall, “İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü,” çev. Mehmet Küçük, *Medya İktidar İdeoloji*, ed. Mehmet Küçük (Ankara: Ark Yayınları, 1999) 87.

gerçekleştirilebilmesine hizmet edebilmek için farklılaşmak zorundadır. Yüz yüze iletişimse, siyasal ve ekonomik yapılanmayla kendini tanımlayan ve “çalışma” edimiyle bütünleşen “gündelik yaşam” da yeterli değildir. Yüz yüze iletişim “gündelik yaşam”ın sürdürülebilmesine yetecek bilgiyi ve haberi üretecek güçte değildir. Kentsel ve kitlesel yaşamda devinim hızlıdır. Bir çok farklı unsur “gündelik yaşam”ı sürekli olarak etkiler ve yönlendirir. Yaşama dair güncel bilgi alabilme “gündelik yaşam”ın sürekliliği açısından bir zorunluluktur. Yüz yüze iletişimle bu hızda değişen bir dünyada bu kadar çok unsuru bir arada değerlendirerek haber nitelikli bilgiye ulaşılması olanaklı değildir. Böylece yüz yüze iletişimin yerine başka araçların “gündelik yaşam” bilgisini üretmesi ve yaygınlaştırması gerekmiştir. Bu da “kitle iletişim araçları”nın geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Kitle iletişim araçlarının takip edilmesi ve “gündelik yaşam”ın takip edilebilmesi anlamını taşımaktadır. Böylece öncelikle yazılı basın kentsel yaşam hakkında bilgi üreten bir kaynağa dönüşmüş bu da okur-yazarlığa olan gereksinimi arttırmıştır.

Ulus-devletlerle birlikte eğitim kurumunun gelişmesi okur-yazarlığın yaygınlaşmasını arttıran en önemli nedenlerdendir. Ancak bunun yanında yazılı-basının “gündelik yaşam”ın haber nitelikli bilgisini üreten bir “kitle iletişim aracı”na dönüşmesi de okur-yazarlığın yaygınlaşmasına yardımcı oldu. Aynı zamanda yeni Ulus-devlet sistemi içinde bireyler bazı hukuksal haklara sahiplerdi. Bu haklardan haberdar olabilmek ve “vatandaş” olmanın gerekliliklerine uygun olarak davranabilmek için de okur-yazar olmak önemliydi. Kısaca televizyon’un “gündelik yaşam”a girmesinden önceki en önemli bilgi kaynaklarından biri yazılı-basın olarak görülmekteydi. Sanayileşme okur-yazarlığı ekonomik ve toplumsal anlamda daha iyi bir konumda olmak için de zorunlu kılıyordu. Çünkü okur-yazarlık eğitim anlamını taşıyordu ki eğitim yeni iş olanakları için gerekliydi. Modernleşmeyle gelişen süreç artık uzmanlaşılabilen iş olanakları anlamını taşıyordu. “Kentleşme ve sanayileşmenin değiştirdiği bir başka yön çok sayıda uzmanlaşmış özel bilgi ve beceri ile donanmış kişilerin büyük örgütler içerisinde her birinin ne yapacağı diğerlerine göre açıkça belirtilmiş bir biçimde çalışmalarını, bilgi (enformasyon), hizmet ya da mal üretmeleridir. Modern sanayi toplumunun özelliği belki de tarım nüfusunun azalmasından çok bu iş örgütleri ve sanayide ortaya çıkan çok uzmanlaşmış birbirine bağımlı olarak çalışma zorunda olan meslekler ve meslek sahipleridir. Eskinin en çok üç ile beş kişinin çalıştığı zanaatkarlık düzeni yerine

şimdi güvenceli, iyi gelirli işlerin büyük örgütlerdeki uzman işleridir. Ve kentlerin ana nüfusunu bu uzmanlaşmış işlerde çalışan alt-orta, orta ya da üst-orta tabakalar oluşturur. Kişinin uzmanlaşması azaldıkça geliri, güvencesi, statüsü de ona göre azalır.⁶⁸ Kitleleşmenin bir sonucu uzmanlaşmayı yaratırken birbirini ikame edebilen iş kolları azaldı ve herkesin kendi işi hakkında daha çok bilgi edinmesi bireysel gelişmeyi de sağladı. Herhangi bir iş kolunu gerçekleştirebilmek adına uzmanlar bütün yaşamlarını o konu hakkında bilgi edinerek ve o işi yaparak geçirmeye başladı. Uzmanlaşma bireyin toplumda daha iyi bir yer edinmesini de sağladı. Böylece uzmanlaşabilmek için belirli konularda bilgi birikiminin elde edilmesi önemli oldu ve okur-yazarlık ya da eğitim daha iyi yaşam koşullarını yaratması anlamında gerekli hale gelirken okur-yazarlık giderek toplumsallaşmak isteyen birey için bir zorunlu bir olgu haline geldi. Aynı zamanda insanların birbirleriyle iletişim kurabilmelerinin en önemli araçları başlangıçta benzer yayınları takip etmek ve bu konuda etkileşim içinde bulunmak olarak yaygınlaştı. Bireyler elde ettikleri bilgi birikimleri ve okudukları yayınların biçimine göre birbirleriyle çeşitli iletişim biçimleri geliştirdiler. Gündelik haberlerin takip edilmesi yeni bir iletişim dilini geliştirmeye başladı. Okur-yazar olmak belirli 'kitle iletişim araçları'nı takip etmek ve bilgi birikimini arttırmak toplumsal sınıflardan birine de dahil olabilmeyi sağladı.

Okur-yazarlığın gelişmesi tüketime yol açan bir süreci de beraberinde getirdi. Yazılı her türlü doküman yalnızca haber ve bilgi üretmiyor aynı zamanda kar elde etme yollarından biri olarak görülüyordu. Bu nedenle kolay okunur ve popüler yayınlar dolaşıma sokuldu ve bu yayınlar yeni bir tüketim uzamının ortaya çıkmasına yol açtı. "O halde devrim hem büyük sayıda insanın yazı yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak kültürleşme dünyasına girişine, hem de geniş ölçekli okuma modelinin süratli yayılımına tanık olur. Basılı yayın, daha popüler kategorilere yaklaşarak ve yeni kamusal alana yayılarak, zor bulunan nesne statüsünü kaybetmeye ve sıradanlaşmaya başlar. Zor bulunan, pahalı, okunan ve devamlı yeniden okunan eski kitap mantığı, özel fiyatla satılmayan, içeriği de doğrudan ve süratli bir tüketime

⁶⁸Mübeccel B. Kıray, "Toplumsal Değişme ve Kentleşmede Düşük Gelirliler", *Kentleşme Yazıları*. (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1998) 142.

yönlendirilen basılı yayının devrimci mantığı karşısında geri adım atar.”⁶⁹ Bu geri adım atış daha çok yazılı malzemenin dolaşımını ve okunurluğunu arttırırken tüketimin de artmasına yol açtı. Ancak bu kez de yazılı malzemenin niteliğiyle ilgili tartışmalar gündeme geldi. Çünkü bu yapıtlar edebi değer taşımayı ya da bilgi vermeyi amaçlamaktan çok, daha çok sayıda insanın okumasına olanak sağlayacak biçimde üretiliyor bu da bu yapıtların içeriklerinin giderek basitleşmesine neden oluyordu.

Yeni dünya düzeninin çok büyük ölçekli üretimle ve üretime bağlı tüketimle tanımlanması gerektiğini bir kez daha vurgulamak gerekir. Çünkü tüketim edimi modern dünyanın “gündelik yaşam”ını oluşturan en temel belirleyicilerdendir. Toplumda görülen bu değişimler ‘kitle iletişim araçları’nın işlevlerine de yansımıştır. Başlangıçta haber alma hedefi için bir kaynak olarak kullanılan ‘kitle iletişim araçları’nın özellikleri zamanla ‘gündelik yaşamın’ diğer kavramları gibi ‘tüketim’ ediminden etkilenecek değişmiştir. Kısaca ‘kitle iletişim’ araçlarının özellikle günümüz dünyasında tüketim sistemini güçlendiren en belirgin araçlardan biri olduğu söylenebilir. Kitle iletişim araçları öncelikle yazılı anlamda bu tür bir gelişme göstermiştir. “Sonuç olarak, sınav basılı yayının zaferi ve geçirdiği eşi görülmemiş yaygınlaşma sürecinin taçlandırılması söz konusu olacaktır. Dolaşıma sokulan basılı yayınların büyük çoğunluğu artık yığınları hedefler. Buradan da, öncelikle her türden aracı ve medya çalışanının yükselişiyle, kısa sürede bir romanın ya da bir polisiye romanın kahramanı haline gelen gazetecinin (Rouletabille ya da daha sonraları Tintin) hükümdarlığı belirir. Fransa’da giderek daha sık bir biçimde, gazetecilerin kazandıkları ün, onlara siyaset kariyerinin de yolunu açar. Bu yapısal değişiklikler ve maddi çıkarlarla kapitalist mantıkların kitapevine zorla nüfuz edişi, eski yazı pratiklerinin değişimini de getirir: Yazının kendisi pazarlanmaya değilse bile bir ölçüde fabrikasyona tabi tutulmaya müsait bir mal haline gelebilir.”⁷⁰ Ekonomik kaygıların devreye girmesiyle kitle iletişim araçlarının ürünleri de karlılık hedefiyle ilişki kurmuştur. Böylece öncelikle bu ürünlerin kitlelere yaygınlaştırılması dolayısıyla daha cazip hale getirilmesi için çeşitli yöntemlere başvurulmuştur.

⁶⁹ Frédéric Barbier, Catherine Bertho Lavenir, *Diderot’dan İnternete Medya Tarihi*, çev. Kerem Eksen, (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2001) 65, 66.

⁷⁰ Barbier, Lavenir 127.

Ürünlerin daha basit olması onları anlaşılır kılarken duygulara seslenmesi de onları daha çok talep edilen ürünlere dönüştürmüştür. Romans ya da bilimkurgu türü edebiyatın kitleler içinde sayısı giderek artan okuyucular bulması, bu tür edebiyatı başlı başına tecimsel kaygılarla ilişkilendirerek bir tüketim nesnesine çevirmiştir. “Dizi yazın ya da dönemin gözde deyimiyle “endüstriyel yayın”, 1830-1840 yılları arasında Fransa’da son biçimini alır. Bu yazın türünün kurallarını, İngiliz ve İspanyol kültürleri gibi birbirinden çok farklı kültürlerin kesişimi belirler. Geniş kitleye seslenen, dış ülkelerde ilgi gören bu kültür türünün ilk biçimi olan dizi-roman “duygunun uluslararasılığının kanıtı” olur. Romanın ana kalıbı yerel mantıklara uyarlanarak birçok çeviri yapılır. Bu türün gelişimini anlamak için basın tarihine bakmak gerekir. Çünkü bu da, reklam ve yine yeni bir tür olan *comics* (karikatür biçiminde hikaye serisi) gibi tirajı arttırmak için tutulan bir yoldur.”⁷¹ Tirajı arttırmak yolunda ki kaygılar giderek ‘kitle iletişim araçları’nın ruhuna egemen olacaktır. Böylece ortak bir beğeni düzeyine seslenmek gibi yöntemler işlerlik kazanır. Ancak söz konusu kitleler çok sayıda insana göndergede bulunduğu ortak beğeni üzerinde uzlaşmak çok kolay görünmemektedir. Ortaklaşmayı sağlama ve daha çok insana ulaşmanın en kestirme yollarından biri içeriğin daha anlaşılır dolayısıyla daha basit ve takip edilebilir olmasıdır. Aynı zamanda kitlelerin duygularını devinime geçirebilecek temaların vurgulanması ‘eğlence’, ‘aşk’, ‘mutluluk’, ‘merak’ ya da ‘başkaldırı’ gibi kavramların içeriğe dahil edilmesi de ortaklaşmayı sağlama yönünde bir adımdır. Amaç bu noktada kolay okunan çabuk unutilan ve yenisi yeniden satın alınan kısaca kolay tüketilen bir ürün ortaya koymaktır. Sanayi devriminin ardından gelişen “gündelik yaşam” da her türlü ürünün çok sayıda tüketilmesi sağlanmak zorundadır. Bu yüzden sanat ürünleri ve kitle iletişim araçları’nın da kaderi tüketime yönelik olarak yeniden üreilmekten geçmektedir. Kısaca edebiyattan, sanata bilimden, kitle iletişim araçlarına her türlü çıktı tüketimi arttıracak biçimde düzenlenmektedir. “19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra kapitalist üretim ilişkileri metalaştırıcı etkinliğini her şeyi-örneğin, gazetelerde tefrikalaştırdığı romanı, ya da, daha genel bir deyişle, tüm fantazyaya üretimini toptan-satışa elverişli yeni formlara sokarak daha da arttırmıştır. Sanayi kapitalizmi bu düzenlemelerini geliştirdikçe, bazı sanatçı ve düşünürler de özgünlüklerine yönelen “tekrarlamacı, mekanize edilmeye yatkınlaştırılmış, dolaysız (immediate) algılamaları aşmayı önleyen, bellek’i (organik

⁷¹ Armand Mattelart, *İletişimin Dünyasallaşması*, çev. Halime Yücel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001) 41.

zamanı) bile varolan düzene bağlı, devresel çağdaş ritüeller karşısında lirik anlatımı yaşatabilmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Ne var ki, bu alabildiğine zorlaşmıştır. Sanayi kapitalizmi ile birlikte yeni kent yaşamı insanın duyuşsal (sensorium) yanını bile değiştirmiştir. Hızlı toplumsal değişmeler, sanatsal üretimde üretim araç ve olanaklarının kültür ve eğlence endüstrisinin eline geçmesi geleneksel yakın insansal ilişkilerin kalmayışı ve organik zamanın erimesi gibi nedenlerle sanatçının yaşama kendisi adına anlam verebilmesi güçleşmiş; toplumca bir algılama bunalımı yaşanmaya başlanmıştır.”⁷² Yalnızca sanatçının ‘anlam verebilme’si değil diğer bireylerin de kendileriyle ilgili anlamları “gündelik yaşam” içerisinde üretebilmeleri de her geçen gün giderek zorlaşmaktadır. Çünkü açıkça yeni “gündelik yaşam” kültürü yalnızca daha çok tüketimin yapılmasını sağlayacak anlamları üretebilme çabası içindedir. Kişinin kendisine özgü biriktirdikleri bu biriktirdikleri için aradığı ifade yollarının da ifade ettiklerinin de “gündelik yaşam” açısından anlamı yoktur. Kısaca aslında bireylerin kimliklerinin anlamı yoktur. Bireyler “tüketici”ler olarak “gündelik yaşam” tarafından yeniden üretilmektedirler. Kitle iletişim araçları da anlamlandırma sistemine hizmet eden araçlara dönüşmüştür. Daha çok tüketim için ortak beğeni düzeyini yakalayarak ve içeriği anlaşılır kılmak adına basitleştirerek belki de dolaşımda olan iletilerin anlamlarını değiştirmek gibi teknikler oldukça gelişmiştir. “1920’lerdeki yeni seri üretim teknolojileri, yeni kültür endüstrilerinin kamera, radyo mikrofonu ve gramofon plakları etrafında homojenize bir estetik beğeni ve yargı oluşturmasının yolunu açtı. Daha düşük üretim maliyetleri, gazete, dergi, popüler roman ve çizgi roman türlerinde (ve ayrıca edebiyat, felsefe, teoloji, bilim, tarih ve diğer türlerde) ürünleri içeren bir basılı kültürün daha önce hiç olmadığı kadar geniş bir alana yayılması anlamına da geliyordu. Ancak modernist avangard, bilgi ve sanatın giderek demokratikleşmesini, bunun gerçek kültürel gelenekleri değersizleştirdiği ve estetik hayal gücünü öldürdüğü düşüncesiyle hor gördü. Modern endüstriyel toplum ancak horgörüye layıktı, çünkü sanat ve bilginin tahammül edilemez bir şekilde metaya indirgenmesini özendirmiş ve geniş kitlelere modernize bir dağıtımla çabuk kar getirecek şekilde ulaştırılacak görüşler imal etmişti.”⁷³ ‘Kar getirecek şekilde ulaştırılacak görüşler imal etmek’ yeni “gündelik

⁷² Oskay 83.

⁷³ Niall Lucy, *Postmodern Edebiyat Kuramı; Giriş*, çev. Aslıhan Aksoy, (İstanbul: Sanat ve Kuram Ayrıntı Yayınları, 2003) 42, 43.

yaşam”ın temel ilkelerinden biri haline gelmeye başladığında kitlelere ulaştırılması düşünülen her türlü ileti bu sistemden nasibini almıştır. “Gündelik yaşam”ın yeni dili bir bakıma neyin daha çok kar getireceği üzerine yerleşmiş ve bu bağlamda tüketim bir gereksinim gibi kitlesel yaşamda yerini almıştır. ‘Kitle iletişim araçları’nın giderek artan gücü fark edildiğindeyse tüketim bir zorunluluk gibi ‘kitle iletişim araçları’nın iletilerinin içeriğine işlemiştir.

5.1. ÇAĞCIL YAŞAM DİLİ

‘Kitle iletişim araçları’nın başlangıçtaki amaçlarının “gündelik yaşam” hakkında haber üretmek olduğundan söz etmiştik. Ancak bu üretim zamanla tüketimle iç içe geçerek kitle iletişim araçlarının gerçekte hangi amaçlar doğrultusunda güdülendiğini bir sorun haline getirmiştir. Çünkü açıkça gündelik yaşam’ın modern dünyada yeni bir dili vardır. Bu dil hızla gelişen teknolojinin ekonomik anlamda daha çok karlılığı getirmesini sağlayacak biçimde düzenlenmektedir. Kitle iletişim araçlarının gelişimi özellikle görsel-işitsel teknolojilerinin devreye girmesiyle “gündelik yaşam”ın vazgeçilmez ancak amacı tartışılır araçlarına dönüştürmüştür. Bu bağlamda bugün kitle iletişim araçlarının önce “gündelik yaşam” için bilgi üretmek, ardından “gündelik yaşam”ı yönlendirmek ve son gelinen noktada “gündelik yaşam”ı yeniden üretmek gibi güçleri olduğunu iddia edebiliriz.

Okur-yazarlığın gelişmesine koşut olarak daha popüler kitabın pazara sunulması ve çok sayıda alıcıya ulaşması sonucu yazılı malzemenin de kar elde edilebilecek bir ürün olarak anlaşılması bir bakıma ‘kitle iletişim araçları’nın işlevlerini değiştirmiştir. İletilerin çeşitli yöntemler altında yeniden oluşturulmasının kitlelerin dikkatini çektiği fark edildiğinde ‘kitle iletişim araçları’nın yaygınlığının artırılmasının ve bu araçlar yoluyla kar elde edilmesinin bir yolu da iletilerin yeniden biçimlendirilmesi olmuştur. Böylece öncelikle ‘kitle iletişim araçları’ ‘ulaştırılabilen görüşler’i ortak beğeni düzeyini yakalayabilmek adına yeniden düzenlenmiştir. ‘Ortak beğeni düzeyi’nin yakalanabilmesi bir süre sonra aynı zamanda bu beğeni düzeyinin yönlendirilmesinin ne kadar kolay olduğunu da ortaya koymaktadır. ‘Kitle iletişim araçları’ ‘ortak beğeni düzeyleri’ni hızla tüketilebilecek

gibi yeniden üretebilecek yeni yöntemler geliştirmiştir. Medyanın “gündelik yaşam”a tamamen dahil olması ya da “gündelik yaşam” tarafından emilmesiyle beraber ‘kitle iletişim araçları’nın tüketime dayalı yeni yaşam biçimleri oluşturmadaki gücü tartışmasız bir hale gelmiştir. Bu bakımdan medyanın ne tür bir gerçekliği sunduğu ya da gerçekte iletilerinin ‘gerçek’le ne ölçüde ilişkide olduğu soruludur. Medya görsel ve işitsel gücü sayesinde kitlelerin dikkatini bir anda ileti üzerinde toplayabilmekte ancak bu iletiyi yaratırken belirli bir seçme işlemi yapmakta kısaca kendisine özgü bir dilden yararlanmaktadır. Göstergelerin böyle bir dil aracılığıyla düzenlenmesi ve bu düzenlemenin görüntüyle desteklenmesi iletilerin ‘gerçek’liği yansıttığı duygusunu arttırmaktadır. Ancak bir kere daha vurgulamak gereklidir ki medya gerçeği olduğu gibi sunmaktan çok onda bir seçme işlemi yaparak belirli görüşler çerçevesinde yeniden düzenleyerek “gündelik yaşam”ın anlamlarını üretebilmektedir. Bu anlamlar tüketime yönlendirmek gibi amaçlara sahip olabileceği gibi erk teknelci ideolojik görüşler çerçevesinde de biçimlendirebilir. Önemli olan kitleler adına “gündelik yaşam”ın yeniden üretilmesi ve bireysel tercihlerin “gündelik yaşam”ı yönlendirmek yerine onun içinde kalmayı sağlayacak biçimde denetlenmesidir. “Medya, ‘gerçekliği’ yalnızca yeniden üretmiyor, tanımlıyordu. Gerçeklik tanımları, tüm bir (geniş anlamda) dilsel pratikler yoluyla desteklenip üretiliyordu ve bu dilsel pratikler aracılığıyla ‘gerçek’in seçilmiş tanımları temsil ediliyordu. Ama, temsil etme (representation), yansıtmadan çok farklı bir nosyon. Temsil etme, aktif bir seçme ve sunma, yapılandırma ve biçimlendirme işini ima eder: yalnızca zaten var olan anlamı aktarma değil, ama daha aktif bir şeylere anlam verme işini ima eder. Söz konusu olan bir anlam pratiğidir, anlam üretimidir: Daha sonra ‘anlamlandırma pratiği’ (signifying practise) olarak tanımlanan iş. Medya, anlamlandırma failiydi (agent). Bu anlamlandırma sürecinin beslendiği tamamen yeni bir pratikler nosyonu ‘içerik analizi’nin masum bahçesine müdahalede bulundu. Mesaj şimdi aşıkâr ‘mesajı’ bazında değil, ideolojik yapılanışı bazında analiz edilmek zorundaydı.”⁷⁴

Medyanın bu yeniden ‘anlamlandırma’ ve ‘gerçek’ üretme sürecini en iyi başaran ‘kitle iletişim aracı’ysa tartışmasız olarak televizyondur. Don R. Pember’in

⁷⁴ Der.Küçük 88.

da belirttiği gibi “Başlangıçta Tanrı insanı kendi suretinde yarattı; ve insan radyoyu yarattı, ve bundan sonra televizyonu radyonun suretinde yarattı.”⁷⁵ Radyonun devamı niteliğinde ancak hem görsel hem işitsel nitelikleri olan ve bu yüzden daha güçlü olan televizyon bugün “gündelik yaşam” kavramını değişik biçimde kurgulamaktadır. Bugün “gündelik yaşam” kavramını ‘televizyon dan ayrı bir biçimde kurgulamak olası değildir. Televizyon ve etkileri her yerdedir bir bakıma televizyon yaşamı yeniden biçimlendirme gücünü ‘kitle iletişim araçları’nın en önünde sürdürmektedir. Televizyonun kullanım nedenlerine baktığımızda artık yalnızca ‘haber alma’ işlevinin yeterli olmadığını görmekteyiz. Televizyon eğlendirmektedir boş zaman değerlendirmek, dinlenmek, yenden üretilen “gündelik yaşam”ı takip edebilmek için gereklidir. Ancak televizyon “gündelik yaşam”la ilişkili kavramları açık ve anlaşılır bir biçimde izleyiciye aktarmamaktadır. İletiler basit ve anlaşılır görünmesine rağmen iletiler yeniden daha derinlikli okunduğunda bir çok farklı amacın iletilerin içine işlediği açıktır. Tüketimi arttırmak, varolan düzeni korumak ve erk tekelci ideolojinin sürekliliğini sağlamak adına iletilerin içine bir çok anlam yerleştirilmektedir. Bu anlamların doğrudan görünmemesini ancak toplum tarafından hızla özümsemesini sağlayan en büyük etmenlerden biri eğlencedir. Eğlence de iletilerin içine işlemekte ve seyircileri eğlendirirken aslında farklı amaçları yerine getirmektedir. Kısaca televizyonun hangi iletiyi hangi amaçla aktardığını anlamak ve iletinin hangi anlamları yansıttığını yakalayabilmek çok güçtür Çünkü her şey bir anda olmaktadır iletiler modern dünyanın giderek hızlanan zamanına uygun olarak izleyiciye bir anda ulaşmaktadır. Bu bir an ya da hız aynı zamanda “gündelik yaşam”ı da her gün yeniden kurgulamaktadır. Hızın artışı iletilerin üstünde düşünülmesi ve anlaşılması için gerekli süreyi ortadan kaldırmakta, iletiler izleyicilerin yaşamlarına neredeyse işlenmektedir. “Ancak bir mesajın televizyona çıkması için ödenmesi gereken bedel yalnızca para ya da güç değildir. Sözdizimi oldukça gevşek olan çok anlamlı bir metnin içine karışmayı kabul etmektir. Dolayısıyla bilgi ile eğlence, eğitim ile propaganda, dinlence ile hipnoz hepsi birden televizyon dili içinde bulanıklaşır. Seyrin gerçekleştiği bağlam, izleyicinin aşına olduğu, kontrol edebildiği bir bağlam olduğundan bütün mesajlar evin ya da eve benzer bir ortamda (geride kalan gerçekten geniş ailelerden biri olarak spor kulüpleri örneğin) alınır. Gerçek savaşa ilişkin berbat görüntülerin macera

⁷⁵ Don R. Pember, *Mass in America*, (w. place: Science Research Associates, 1974) 175.

filmlerinin bir parçası olarak algılanabildiği, bu mesajların normalleştirilmesi sürecinin temel bir etkisi vardır: Bütün içeriğin bireyin imge çerçevesine yerleştirilmesi. Dolayısıyla hayatımızın sembolik dokusu olduklarından, nasıl gerçek deneyimler rüyalar üzerinde işliyorsa, kitle iletişim araçları da beynimizin işleyeceği hammaddeyi sağlayarak bilincimizi ve davranışlarımıza işleme eğilimindedir.”⁷⁶ Kısaca televizyon’un bulanık ve karmaşık iletileri gerçekte artık izleyiciyi atlayarak doğrudan “gündelik yaşam”ın içine işleyebilmektedir. Aslında bu oldukça anlaşılır bir olgudur çünkü ‘izleme’ ediminin kendisinin gerçekte böyle sorunlu bir yapısı vardır. Yalnızca izlenen, karşılıklı etkileşimi ortadan kaldıran ve bireyin düşüncelerini hiçe sayan bir ekrandır söz konusu olan. İzleme edimi “gündelik yaşam”ın önemli bir bölümüne hakim olduğundaysa izleyicilerin kendilerine has düşünce ve edimler üretmeleri giderek anlamsızlaşacaktır. Zaten izleyiciler ‘izleme’ ediminin içerdiği bir tembelleğe alışarak kendi özelliklerini yansıtan düşünce ve edim üretme sürecinden dışlanacaklardır. “Televizyonla ilgili en iyi saptama insanların onu *izlemeleridir*; adına “televizyon” denmesinin nedeni de budur. Ve insanları izledikleri izlemekten hoşlandıkları şey hareketli resimlerdir –kısa süreli ve durmadan değişen milyonlarca resim. Görsel ilginin gerekliliğini karşılamak, yani gösterinin değerlerini karşılamak amacıyla fikirlerin içeriğinin geri plana atılması zorunluluğu bu aracın (medium) doğasından gelmektedir.”⁷⁷

Televizyonun yalnızca izleniyor olmasının sonucu kitlelerin yukarıdan yönlendirilmeye ve onlar adına anlamlar üreten araçların yaratacağı “gündelik yaşam”lar içinde kalmaya mahkum olmalarıdır. Televizyon yalnızca kendine özgü “gündelik yaşam” uygulamalarının yaratılmasını engellemez bu yönde bir tembelleği ve kabullenmişliği de beraberinde sürükler. Televizyonun bu biçimde kitleleri tembelleştirme yöntemi konumuz olan şenlik ve eğlence kavramlarını televizyon içinde nasıl kullanıldıklarına bakarak da anlayabiliriz.

Bu bağlamda televizyon aynı zamanda eğlendiremeye yönelik bir araçtır. Öncelikle kitleleri eğlence içinde oyalamak ve “gündelik yaşam”ı daha cazip hale

⁷⁶ Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür; Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005) 450, 451.

⁷⁷ Neil Postman, *Televizyon Öldüren Eğlence; Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, çev. Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994) 104.

getirerek var olan sistemin sürekliliğini sağlamak eğlenceyle mümkün görünmektedir. Aynı zamanda eğlence tüketimi arttırmanın başlıca yöntemlerinden biridir. Söz konusu olan yalnızca alışveriş merkezleri gibi tüketimi arttırmaya yönelik uzamlar yaratmaktan geçmez. İletilerin eğlenceyle ilişkilendirilerek çekici hale getirilmesi tüketim nesnelere eğlencenin üretilebildiği bir dünyaya ait nesnelere gibi gösterilmesi de tüketimi arttırma yönünde kullanılan yöntemlerden biridir. Sadece pazara sunulan ürünler değil televizyonun kendi reytinglerini arttırarak daha izlenebilir olması ve daha çok kişinin dikkatini çekmesi de eğlenceyle beraber oldukça basitleşmektedir. “Televizyon aygıtımız bizi dünyayla hep yakın ilişkide tutar, ama bunu bize gülümseyen çehremizin hiç değişmediği bir yüzle yaptırır. Sorun, televizyonun bize eğlendirici temalar sunması değil, bütün temaların eğlence olarak sunulmasıdır ve bu da bambaşka bir sorun oluşturur. Başka bir deyişle ifade edersek: Eğlence, televizyondaki her türlü söylemin üst-ideolojisidir. Neyin gösterildiğinin ya da hangi bakış açısının yansıttığının hiçbir önemi yoktur; her şeyin üstünde tutulan varsayım, hepsinin bizim eğlenmemiz ve haz almamız gözetilerek sunulmasıdır. Bu nedenle, bize her gün trajedi ve barbarlık örnekleri sunan haber programlarında bile televizyon muhabirlerinin bu haberleri “yarınla ilişkilendirme” teranelerini dinleriz. Peki ne adına? Birkaç dakikalık cinayet ve sakatlama görüntülerinin bir ay boyunca uykusuz geceler yaşanmasına neden olacak malzemeyi meydana getireceği düşünülür. Televizyon muhabirlerinin, “haberler”in ciddiye alınmayacağını bildiğimiz için, deyiş yerindeyse her şeyin eğlenceye çevrilmesi önerilerini kabul ederiz.”⁷⁸ Kısaca şenlik dilinin televizyon içinde kullanılması en çok karşılaştığımız olgulardan birisidir. Ancak eğlencenin ya da şenliğin bu biçimde kullanılması beraberinde çok önemli sorunları taşımaktadır. Çünkü şenlikler ve şenliğe içkin olarak tanımladığımız eğlence kavramı bu bağlamda izlenerek üretilemez bizzat katılımı gerekli kılar. Şenlik ve eğlence ancak katılımcılarıyla beraber başlar. “Aslında karnaval, sahne ışığı nedir bilmez; başka bir deyişle aktörler ile seyirciler arasında herhangi bir ayrım kabul etmez. Sahne ışıkları bir karnavalı yok ederdi; tıpkı bir tiyatro oyununun ışıklar olmadan sahnelenememesi gibi. Karnaval insanlar tarafından seyredilen bir gösteri değildir; insanlar onun içinde yaşarlar, herkes ona katılır, zira karnaval fikrinin kendisi bütün insanları kucaklar. Karnaval olduğu sürece, onun dışında başka bir hayat yoktur. Karnaval zamanında

⁷⁸ Postman 99, 100.

hayat sadece onun yasalarına tabidir, yani onun kendi özgürlüğünün yasalarına.”⁷⁹ Şenliğin yasaları herkesi katılımcılara dönüştürürken, eğlence de bu dönüşüme katkıda bulunan ve katılımcılarıyla anlamlı hale gelen bir edime dönüşür. Ancak televizyon eğlenceyi yada şenlik dilini bu biçimde kullanmaz. Şenliği ya da eğlenceyi ‘izlenebilir’ bir edime dönüştürür. İşte tam da bu yüzden şenlik ya da eğlencenin içeriğini boşaltarak kendi anlamlama sistemi dahilinde yeniden doldurur. Şenlik gibi etkinlikleri katılımcılarından soyutlayarak televizyon sayesinde tüketilebilen nesnelere dönüştürür. Bütün ‘kitle iletişim araçları’ daha yaygın hale gelebilme için ‘eğlence’ kavramına yaslanır. İçeriklerini ‘eğlence’yle ilişkili hale getirir ya da bizzat kendilerinin ‘eğlendiren’ nesnelere gibi piyasaya sunulmasına olanak tanır. “Yirminci yüzyılda, eğlence yatırımlarının gelişiminin toplumsal ve kültürel tarihi, daha çok yeni kitlesel eğlence endüstrilerinin kurulmasıyla ilgiliydi. Daha önce sözünü ettiğimiz sinemaya ek olarak burada, kitlesel yayıncılıktan, radyo ve televizyon endüstrilerinin yükselişinden ve aynı çizgide yer alan popüler fotoğrafçılık, video kayıtları ve popüler müzik kasetlerinden bahsetmemiz gerekir. Son zamanlarda, evlerdeki ya da galerideki makinelerle oynamak üzere geliştirilen elektronik oyunlar eğlence endüstrisinde yapılan yüksek sermaye yatırımlarının bir başka örneğidir. Bu endüstriler her yaşam biçimi türü için özel bir öneme sahiptir. Bunun nedeni, yalnızca katılımcıların **boş vakitlerinin** büyük bir kısmını alması değil, üretim ve sunuş aşamasında çok sayıda insana iş olanağı sağlaması ve pazarlarını sürdürebilmek için büyük sermaye yatırımlarına gereksinim duymasıdır.”⁸⁰ Böylece aynı zamanda bu tür ürünlerin üretilmesini sağlayan bir kitle yeni iş olanaklarına kavuşur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken aynı kitlenin tüketim açısından hedef kitle olmasıdır ve kendi ürettikleri ürünleri tüketmelerinin beklenmesidir. Kitleler böylece kendi ürettikleri nesnelere tüketmek için çalışmak zorunda kalırlar. ‘Eğlence’ de modern yaşamda üretime ve tüketime tabi olan bir nesne gibi düşünülmelidir çünkü nesnelere ya da uzamlara eklenerek onların bir parçasıymış gibi pazara sunulmaktadır. Kitleler ‘eğlenmek’ istediğinde de bir tüketim sürecinin içine girmektedirler. Ancak bu tüketimi gerçekleştirebilmek için bireysel anlamda gerekli maddi bireysel donanımın sağlanması için ‘çalışma’ ediminin gerçekleştirilmesi gerekecektir. Bir bakıma ne kadar çok para kazanırsanız

⁷⁹ Mihail Baktin, *Rabelais ve Dünyası*, çev. Çiçek Öztekin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005) 34.

⁸⁰ David Chaney, *Yaşam Tarzları*, çev. İrem Kutluk, (Ankara: Dost Kitabevi, 1999) 33, 34.

eğlenmek için de o kadar çok olanağa ulaşırsınız. Bu yüzden eğlenmek için de çalışmanız gerekir. Kısaca gerçekte ‘çalışma’ ediminden bağımsız olarak düşünülmesi gereken ‘eğlence;’ edimi ‘çalışma’ ya ve “gündelik yaşam” a eklenilerek onun bir parçası haline gelir. “gündelik yaşam”ın tüketim dili ‘eğlence’yle iç içe geçtiğinde bireyler daha çok eğlenebilmek için daha çok çalışmak zorundadır. Bu bağlamda eğlence modern yaşamda herkesin zaten sahip olduğu bir edim değildir. Belirli çalışma koşulları ve tüketimle ulaşılabilecek bir eylemdir.

Ancak ‘eğlence’ edimini nesnelere ya da koşullarla ilgili bir takım şartlara bağladığımızda ne ölçüde ‘eğlenme’nin kendisinin ortaya çıkabileceği sorunlu hale dönüşmektedir. Çünkü eğlence artık donanımda olan nesne ve göstergelerin bir parçasıymış gibi sunulmaktadır ve gerçekten bir nesnenin ya da göstergenin tüketilmesi ne oranda eğlenceyle ilişkidir. Bu sorun özellikle televizyon ya da kitle iletişim araçlarının dilini belirlemede başat hale gelen reklamcılık açısından da böyledir. Şenliklerin ya da eğlencenin metalaştırılması ve televizyon aracılığıyla izlenebilir programlara dönüştürülmesi beraberinde reklamcılığın da yararlandığı farklı bir tüketim uzamına göndergede bulunmaktadır. Bir televizyon programı aracılığıyla şenlikleri ya da eğlenceyi izlenebilir kılmak sadece izleyicinin dikkatini çekerek reytingini arttırmaz. Aynı zamanda şenlik ve eğlence diliyle tüketime dayalı daha çekici bir yaşam sunma işine soyunur. Çünkü şenlik yaşamı her yüzyılda “gündelik yaşam” karşısında dikilebilen en güçlü ve çekici etkinliklerden biridir. Televizyonsa sahte göstergeler ve buna dayalı sahte yaşamlar üretme gücüyle karşımızda dikilir. Televizyon aynı zamanda ‘eğlence’ ve ‘şenlik’li göstergeler ürettiğinde şenliklerin cazibesi ve gücünden yararlanarak daha çok izleneceğinin farkındadır. Ancak televizyon aracılığıyla tüketilen ‘şenlik’ ya da ‘eğlence’ gerçek anlamlarını ifade etmezler. Bir bakıma televizyonla ters yüz edilerek içleri boşaltılır. Tüketim ters yüz etmenin yeni amacıdır ve ters yüz edilmiş şenlik kitlelere daha eğlenceli bir yaşam önerisi sunulur. Ancak bu yaşam sahtedir çünkü bu yaşam ulaşabilmenin yolu belirli nesnelere tüketmekten geçmektedir. Özellikle televizyon dilinin ve tüketim amacının en belirgin biçimlerinden birini aldığı reklamcılık daha iyi yaşamlara ulaşabilmenin yolunu pazarladığı ürünle ilişkilendirir. “Simülasyon gerçeğin boş ve saf biçimidir: televizyonu izleyin yeter. Küçük ekrandan yansıyan tüm gerçek olaylar, kusursuz bir kendinden geçme ilişkisi içinde art arda sıralanmaktadır. Bir başka deyişle gerçek olayların anlamsız ve kesintisiz bir

biçimde art arda dizilmesini sağlayan şey, baş döndürücü ve streotipleşmiş, gerçek dışı ve aşıp geçilmiş özelliklere sahip olmalarıdır. Kendinden geçmiş (Saflaştırılmış ya da içi boşaltılmış) biçim: Reklamın nesnesi işte budur. – Markanın boş ve saf biçimi içinde yok oluncaya kadar döndürülen kullanım ve değişim değerleri...”⁸¹

5.2. ÇAĞCIL YAŞAMI EYLETEN TÜKETİM VE REKLAMLAR

Modern yaşamın giderek artan üretim araçları ve ilişkileri biçiminde örgütlenmesi ‘tüketim’ kavramını beraberinde sürüklemiştir. Fabrikalarla birlikte çok sayıda ürün üretilebilir hale gelmiş ve bu ürünlerin satın alınması için belirli yöntemler geliştirilmiştir. Bu noktada anımsanması gereken tüketim kavramının satın almakla ilişkili olmakla beraber daha farklı bir anlam ifade ettiğini fark etmekten geçer. Tüketmek Türkçe sözlükte şu anlama gelmektedir. “1 kullanarak, harcayarak yok etmek, sonunu getirmek, hiç kalmamasını sağlamak, hiç bırakmamak, bitirmek.”⁸² ‘Yok edilen’ ya da ‘bitirilen’ herhangi bir ‘şey’ e sahip olmanın yolu onu yeniden satın almaktan geçmektedir. İşte tüketim böyle bir mantık üzerinde yükselir ve kolayca ‘Yok edilen’ ürünler yaratarak yenilerinin tüketilmesini sağlar. Bunu kitlesel olarak düşündüğümüzdeyse tüketime yönlendirme işleminin sağlanması için tüketim nesnelere kitlelerin fark etmediği yapay bir gereksinim ya da bağımlılık duygusuyla işlenmesi önemlidir. Bunun içinse tüketim adına uzamlar üretmek gerekir. ‘Daha iyi’, ‘daha mutlu’, ‘daha eğlenceli’, ya da ‘daha şenkli’ bir uzam tüketicilere sunulur ve bu uzama ulaşmak için belirli nesnelere tüketim anlamında anahtar nesnelere dönüşür. Bu anlamda tüketim ‘gündelik yaşamı’nın bütün göstergelerinin içine işlemiştir ve bu anlamda “gündelik yaşam” dilinin de belirleyicilerinden biridir. Tüketimden söz edildiğinde söz konusu olan bireysel tüketim değildir. Çok sayıda insan tüketime katılmaktadır ve bireysel seçimler gibi gözükse de tüketim etkinliği gerçekte kitlesel bir kavram olarak anlaşılmalıdır. Bireyler tüketim esnasında birbirlerinden farklı ürünler alıyor gibi görünse de gerçekte tüketim kültürüne dönüşen bir ortaklaşma söz konusudur. Teker teker bireylerin tükettikleri bütün bu ürünlerin kitlesel arka planı ve bu ürünlerin tüketilmesini

⁸¹ Jean Baudrillard, *Çaresiz Stratejiler*, çev. Oğuz Adanır, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002) 3,4.

⁸² Püsküllüoğlu 172.

sağlamak amacıyla geliştirilen ve yaşamın her uzamına yayılan çok sayıda araç sayesinde, 'tüketim' her gün "gündelik yaşam"ı bir bakıma yeniden 'üretmekte' ya da 'tüketmektedir.

Tüketimin sürekliliği pazara sunulan ürünlerin talep edilmesiyle mümkündür. Ancak modern yaşamla gelişen üretim anlayışında üretim kitlelerin talepleri doğrultusunda yapılmaz. Çok sayıda mal ve hizmet üretilir ancak hedef kitlenin gereksinimlerinden çok hedef kitlenin yönlenebileceği tüketim nesnelere üretilir. Ardından kitlelerin bu ürünleri talep etmeleri ya da bu ürünlere yönelmelerini sağlayan araçlar devreye girer. Reklamcılık böyle bir anlayışla ilişkilidir. Reklamlar bireyleri ya da kitleleri çoğu zaman gereksinim duymadıkları nesnelere tüketirebildiğinde başarılıdır. Ancak başlangıçta reklamcılık pazara çıkartılması düşünülen malları tanıtmayı ve onlarla ilişkili bilgi vermeyi amaçlayacak biçimde gelişmiştir. Banu Dağtaş bunu Reklamın evriminde birinci dönem olarak adlandırır. "Bu dönem reklamcılığın *ürün merkezli* olduğu dönemdir. Reklam iletileri *rasyoneldir* ve neden ürünün kullanılması gerektiğini açıklar. *Yazılı metin* reklam metninin esas kısmını oluşturur. Reklam metninde ürün işlevi, fiyatı ve faydalarından bahsedilir."⁸³ Reklamcılığın bu aşamasında ürünle ilgili gerçek bilgileri tüketicilere ulaştırmak yeterlidir. "Üretici işletmeler açısından hızla artan bir rekabet baskısı, tüketici ile doğrudan iletişim kurmanın olanaksızlaşması, üretilen mal ya da hizmeti tercih etmesini sağlamak için tüketicinin ikna edilmesi gibi pek çok sorunun çözümü büyük ölçüde reklamdan beklenmektedir. Tüketici açısından ise reklam, kendi gereksinimlerini tatmin etmek üzere pazara sunulmuş binlerce ürün içinden kendi yararına en uygun ve rasyonel olanı tercih etmesine yardımcı olacak bir rehber görünümündedir. Günümüz tüketicisi için reklam, çeşitli mal ve hizmetleri tanıtan, tanıtmakla kalmayıp bunları nereden, nasıl, ne fiyatla elde edebileceğini ve ne şekilde kullanılacağını tanımlayan ve bu yapısıyla tüketiciye zaman kazandıran bir unsurdur; işin güzel yanı, tüm bunları gerçekleştirirken de çoğu zaman kendisini eğlendirmesidir."⁸⁴ Gerçek anlamda tüketime yönlendirmek çok daha ayrı bir olgudur ve bireyin istek ya da gereksinimlerine göre tüketimi sağlamaktan çok bu

⁸³ Banu Dağtaş, *Reklamı Okumak*. (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2003) 80.

⁸⁴ Füsun Kocabaş, Müge Elden, Nilay Yurdakul, *Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004) 59, 60.

gereksinim ve isteklerini yönlendirilerek ya da yeniden üretilerek tüketimin sağlanması hedeflenmiştir. Zamanla daha çok ürünün piyasaya sürülmesi ve buna koşut olarak teknolojinin gelişmesi, reklamcılığın ve gücünün artmasıyla, reklamların kitleleri tüketime yönlendirmekteki gücü fark edildi ve reklamlar yalnızca tüketiciyi ürünle ilgili bilgilendirmekten daha farklı amaçlara yöneldi. Kısaca önerilen ‘daha iyi’ bir yaşam olsa bile sistem aslında ‘daha çok tüketim’i yaratabilmekteydi. Böylece yukarıda da belirttiğim gibi reklamcılık kitlelere artan üretimi karşılayabilmek için gereksinim duymadıkları malları bile tükettirebilmek yönünde gelişti. “Tüketiciler kapitalizmde o kadar önemli rol oynamaya başladı ki, kendi kendilerine karar almalarına izin verilemezdi. Sonuçta insanların bu kararları almasına “yardımcı olmak” üzere tasarlanmış modern reklamcılık gelişti. Bu aşama, üretim toplumundan tüketim toplumuna geçişte bir ilk aşamayı temsil ediyordu.”⁸⁵ Böylece tüketim için bir hedef kitle üretildi ve bu hedef kitlenin eğilimleri de reklamcılık açısından önem kazandı. Reklamların hedefi ürünü tanıtmaktan daha çok o ürünün her nasıl olursa olsun satışını sağlamaya yöneldi ve hedef kitlelerin dikkatini çekebilmek için reklamcılıkla bir çok yeni yöntem geliştirildi. “Savaş sonrası Avrupa’ında, bu yapısal değişimin bir parçası da reklam aygıtının çağdaşlaşmasıdır. Bu çağdaşlaşmanın evreleri, pazarlamanın uluslararasılaşma sürecinin gelişimi ve geçtiği dolambaçlı yollar konusunda açıklayıcıdır. Önceleri yalnızca bir “satış yönteminin çağdaştırılması tekniği” olarak görülen reklam, artık kamu alanının merkezi durumuna gelmiş ve iletişimin tecimselleştirilmesine neden olmuştur. Reklam, “teknik yeniliğin” üretimine özgü bir alandır. Yani görsel-ışitsel oyunlarla izleyicinin dikkatini birden çekmeyi sağlar. Bu nedenle de kitle kültürünün avangard laboratuvarı niteliğindedir.”⁸⁶ Reklamcılık üreticiler ve tüketiciler arasında iletişimin ekonomik kaygılara dayandığı yeni bir dil yarattı ve belirli kavram ve edimlerden yararlanmanın tüketimi arttırdığını fark etti. Duyguların devinime geçirilmesinin tüketimi arttırmada ki gücü reklamcılık açısından en çok kullanılan yöntemlerden biri haline geldi. Böylece kitlelerin “gündelik yaşam” aracılığıyla ulaşmalarının zor olduğu ancak ulaşmayı istedikleri bir çok duygu ve edim tecimsel amaçlarla reklamlarda kullanılmaya başlandı. ‘Özgürlük’, ‘başkaldırı’,

⁸⁵ George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, çev. Şen Süer Kaya, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000) 51.

⁸⁶ Armand Mattelart, *İletişimin Dünyasallaşması*, çev. Halime Yücel, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001) 82.

'haz', 'mutluluk', 'neşe', 'sevinç', 'eğlence' gibi kavramların tüketime sunulan nesneye eklemeli ve onun bir parçası gibi sunuldu. Ancak elbette bu kavramlar nesnelere bir özelliği değildi ya da tüketim bu kavramlara ulaşmayı sağlayacak bir araç değildi.. Gerçekte bütün bu kavramlar en çok şenlik zamanına içkin ve bu denli cazip olmalarının nedeni de şenliklere gönderge olarak bulunarak "gündelik yaşam"ı kırmakla ilgili bir olasılığı peşlerinden sürüklemeleriydi. "Geç dönem kapitalizmin tüketim toplumunda herkes bir tüketicidir. Tüketim, ister maddi-işlevsel (yemek, giyinme, ulaşım) isterse de göstergebilimsel-kültürel (medya, eğitim, dil) olsun, yaşam kaynaklarını ele geçirmenin tek yoludur. Kuşkusuz bu iki tüketim biçimi arasında yapılan ayırım sınıf çözümlemeyi kolaylaştırmak içindir –tüm maddi-işlevsel kaynaklar göstergebilimsel-kültürel kaynaklarla iç içedirler. Araba yalnızca bir ulaşım aracı değildir, aynı zamanda bir konuşma eylemidir de; yemek pişirme yalnızca bir yemek hazırlama eylem, değil, aynı zamanda iletişim kurma yoludur. Lévi-Strauss'un bir terimini eğip bükersek, geç dönemin kapitalizmin bütün metalleri "kendileriyle konuşulacak birer eşyadır". Bu ürünlerin konuşma potansiyelleri ekonominin etkisi altında olmadığı için, parası doğrudan ödenen (giyecekler, yiyecekler, mobilyalar, kitaplar), bedeli dolaylı olarak ödenen (televizyon, radyo) ve görünüşte "bedava" olan metaller (dil, jest) arasında ayırım yapmanın hiçbir anlamı yoktur. Dilsel kaynaklar, toplumumuzdaki ekonomik kaynaklardan hiç de daha adil bir şekilde dağıtılmamışlardır. Bedenlerimizle dile getirdiğimiz anlamlar, televizyonun anlamları ya da kendisinden yararlanarak evimizi döşediğimiz bir katalogun anlamları kadar toplumsal iktidarın aktörleri tarafından yönlendirilip dağıtılmaktadırlar."⁸⁷ Bu noktada anlamların farklı bir dolanım süreciyle ilişkiye geçtiğini gözlemlemekteyiz. Anlamlar açıkça tüketim mantığı içinde nesnelere aitmişçesine algılanmaktadır. Bir anlama sahip olmak için bir nesne tüketmek gerekmektedir. Böylece nesnelere gerçekten 'kendileriyle konuşulacak nesnelere' ya da anlam aktaracak nesnelere gibi algılanmaktadır. Ancak tüketim mantığı yalnızca bu tanımla anlatılamaz. Lévi-Strauss'a göre yaptakçı ya da yabancı; "nesnelere "konuşmakla" kalmaz yalnız, nesnelere aracılığıyla da konuşur."⁸⁸ Lévi-Strauss, söylen dilinin de temel özelliğini de bu biçimde belirtmektedir. Bu bakımdan ilkel insan bilinmeyenle ilişki kurabilmek adına nesnelere kullandığında bir bakıma

⁸⁷ John Fiske, *Popüler Kültürü Anlamak*, çev. Süleyman İrvan, (Ankara: Ark Yayınları, 1999) 48,49.

⁸⁸ Strauss 46.

nesnelere anlamlar üretmektedir. “Burada artık nesnelere cansız veya kayıtsız özdekler olarak söz edemeyiz. Tüm nesnelere ya iyi huylu ya da zararlı, dost ya da düşman, bize yakın ya da uzak, us çelici ve büyüleyici ya da itici ve korku vericidirler. İnsan yaşantısının bu temel biçimini yeniden kurabiliriz. Çünkü bu biçim, özgün gücünü uygar insanın yaşamında bile hiçbir zaman yitirmemiştir. Şiddetli bir heyecan baskısı altında kaldığımız zaman, yine tüm nesnelere bu üzümlü tasarımına sahip oluruz. Onlar artık her zamanki görünümünde değildir. Birdenbire görünümünü değiştirir, tutkularımızın, sevgi ve nefretimizin, korku veya umutlarımızın renklerine bürünürler.”⁸⁹ Bu anlamda geçmişte nesnelere eklenen ya da onlardan türetilen anlamlar “gündelik yaşam”ın ayin diline uygun olarak sürdürülebilmesi için gerekiyordu çünkü “gündelik yaşam”ın kendisini bilinmeyenle kurduğu ilişki bağlamında biçimlendirmekteydi. Kısaca ilkel insan açısından anlam üretme süreçleri doğayla bağlantı kurma ve yaşam bilgisi üretmeye yaramaktaydı.

Modern yaşama geldiğimizde nesnelere yeniden anlamların eklendiğini görmekteyiz. Ancak anlamlar doğayla ya da bilinmeyenle iletişim kurmak adına düzenlenmemektedir. Anlamlar kitleler adına üretilmekte ve kitlelerin tüketime dayalı “gündelik yaşam” içinde kalması öngörülmektedir. Özellikle reklamlarla kitlelere ulaşan ‘özgürlük, ‘huzur’ gibi eklenmiş iletilerin temelinde tüketim hedefi yatmaktadır. Böylece bir bakıma modern insan da ‘nesnelere konuşmakla kalmıyor nesnelere aracılığıyla da konuş’ maya başlıyor. Daha güzel bir kıyafet ya da ‘kendine güven’ için gerekiymiş gibi algılanan yeni bir otomobil olarak tüketimin yeni uzamına dahil oluyor ve bu nesnelere bir bakıma ‘şenlik’ dili tarafından üretilen ancak tüketimle ters yüz edilerek içleri boşaltılan kavramları “gündelik yaşam” a eklediğini düşünüyor.

Böylece gerçekte bu anlamları ya da duyguları üretmesi mümkün görünmeyen nesnelere oluşan bir dünya içinde yaşamlarımızı sürdürürüz. Geçmişte bilinmeyenle ya da doğayla kurulan ilişkinin yerine tüketim nesnelere ve tüketimle kurulan ilişkiyi “gündelik yaşam”a yerleştiririz. Yaşamın her alanı tüketim için yaratılmış uzamlarla doludur ve zaten tüketimin kendisi “gündelik yaşam” dili içinde sürekli devinime geçirilen bir kavramdır. Alışveriş merkezleri gibi sadece

⁸⁹ Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla Arat, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997) 99.

tüketim uzamlarının yaratılmasında da nesnelere aracılığıyla doğaya ulaşmaya çalışan ancak yalnızca daha çok tüketen modern insanın betimlemesi bulunmaktadır. George Ritzer tüketimin bu yeni anlamını alışveriş merkezlerinin ‘tüketim katedralleri’ çevrildiğini göstererek anlatır. Alışveriş merkezleri yeni dünya düzeninin “tüketim katedralleri”dir. “Bu tür din merkezleri gibi alışveriş merkezleri de, insanların festivallere katılma ihtiyaçlarının yanı sıra birbiriyle ve doğayla (ağaçlar, bitkiler, çiçekler) ilişki kurma ihtiyacını karşılayan yerler olarak görülür. Alışveriş merkezleri, geleneksel olarak tapınakların sağladığı türde bir merkezilik sağlar ve benzer bir denge, simetri ve düzene sahip olacak şekilde inşa edilirler.”⁹⁰ Tüketim uzamları yalnızca alışveriş merkezleriyle sınırlı kalmaz. Aynı zamanda doğrudan şenlik diline dayalı uzamlar da yalnızca tüketim için üretilmektedir. Kumarhaneler ya da Disneyland gibi uzamlar tüketim uzamlarının eğlenceyle ilişkili olarak anlaşılması bakımından önemlidir. Ayrıca büyük müzikallerin ya da gösterilerin günümüzde bir pazarlama işlemine tabi tutularak kitlelere sunulduğu böylece tüketim mantığının egemenliği altında bu gösterilerin düzenlendiğini söyleyebiliriz. Kısaca eğlence sektörü olarak gelişen kavramın çok çeşitli yansımaları aslında şenlik zamanını yeniden ortaya çıkararak kitlelerin dikkatini çekmeye çabalamaktadır. Ancak tüketimin amaçlandığı her edim kitleleri daha çok “gündelik yaşam” içinde sabitlediğinden ve şenliğin gerçek anlamını olan “gündelik yaşam”daki kırılmanın gerçekleştirilememesinden kitleler “gündelik yaşam” dan kaçamamaktadırlar.

5.3. ÇAĞCIL YAŞAMDA EĞLENCENİN KONUMU

Şenliğin tarihsel içeriğine baktığımızda şenliğe içkin olan bütün kavramların beraberinde bir sınırsızlık duygusu ürettiğinden de söz etmiştik. Ancak bu sınırsızlık duygusunun “gündelik yaşam”ın sınırlı olanaklarına karşılık olarak geliştirildiğini çünkü bir kez “gündelik yaşam”ın kırıldıktan sonra bütün kavramlarının ters yüz olduğunu vurgulamıştık. Bir bakıma şenlikler özellikle Dionysos’la beraber bilinçle bilinçaltının yer değiştirdiği ve bireylerin “gündelik yaşam” karşısında karanlıkta kalan isteklerin ortaya çıkarak ‘eğlence’ edimiyle yönlenebildiği etkinliklerdi. Bu bakımdan bireyler karanlık ve aydınlık olarak değerlendirebileceğimiz bir karşıtlık içinde kendilerini daha iyi değerlendirme ya da ‘kendilerini gerçekleştirebilme’

⁹⁰ Ritzer 26, 27.

olanağına sahiplerdi. Şenliklerin önemi bu olanağın bir tehdit olarak her zaman “gündelik yaşam” karşı bir olanak olarak varlığını sürdürüyor olmasından kaynaklanmaktaydı. Topluluklar şenlikle ürettikleri farklı yaşam biçimlerinin onlara tanıdıkları olanakların bilincinde olarak “gündelik yaşam”larını sürdürebilmekteydiler. Bu bağlamda “gündelik yaşam” geçmişte bugün olduğu kadar kurallarını bireylerine dayatma gücüne sahip değildi. Şenlikler özgürlük alanları olarak her zaman en azından bireylerin uslarında sürekliliklerini koruyor ve devinime geçmeyi bekliyordu. Modern dünyayla beraber karanlık ve aydınlık arasında ki dengenin sağlanma görevini alışveriş merkezleri, disneyland gibi tüketim uzamları, kumarhaneler hatta televizyon almaya başladı. “Sonuçta bir kimlik inşa etmek, kim olduğunuzu bilmek için kim olmadığınızı bilmeye ihtiyaç duyarsınız ve dışlanan ya da belli sınırlarla kısıtlanan malzemeler bir büyülenme ve cazibe sergilemeye ve arzuları kamçılamaya devam edebilir. “Düzenli başıboşluk” ortamlarının (karnaval, panayır, müzik salonları, gösteriler, gezintiler ve bugün konulu parklar, büyük mağazalar, turizm) cazibesi de buradan kaynaklanır.”⁹¹ Kısaca ‘başıboşluk’ tüketim adına ‘düzenlenebilir’ bir kavrama dönüştü.

Şenlikler ve şenliğe içkin olan ‘eğlence’ edimi ‘bireyin “gündelik yaşam” a meydan okuyarak kendi isteklerini korkusuzca yaşamasına ve kendisiyle bütünleşmesine olanak sağlayan etkinlikler olarak değerlendirilmelidir. Birey “gündelik yaşam” ın kuralları tarafından baskılanan ancak yinede kendisine has olan özellikleri şenlikler sayesinde yaşama fırsatını elde eder. Bu anlamda şenlikler korku ya da baskıyı ortadan kaldırarak insanın kendisiyle karşılaşmasını sağladılar. günümüz şenlik dilinin ve ona bağlı olan eğlence anlayışının daha farklı bir kullanım alanı olduğundan söz etmiştik. Şenlik dili ve eğlence nesnelere ya da anlamlara aktarılabilir tüketilebilir metalara dönüştürülmekteydi. Bu bağlamda insanın kendisiyle bir karşılaşmadan söz etmek olası değildir. Ancak bunun yanında yine tüketimle ilişkili olarak değişen eğlence ediminin bir özelliği daha vardır. Eğlence şenliklerde olduğu gibi insanın kendisiyle korkusuzca karşılaşması ya da bütünleşmesi için bir fırsattan çok insanın kendi kendisini unutmaması ya da tüketmesi üzerinde yükselmektedir. “gündelik yaşam”dan kaçma isteği her dönem var olmuştur ancak gündelik yaşam hiçbir zaman günümüzde olduğu kadar bireyin her etkinliğini

⁹¹ Mike Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, çev. Mehmet Küçük, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996)140.

içine işleyerek onu yönlendirebilen bir kavram olmamıştır. Bu yüzden bireylerin bugün gündelik yaşamı kırmaları oldukça güç görünmektedir. Bireyler bu gün gündelik yaşamı buna koşturarak da kendilerini unutmayı istemektedirler. Çünkü gündelik yaşam bireyin bütün etkinlikleri ve düşüncelerinin içine öylesine işlemiştir ki insan kaçınmak olası görünmektedir. Eğlenirken bile tüketim işleminin devreye giriyor olması gündelik yaşamın eğlence içinde de sürdüğünün bir göstergesidir. Böylece gündelik yaşamla oluşan olumsuzluklardan kurtulmanın yolu şenlik gibi daha farklı ve güvenli alanlar yaratarak onlarla karşılaşmak ya da onlara meydan okumak değil onları olabildiğince silmektir. Bu anlamda kitleler kendilerine yeni bağımlılık türleri edinerek gündelik yaşamın üstesinden geleme çalışmaktadırlar. Bu anlamda eğlence mekanları hala eğlenceyi sınırsızlaştırmaktadır hatta belki de şenlik alanlarında bile görülmeyen bir sınırsızlığa ulaşmaktadır eğlence. Ancak bu görüntüye aldanmamak gerekir. Çünkü modern dünyada eğlenen insanın amacı kendisini anımsamaktır. Kendisine dayatılan ancak ulaşılması mümkün görünmeyen bir dünya uğruna çalışmaktadır. Bu dünyanın temsilcileri parlak yaşamlarını sürdüren ve yaşamdaki olumsuzluklara aldırılmayacak gücü ellerinde tutan bireylerdir. Ancak gerçek dünya bu değildir. Gerçek dünya içinde birey her dakika çok çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır ve bunlar için ne kadar çözüm yolu üretse de modern yaşam karşısında güçsüz olduğunun farkındadır. Bu güçsüzlük ya da yenilmişlik duygusunun bir sonucu bireyin olabildiğince kendisini silmesiyle eşitlenmektedir. Birey kendisi olarak algıladığı güçsüzlüğünü silebildiği oranda kendisine sunulan dünyaya ulaşacağını zannetmektedir. Bu yüzden eğlencenin günümüzdeki sınırsızlık vurgusu da bir yanılsamadan ibarettir. Çünkü eğlence en çok kar getiren sektörlerden biridir ve varlığını ancak bireylerin yaşam biçimlerini yönlendirerek ve kitleleri kendisine çekerek sürdürebilir. Bunun için teknolojiyle her gün ürettiği yeni yöntemler bireye eğlenmek için ayırdığı boş zamanın içinde her şeyi unutmayı vad etmeye dayalıdır.

Böylece her şey gibi boş zaman da tüketim için düzenlenmesi gereken çok önemli bir kavramdır. Kitlelerin boş zamanları kontrol edilebildiği ölçüde tüketim sürekliliğini sağlar çünkü bir bakıma kitleler en büyük tüketimi boş zamanlarında gerçekleştirdiler. Diğer zaman çalışma edimi için ayrılmıştır ve bireyler boş zamanlarında tüketmeyi umdukları ürünleri ve hizmetleri üretirler. Kısır döngünün çarpıcı görüntüsü zaten bireyi sürekli olarak gündelik yaşam içinde tutabilmektedir.

Boş zaman başlı başına şenlik yaşamının üzerinde yükseldiği bir kavramdır ve “gündelik yaşam”dan bir ayrılmayı ifade etmektedir. Ancak boş zaman modern yaşamda özellikle televizyonun yaygınlaşmasıyla giderek denetlenebilen ve “gündelik yaşam”dan herhangi bir ayrılmayı ifade etmeyen bir kavramdır. Çünkü televizyon başlı başına “gündelik yaşam”ı yeniden üreten bir araçtır ve bu nedenle ‘eğlenmek’, ‘dinlenmek’ kısaca ‘boş zaman’ değerlendirmek adına televizyon izlemek sadece farkında olmadan yine “gündelik yaşam” içinde kalmayı sürdürmek anlamını taşımaktadır. Zaten ‘boş zaman’ modern yaşamda giderek değerlendirilen bir kavrama dönüşmüştür. Antik Yunan da olduğu gibi herkesin boş zamanı olması mümkün değildir. Açıkça birileri diğerlerine göre daha çok boş zaman sahibi olabilmektedir. Çünkü günümüzde eğlenceye ya da şenliğe ulaşmanın hatta dinlenebilmenin yolu da daha çok tüketimden geçmektedir. Eğlenmek ya da şenlik gibi kavramlar tüketim nesnelерinin birer parçasıymış gibi sunulduğu sürece kitleler bu kavramlara sahip olabilmek için daha çok tüketim yapmak zorundadır. Daha çok tüketirse daha çok çalışma anlamını taşımaktadır. Böylece bütün bir yıl çalışan bireyler haftas onları ya da kendilerine ayrılan sınırlı tatil sürelerinde daha çok tüketim yaparak eğlenceye ya da şenliğe ulaşmaya çalışır. Aynı zamanda boş zamana sahip olabilmenin yolu farklı bir biçimde yine tüketimden geçmektedir. Yaşamlarımızı kolaylaştırdığı varsayılan bu anlamda boş zaman üretmesi düşünülen bir çok ev aleti üretilmektedir. Bu ev aletleri gerçekten de bir bireyin bir işi yapabilme süresini oldukça kısaltmaktadır. Ancak bu aletlere ulaşmanın da bir bedeli vardır. Kısaca “Parçalanabilen, soyut, kronometrikleşmiş zaman böylece değişim değeri sistemiyle türdeş hale gelir. Zaman bu sisteme herhangi bir nesne nasıl girmişse öyle girer. Zaman hesabı nesnesi olarak herhangi bir ticari mal (özellikle para) karşılığında değiş tokuş edilebilmelidir ve edilmek zorundadır. Ayrıca nesne/zaman kavramı tersine çevrilebilir bir değere de sahiptir. Tıpkı zamanın nesne olması gibi üretilen nesnelерin tamamı da kristalleşmiş zaman olarak görülebilir; sadece bu nesnelерin ticari değeri hesaplanmasındaki çalışma zamanı değil ama aynı zamanda teknik nesnelерin kullanıcılarına zaman “tasarrufu sağladıkları” ve bu anlamda kendilerine ödenen parayı telafi ettikleri ölçüde boş zaman etkinlikleri zamanı olarak. Çamaşır makinesi ev kadını için boş zamandır, satılmak ve satın alınmak için nesneye dönüştürülen potansiyel boş zamandır. (Ev kadınının TV ve

orada diğerk makineleri için yapılan reklamı seyretmek için kullanacağı boş zaman!)”⁹² Boş zamanın modern yaşamdaki gerçek anlamı tüketimdir. Televizyonda yeniden üretilerek sunulan büyüdü dünyalar ve mutlu insanlardan biri olabilmenin yolu o dünyanın nesnelere sahip olabilmekten geçmektedir. Televizyon kendi anlamlandırma sistemi içinde gerçeğı kendi diliyle yeniden yazdığında ekrandan yansıyan yapay dünya “gündelik yaşam” içinde ulaşılması arzulanan ve bu dünya için daha çok çalışma ve tüketmeyi gerektiren bir uzama dönüşür.

Şenliklerin kitleler üzerindeki gücü alışveriş merkezlerinden reklamcılığa kadar şenliğe ait bir çok öge “gündelik yaşam”ın her alanına işleyerek tüketimi arttırmak amaçlı kullanılmaktadır. “gündelik yaşam”ın yarattığı baskı sürekliliğini korudukça insanlar daha çok gündelik yaşamdan kaçmanın yollarını aramaktadır. Geçmişte olduğu gibi bunu doğayla kurulan iletişim biçimlerinin bir sonucu olarak büyük şenlikler düzenlemekten çok tüketim kavramı içinde yer alacak bir dizi edimle gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu elbette bir yanılsamadır. Herhangi bir ürünü satın almak beraberinde istenen duyguları sürüklememektedir. Bir bakıma şenlik dilinin cazibesi onun “gündelik yaşam”ı kırmasından ve ters yüz etmesinden ileri gelmektedir. Tüketimse tam tersine “gündelik yaşam”a ait bir kavramdır. Böylece kitleler tüketerek daha çok “gündelik yaşam”ın içinde kalmaktadırlar. Kitle kültürünün gerçek anlamı da bir bakıma budur. Kitle kültüründe “gündelik yaşam” artık şenliğin onu ters yüz etmesine ya da kırmasına olanak tanımayacak biçimde bütün yaşamı kapsama çabasıyla genişlemesi ve kitleleri sonsuz bir “gündelik yaşam” içinde tutmaya çabalaması ile belirlenmektedir.

Bu anlamda modern yaşam’ın bütün göstergeleri gibi ‘eğlence’yle olan ilişkisinin ya da ‘eğlence’ edimini kullanma biçiminin de değiştiğini görmekteyiz. Çünkü tüketimin “gündelik yaşam”ın bütün nesne ve kavramlarına işlediğı modern dünyada ‘şenlikler’ ya da ‘eğlence’ de daha çok tüketimin gerçekleşmesi için bir araç olarak görülmektedir. Böylece şenliklerin ve eğlencenin modern dünyada tüketim için kullanımı iki yolla belirginleşti. Öncelikle Kitleler adına tıpkı şenliklerde olduğu gibi ‘eğlence’ ye yönelik uzamlar yaratıldı. Kumarhaneler, Disneyland gibi eğlence parkları ya da Türkiye’de “Sultans Of The Dance” gibi örnekleri görülen büyük

⁹² Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004) 197, 198.

bütçeli gösteriler yalnızca eğlencenin tüketilmesi adına yapılandırılmıştır. Gösterilerin ya da eğlence merkezlerinin kar kaygısı altında biçimlendirilmesi şenliklerin ürettiği eğlence anlayışından oldukça farklı bir eğlence kavramına yaslandıklarını göstermektedir. Hiçbir şenlik katılımcısından ücret talep etmez. Şenliklerin “gündelik yaşam” dan ayrılabilmesinin bir nedeni budur. Bu biçimde hem şenlikler herkesin katılımına açık gösteriler haline gelirler hem de “gündelik yaşam”ın para kazanmaya dayalı dünyasında paranın gücüne son vererek bir kırılma daha meydana getirirler. Para kazanmak ya da paraya sahip olmak şenlikler anlamında bir değere göndergede bulunmaz. Ancak modern yaşama baktığımızda eğlencenin de bir bedeli vardır ve eğlenmek isteyen insan bu bedeli ödemek zorundadır aynı zamanda bu ödemeyi yapabilmek için bu bedeli kazanmak da zorundadır. Para kazanmaksa “gündelik yaşam”a ait bir kavramdır ve ‘çalışma’ ediminin biçimiyle ilintilidir. Kısaca birey daha çok ‘eğlenmek’ isterse yine bunun bedelini daha çok çalışarak ya da daha çok “gündelik yaşam” içinde kalarak ödeyecektir. Böylece ‘eğlence’ nin bu anlamı ‘şenliğe içkin olan ‘eğlence’ ediminden oldukça farklıdır. ‘Eğlence’ modern dünyada “gündelik yaşam”a eklenen bir kavramdır ya da “gündelik yaşam”a bağımlıdır. “gündelik yaşam” eğlenceyi tüketimin arttırılmasına yarayan bir kavram olarak algılar ve onu gerek nesnelere ilişkilendirerek ya da gerek eğlence adına yeni uzamlar üreterek kullanır. Bu yalnızca ‘eğlence’ edimi için geçerli değildir. Aslında şenliğe içkin olan bütün kavramlar tüketim nesnelere arcılığıyla anlam üreterek tüketimi arttırmak için kullanılır. Çünkü bütün bu kavramların özellikle bir araya geldiğinde gündelik yaşamı kıracak kadar güçlü olduğundan söz etmiştik. Ancak bu kavramlar modern yaşamda ‘eğlence’ tüketimi amaçlı kullanıldığı andan itibaren bu güçlerini de yitirirler ve “gündelik yaşam”ın sürekliliğine hizmet ederler. “Bunlar arasında kitleler için eğlence, büyük gösteriler, teknolojinin üretim için değil tüketim için kullanılması, “eğlence” nin ticarileşmesi ve insanların enerjilerini toplumu tehdit etmeden harcayabilecekleri bir subap sunuşu vardı.”⁹³ ‘Toplumu tehdit’ eden ve yüz binlerce yıldır şenliklerin de tehlikeli bulunmasına neden olan , bütün bu kavramların gerçekte “gündelik yaşam”ı değiştirebilecek başlıca kaynaklar olmasından geçmektedir. Ancak modern yaşamda bu kavramlar ya da şenlikler de tehdit eden olgular olmaktan çıkmışlardır çünkü artık ‘subap’ dırlar ve “gündelik yaşam” karşısında biriken bütün olumsuzlukların yine

⁹³ George Ritzer, *Büyüsü Bozulmuş dünyayı Büyülemek*, çev. Şen Süer Kaya, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000) 19.

“gündelik yaşam” içinde kalınarak tüketilmesine hizmet etmektedirler. Tüketimin inatçı gücü şenlik ruhunu ters çevirmek üzere hazır beklemektedir.

Eğlencenin Modern yaşamda tüketimle ilişkili diğer görüntüsü nesnelere aracılığıyla ortaya çıkar. Bu noktada eğlence için yeni uzamlar tasarlanmaz. Eğlence göstergelere eklenir ve göstergelerin bir parçasıymış gibi algılanır. Bir bakıma ‘tüketim’ yapmak eğlendiren bir edimmiş gibi sunulur. Alışveriş merkezlerinin ‘eğlence’yle işlenerek ‘tüketim katedralleri’ne dönüştürülmesi ya da reklamlarda nesnelere şenlik dilinin kavramlarıyla düzenlenmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Özellikle kitle iletişim araçlarında bir olan televizyonun daha çok izleyici çekmek için başvurduğu bir araçtır. Bu anlamda özellikle televizyonun günümüz dünyasında sorgulanan yeri açısından haber alma/verme ya da eğlendirme gibi içeriklerle kendisini konumlandırdığıdır. Eğlendirmenin tüketimi ve izleyici sayısını arttırmadaki başarısı göz önüne alındığında televizyonun bu denli izleniyor olmasını ‘eğlence’ kavramına bağlamak anlamlı olacaktır. Bu anlamda televizyon öncelikle ‘eğlendirmek’ için vardır.

6. SONUÇ

Şenliğin geçirdiği evrelere rağmen bireyler açısından “gündelik yaşam” karşısında bir karşıtlık oluşturma gücüyle karşımıza çıktığını gördük. İnsanın kültüre ait olduğu kadar doğaya da ait olmasının bir sonucu şenliklerin insanın hem kültürle hem doğayla iletişim kurmasının eğlence edimiyle donandığı etkinlikler olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda şunu vurgulamak gerekir şenliklerde ki niyet “eğlenmek”tir. Diğer bütün kavramlar ya da edimler eğlencenin etrafında biçimlenir. Kısaca şenliklere giden insan eğleneceğini bilen insandır. Ancak şenliklerde yalnızca eğlenme edimi gerçekleşmez eğlenceyle beraber bir çok yeni kavram ve edim devinime geçer. Böylece şenlikler bireylerin ilk önce kendi bilinçaltıyla ve ardından diğerleriyle iletişime geçebildiği etkinliklere dönüşür.

Şenlikler neredeyse binlerce yıldır vardır ve her dönem çeşitli biçimlerde ortaya çıkar. Ancak buna rağmen içeriklerinde çok az değişim olur. Eğlence ediminin baskın gücünün bunda etkisi büyüktür. Bunun yanında şenliklerin “gündelik yaşam”ı kırmadaki güçleri de şenliklerin içeriklerinin ya da temel niteliklerinin değişmemesinde etkin rol oynamıştır. Bir bakıma “kültür” ve “doğa” arasındaki gerilimli ilişkide şenlikler doğaya bu nedenle insanın baskıladığı “gündelik yaşam” karşısında karanlıkta kalan yüzüne aittir. Bu karanlık yüz “başkaldırıyı”, “gündelik yaşamın kuralları dışında yaratma erkini”, “taşkınlığı”, “çoşku”yu, “sınırsızlığı”, “neşe”yi, ve en önemlisi “eğlence”yi içinde barındırması anlamında oldukça çekicidir. Böylece insan aynı zamanda kendi bilinçaltıyla da iletişime geçmeyi başarmakta ve “kültür”ün ya da “gündelik yaşam”ın yok saydığı isteklerini dile getirme olanağına kavuşmaktadır. Böylece “gündelik yaşam”ın iletişim biçimlerine işleyen “yabancılaşma” kavramı da şenliklerde ters yüz edilmektedir. Hiyerarşi tanımaz şenlik yaşamının insan ilişkilerine getirdiği farklılık aynı zamanda insanların birbirleriyle “sıcak”, “samimi” ya da daha “etkili iletişim” kurlmalarına olanak sağlamaktadır. “Daha önce de söylediğimiz gibi karnaval zamanı insanlar arasındaki tüm hiyerarşik ayrımlar ve engeller, gündelik hayatın belli norm ve yasakları, geçici de olsa askıya alınır. Ayrıca, gündelik hayatta olanaklı olmayan ideal, aynı zamanda

gerçek bir tür iletişimin kurulduğunu da söylemiştik.”⁹⁴ Bu iletişimin ilkel insan açısından farklı bir anlamı da vardır. İlkel insan “gündelik yaşam”dan bu biçimde ayrılmayı aynı zamanda kendi bilinçaltına ait olan tanrılar ve bilinmeyen güçlerle iletişim kurmak için de kullanıyor böylece şenlikler “gündelik yaşam”ın sürdürülebilmesi için de gereklidir..

Böylece şenlikler insanlık tarihiyle başlayan zaman zaman tehlikeli bulunan ve yasaklanan ancak buna rağmen cazibesini hiçbir zaman yitirmeyen etkinliklere dönüştürler. “Gündelik yaşam”ın kendiliğinden gelişen iletişim biçimlerinin getirdiği sınırlar ve kurallar şenliklerde ters yüz edildi. Aynı zamanda kültürün ürettiği her türlü kavram da bu ters yüz edilmeden etkilendi. Ancak özellikle Aydınlanma çağıyla beraber şenliklerde belirli özelliklerini yitirmeye başladı ya da “gündelik yaşam”ı kırmaktaki erkleri azaldı. Aydınlanma çağına kadar “gündelik yaşam” ve “şenlik yaşam”ı bir diyalektik ilişkisi olarak biçimlendi.

Aydınlanma çağının ardından gelişen modernizle beraber “gündelik yaşam”ın içeriği de şenlikler gibi tamamen değişti. Sanayileşme kitlesel bir yabancılaşmaya neden olurken insan giderek doğadan uzaklaştı. Kültür büyük ölçüde üretim ve tüketim üzerine kurulurken bireylerin modern dünyada ki yeni kimlikleri “tüketiciler” olarak değişti. Tüketimin arttırılabilmesi giderek “gündelik yaşam”ın amacı haline dönüşürken, tüketimi arttırma yönünde her yol denendi. Teknolojik gelişmelerdeki artış da tüketimin arttırılmasına hizmet eder duruma geldi. Bir bakıma örneğin teknoloji ev aletlerinin çeşitlendirilmesi karşısında daha hızlı devinirken sağlık gibi daha önemli konularda daha yavaş gelişmeyi seçti. Böylece giderek insanı ilgilendiren her türlü kavram tüketimin arttırılması için kendisine çeşitli uygulama alanları yarattı. Görsel-işitsel araçların ve reklamcılığın teknolojinin son olanaklarından yararlanması sonucunda gerçekten de tüketimle yönlendirilebilen bir toplum yaratılması sağlandı.

Reklamcılıkla beraber özellikle görse-işitsel yayınlar eğlence ediminin kullanılmasının tüketimi arttırmada tetikleyici bir rolü olduğunu keşfetti. “Gündelik yaşam” kurallarının giderek artan baskısı bireylerine toplumsal kuralları dayatırken

⁹⁴ Mikhail Bahktin, *Rabelais ve Dünyası*, çev. Çiçek Öztekin, (İstanbul: Sanat ve Kuram Ayrıntı Yayınları, 2005) 43.

yaşamlarından giderek sıkılan insanlar tüketim sayesinde eğlence edimine ulaşabileceklerine inandı ve gerçekten de tüketim bir eğlendirme aracına dönüşerek arttı. Eğlence kavramının tüketimi arttırmadaki başarısı şenliğe ilişkin bütün kavramların tüketim açısından kullanılmasına da zemin hazırladı. “Gündelik yaşam”dan yorulan ve bunalan insanlara şenliğin “gündelik yaşam”ı kırmadaki gücü bir kez daha anımsatılacak biçimde görsel-işitsel araçlar kullanıldı. Böylece “özgürlük”, “mutluluk”, “haz”, “başkaldırı” ya da “neşe” gibi kavramlara ulaşmak isteyen insanlar bunun için daha çok tüketime yöneldi çünkü bu kavramlar sanki tüketilecek nesnelere birer parçasıymışçasına pazarlandı. Tüketime sunulan malların sayısındaki inanılmaz artış aynı zamanda yine şenliklere içkin olan “aşırılık”, “taşkınlık” ya da “sınırsızlık” gibi kavramları beraberinde sürükledi. Aynı zamanda bireylerin birbirleriyle giderek uzaklaşan mesafesinin kapatmanın yonu yine tüketim olarak ileri sürüldü ki bankalardan otomobil satıcılarına herkes daha çok satış yapabilmek için “samimiyet”, “yakınlık”, ya da “güven” gibi ancak tanışıklığa dayalı olarak ya da şenlik uzamlarında kitlesel anlamda ortaya çıkan duyguları kullanmaya başladı. Doğaya , kendisine ve diğerlerine yabancılaşan insana sunulan tek çözüm yolu tüketim oldu.

Şenliğin binlerce yıldır toplumlar üzerindeki güçlü etkisi reklamcılar tarafından hızla fark edildiğinde artık şenlik söylemi gündelik yaşam diline eklenerek tüketim için kullanılmaya başlandı. Böylece daha çok kişiye daha etkin bir biçimde ulaşmanın yani “etkili iletişim” kurabilmenin yolu tıpkı ilkel yaşamda olduğu gibi şenlik söyleminin en iyi biçimde çözümlenmesiyle gerçekleştirildi. Ancak günümüz dünyasında şenlik dilini “etkili iletişim” adına kullanan bireyin kiminle ya da gerçekte neyle iletişime geçtiğini anımsamak gerekir. Geçmişte şenlik söylemi “kültür”ün yarattığı baskıya karşılık “doğa”yla yeniden iletişim kuran insanın kendisine de daha çok yakınlaşmasını sağlamaktaydı. Günümüzdeyse şenlik söylemi bu anlamından giderek uzaklaşırken insan doğasından da giderek uzaklaşmış ve “gündelik yaşam” kültürüne dönüşmeye başlamıştır. Artık şenlik söylemi insanın doğayla ve kendisiyle iletişim kurmasına yardımcı olmamakta insanın kültürle olan ilişkisini düzenlemekte ya da onun daha çok “gündelik yaşam” içinde kalmasına hizmet etmektedir.

Şenlik söylemi “gündelik yaşam” karşısında bir başkaldırı ve eğlence söylemidir. Ancak şenliklerin “gündelik yaşam”ı kırmaktaki erki azaldıkça şenlik söylemi de değişmekte bu da onun karşıtlık kurduğu “gündelik yaşam”ında önemli ölçüde değişime uğradığını göstermektedir. Günümüz dünyasında “şenlik yaşam”ı ve “gündelik yaşam”ı bir karşıtlık ilişkisi içinde göstermek güçleşmiştir. Söz konusu olan giderek bütün yaşamı egemenliğine alan sonsuz bir “gündelik yaşam”dır.

KAYNAKÇA

Agizza, Rosa. Antik Yunan'da Mitoloji Masallar ve Söylenceler; Olympos'tan Hades'e, Parnassos'tan Elyision Bahçeleri'ne Savaşlarla Dinselliğin İç İçe Geçtiği Söylenceler Evreni. çev. Z. Zühre İlkelen.

İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001.

Aristoteles. *Poetika*. çev. İsmail Tunalı.

İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

Aristoteles. *Retorik*. çev. Mehmet H. Doğan.

İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2004.

Aydoğan, Filiz. *Medya ve Serbest Zaman*.

İstanbul: Om Yayınları, 2000.

Baktin, Mihail. *Rabelais ve Dünyası*. çev. Çiçek Öztekin.

İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.

Barbier, Frédéric. Catherine Bertho Lavenir, *Diderot'dan İnternete Medya Tarihi*. çev. Kerem Eksen.

İstanbul: Okyanus Yayınları, 2001.

Baudrillard, Jean. *Çaresiz Stratejiler*. çev. Oğuz Adamır.

İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.

Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplum*. çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin.

İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.

Bergson, Henri. *Gülme; Komiğin Anlamı Üzerine Deneme*. çev. Yaşar Avunç.

İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.

Berk, Adnan "Şenlik", Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1 Basım. 1986.

Bonnard, André. *Antik Yunan Uygarlığı I; İlyada'dan Parthenon'a*. çev. Kerem Kurtgözü.

İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.

Bonnard, André. *Antik Yunan Uygarlığı 2; Antigone'den Sokrates'e*. çev. Kerem Kurtgözü.

İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.

Bonnard, André. *Antik Yunan Uygarlığı 3; Euripides'ten İskenderiye'ye*. çev. Kerem Kurtgözü.

İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.

Bonnefoy, Yves. *Antik Dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Mitolojiler Sözlüğü I. Cilt*. çev. Levent Yılmaz.

Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.

- Bookchin, Murray. *Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü*. çev. Abdullah Yılmaz.
İstanbul: Ayrıntı, 1994.
- Cassirer, Ernst . *İnsan Üstüne Bir Deneme*. çev. Necla Arat.
İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Castells, Manuel. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür; Ağ Toplumunun Yükselişi*. çev. Ebru Kılıç.
İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Chaney, David. *Yaşam Tarzlar*. çev. İrem Kutluk.
Ankara: Dost Kitabevi, 1999
- Comte, Fernand. *Mitoloji Sözlüğü*. çev. Mukadder Arslan.
İstanbul: Zed Yayınları, 2000.
- Çiğdem, Ahmet. *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi; Jürgen Habermas ve Eleştirel Epistemoloji Üzerine Bir Çalışma*.
Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Dağtaş, Banu. *Reklamı Okumak*.
Ankara: Ütopya Yayınevi, 2003.
- Eco, Umberto. *Gülün Adı*. çev. Şadan Karadeniz.
İstanbul: Can Yayınları, 1987.
- Elias, Norbert. *Zaman Üzerine*. çev. Veysel Atayman.
İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000
- Erasmus. *Deliliğe Övgü*. çev. Nusret Hızır.
İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2002.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*.
İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Featherstone, Mike. *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. çev. Mehmet Küçük.
İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Fiske, John. *Popüler Kültürü Anlamak*. çev. Süleyman İrvan.
Ankara: Ark Yayınları, 1999.
- Frazer, James G. *Altın Dal; Dinin ve Folklorun Kökenleri*. çev. Mehmet H. Doğan.
İstanbul: Payel Yayınları, 1991.
- Fuat, Mehmet. *Tiyatro Tarihi*.
İstanbul: MSM Yayınları, 2003.

- Guillemette, Lucie Et Louis Hébert. *Signes Des Temps*,
Québec: Les Presses De L'Université Laval, 2005.
- Giddens, Anthony. *Toplumun Kuruluş.*, çev. Hüseyin Özel.
Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Griffiths, Jay. *Tik Tak; Zamana Kaçamak Bir Bakış.* çev. Ertoğ Altınay.
İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2003.
- Grimal, Pierre. *Mitoloji Sözlüğü; Yunan ve Roma.* çev. Sevgi Tamgüç.
İstanbul: Sosyal Yayınları, 1997.
- Küçük, Mehmet, ed. *Medya İktidar İdeoloji.*
Ankara: Ark Yayınları, 1999.
- Hare, R. M., *Platon, Düşüncenin Ustaları.* çev.
İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2002.
- Harvey, David. *Postmodernliğin Durumu.* çev. Sungur Savran.
İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Holton, R. J. *Kentler Kapitalizm ve Uygarlık.* çev. Ruşen Keleş.
Ankara: İmge Yayınları, 1999.
- Hooke, Samuel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi; Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları.* çev. Alâeddin Şenel.
Ankara; İmge Yayınları, 2002.
- İşler, Ertuğrul. *Andre Gide'i Mitlerle Okumak.*
Ankara: Anı Yayıncılık, 2004.
- Jung, Carl Gustav. *İnsan Ruhuna Yöneliş.* çev. Engin Büyükinâl.
İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Kıray, Mübeccel B. *Kentleşme Yazıları.*
İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1998.
- Kellerman, Dana F. "Festival", *New Webster's Dictionary; Of The English Language*, 7th. Edith.
- Kocabaş, Füsün, Müge Elden, Nilay Yurdakul. *Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle.*
İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Lévi-Strauss, Claude. *Yaban Düşünce.* çev. Tahsin Yücel.
İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2004.
- Lucy, Niall. *Postmodern Edebiyat Kuramı; Giriş.* çev. Aslıhan Aksoy.
İstanbul: Sanat ve Kuram Ayrıntı Yayınları, 2003.

- Mattelart, Armand. *İletişimin Dünyasallaşması*. çev. Halime Yücel.
İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- May, Rollo. *Yaratma Cesareti*. çev. Alper Oysal.
İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Nietzsche. *Müziğin Rhundan Tragedyanın Doğuşu; Bütün Yapıtları 1*. çev. İsmet Zeki
Eyüboğlu.
İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Nutku, Özdemir. *Dünya Tiyatrosu Tarihi 1*.
İstanbul: Mitos Yayınları, 2000.
- Pember, Don R. *Mass in America*.
w. place: Science Research Associates, 1974.
- Poster, Mark. *The Second Media Age*.
Cambridge: Polity Press, 1995.
- Postman, Neil. *Televizyon Öldüren Eğlence; Gösteri Çağında Kamusal Söylem*. çev. Osman Akınhay.
İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Püsküllüoğlu, Ali. *Türkçe Sözlük; Türkiye Türkçesinin En Büyük Sözlüğü*.
İstanbul: Doğan Kitapçılık AŞ, 2004.
- Ritzer, George. *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. çev. Şen Süer Kaya.
İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Ritzer, George. *Büyüsü Bozulmuş dünyayı Büyülemek*. çev. Şen Süer Kaya.
İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Sanders, Barry. *Kahkahanın Zaferi; Yıkıcı Tarih Olarak Gülme*. çev. Kemal Atakay.
İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Saussure, Ferdinand De. *Genel Dilbilim Dersler*. çev. Berke Vardar.
İstanbul: 2001, Multilingual Yayınları.
- Skirbekk , Gunnar, Nils Gilje. *Antik Yunan'dan Modern Dönemde Felsefe Tarihi*.
çev. Emrullah Akbaş, Şule Mutlu.
İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları, TY.
- Şener, Sevdâ. *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*.
Ankara: Dost Yayınları, 2003.
- Urry, John. *Mekanları Tüketme*. çev. Rahmi G. Ögdül.
İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

